

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗВО УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

Освітня програма:

«Християнська педагогіка та організація дозвілля»

Магістерська робота

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ
В ОСІБ З РОЗУМОВОЮ НЕПОВНОСПРАВНІСТЮ**

Студентки 2-го курсу
Наталії Пихальської

Науковий керівник:
Анна Шиделко
к. соц. н., доцент

Львів-2021

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНЕЗИ ОСІБ З РОЗУМОВОЮ НЕПОВНОСПРАВНІСТЮ	7
1.1. Аналіз й диференціація спеціального понятійного апарату дослідження...	7
1.2. Розумова неповносправність людини у наукових розвідках вчених.....	13
1.3. Законодавство про соціальну захищеність осіб з розумовою неповносправністю в Україні та світі.....	19
1.4. Право осіб з розумовою неповносправністю на людську гідність.....	27
Висновки до першого розділу.....	32
РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК РЕСУРС ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ В ОСІБ З РОЗУМОВОЮ НЕПОВНОСПРАВНІСТЮ	33
2.1. Розвиток і формування духовних цінностей в осіб з розумовою неповносправністю у сімейному оточенні.....	33
2.2. Формування духовних цінностей в осіб з розумовою неповносправністю в освітньому просторі.....	37
2.3. Участь громадських організацій у формуванні духовних цінностей в осіб з розумовою неповносправністю.....	41
2.4. Роль християнської церкви у формуванні духовного стану в осіб з розумовою неповносправністю	46
Висновки до другого розділу.....	49
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКИ ДІЯЛЬНОСТІ ХРИСТІЯНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ У ФОРМУВАННІ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ В ОСІБ З РОЗУМОМОЮ НЕПОВНОСПРАВНІСТЮ	51
3.1. Досвід міжнародної екуменічної спільноти «Лярш-Ковчег».....	51
3.2. Досвід міжнародного християнського руху спільнот «Віра і Світло».....	53
3.3. Діяльність Благодійного Форду «Карітас Львів УГКЦ».....	55
3.4. Практика Центру духовної підтримки «Емаус».....	59
Висновки до третього розділу.....	64

ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	68
ДОДАТКИ	84
Додаток А.....	84
Додаток Б.....	106
Додаток В.....	107
Додаток Г.....	108
Додаток Д.....	109
Додаток Е.....	110

ВСТУП

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку й трансформації українського суспільства, зважаючи на стрімку науково-технічну революцію, ціннісно-змістову дезорієнтацію, нівелювання загальнолюдських ідеалів, традиційні цінності втрачають свою першість. Проте від розвитку духовно-моральної складової особистості, залежить й розвиток нашого суспільства й цивілізації загалом. Особливої уваги, у контексті висвітленого, потребують особи з розумовою неповносправністю. Історично їх вважали неповноцінними членами суспільства. Відтак, духовне відродження українського сучасного простору можливе за умови переорієнтації стереотипного мислення щодо людей з інвалідністю. Визнання їхніх потреб, розвиток й формування у них духовних інтересів й цінностей, визнання їх гідності, це одне із важливих завдань сімейного оточення, педагогів, психологів, духовників та інших. Зазначене актуалізує гостру потребу у формуванні духовного потенціалу й аксіологічної компоненти в осіб з розумовою неповносправністю. Означене обумовило обрання теми дослідження: «Теорія і практика формування духовних цінностей в осіб з розумовою неповносправністю».

Практика освітньої й християнської діяльності щодо формування духовності в осіб з розумовою неповносправністю потребує посиленої уваги з боку суспільства й держави, а також у контексті підготовки науково-педагогічних працівників з високим емпатійним й науковим рівнем для роботи з такою категорією осіб. Водночас недостатня розробленість теоретичних аспектів щодо формування духовності в осіб з розумовою неповносправністю, а також спеціального методологічного інструментарію й означають проблематику дослідження.

Об'єкт дослідження – формування духовних цінностей осіб з розумовою неповносправністю.

Предмет дослідження – ефективні практики формування духовних цінностей в осіб з розумовою неповносправністю.

Мета дослідження – висвітлити теоретичні аспекти генези наукових

досліджень й особливості статусу осіб з розумовою неповносправністю в Україні та представити чинні практики щодо формування духовних цінностей означеної категорії осіб у діяльності громадських організацій та християнської церкви.

Відповідно до об'єкта, предмета, мети поставлено такі **завдання**:

1. Здійснити аналіз й диференціацію спеціального понятійного апарату дослідження.
2. Окреслити право осіб з розумовою неповносправністю на людську гідність.
3. Висвітлити роль сім'ї у розвитку та формуванні духовних цінностей означеної категорії осіб.
4. Обґрунтувати вагомість діяльності освітніх і громадських християнських організацій у формуванні духовних цінностей в осіб з розумовою неповносправністю.
5. Представити чинні практики діяльності щодо формування духовних цінностей в осіб з розумовою неповносправністю.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні про те, як і де особи з розумовою неповносправністю можуть формувати духовні цінності.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали праці вітчизняних і зарубіжних науковців, документи Церкви та розглянутих організацій.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених у дослідженні завдань використано комплекс методів: теоретичний аналіз, синтез, літератури з обраної проблеми для обґрунтування теоретичних засад дослідження й конкретизації понять. Розроблення практичних методів щодо формування духовних цінностей в осіб з розумовою неповносправністю. Порівняння практично діючих методів щодо формування духовних цінностей в осіб з розумовою неповносправністю у різних християнських організаціях.

Наукова новизна дослідження полягає у здійсненні цілісного авторського дослідження обраної теми, аналізі впливу аксіологічних аспектів у

вихованні та реабілітації осіб з розумовою неповносправністю. Висвітлення пропозицій щодо впровадження на практиці діючих методик. Представленні підходів різних релігійних організацій щодо формування духовних цінностей в означеної категорії осіб.

Теоретична значущість дослідження полягає в тому, що уточнено генезу осіб з розумовою неповносправністю, описано різновиди середовища впливу на формування духовних цінностей у людей з розумовою неповносправністю, розкрито сутність та особливості практик діяльності християнських організацій України у формуванні духовних цінностей даної категорії людей.

Практична значущість дослідження полягає у тому, що результати та матеріали представлено наукового дослідження можуть бути використані у розвитку діяльності християнських організацій які формують у людей з розумовою неповносправністю духовні цінності та удосконалення рівня їхньої діяльності.

Надійність і вірогідність отриманих результатів дослідження підтверджена ґрунтовним теоретичним дослідженням генези, середовища та діяльності яка впливає на осіб з розумовою неповносправністю.

Структура і обсяг роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до них і загальних висновків, списку використаних джерел, що включає 158 літературних джерел. Робота містить одну таблицю й 6 додатків. Загальна кількість магістерської роботи становить 109 сторінок. Основний зміст викладено на 82 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНЕЗИ ОСІБ З РОЗУМОВОЮ НЕПОВНОСПРАВНІСТЮ

1.1. Аналіз й диференціація спеціального понятійного апарату дослідження

Сьогодні поняття «інвалід» зустрічається досить часто і у різних сферах. Поняття «інвалід» походить від латинського слова *valid* – здатний, повноцінний. А у буквальному перекладі – неповноцінний, нездатний, хворий¹. Саме тому термін «інвалід» використовується коли підкреслюються слабкі сторони особи або її відхилення від так званої норми визначеної суспільством, таким чином підкреслюється відхилення та неповноцінність особи для суспільства.

Громадські організації та рухи людей з інвалідністю вважають, що використовувати таку термінологію є не коректно відносно осіб з інвалідністю, тому було напрацьовано певні зміни: «людина із затримкою в розвитку», «людина з розумовою неповносправністю» (замість «недоумкуватий», «розумово неповноцінний», «розумово відсталий»), «переніс поліомієліт» (замість «жертва поліомієліту»), «використовує інвалідний візок» або «на інвалідному візку» (замість «прикутий до інвалідного візка», «візочник»), «має ДЦП» (замість «страждає на ДЦП»), «зі слабким слухом» (замість «оглухлий», «глухонімий», «глухий»). Ці терміни толерантніші та коректніші, вони послаблюють поділ на «здорових» і «хворих», а також не викликають жалості, негативних емоцій, та ставлять особу вище від її інвалідності.

---

¹Патова А.В. (ред.) *Збірник документів з медико-соціальної експертизи та працевлаштування інвалідів*. Д 2002, 250.

Згодом, в Україні набув чинності закон № 2249-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України»², який розробили для пункту 105 розділу «Створення ефективної системи запобігання та протидії дискримінації» Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року. Термін «інвалід», «особа з обмеженими фізичними можливостями» та «дитина-інвалід» в усіх відмінках і числах замінили в 44 законах словами «особа з інвалідністю» та «дитина з інвалідністю» у відповідних відмінках і числах³.

Розумова неповносправність – вроджене або набуте недорозвинення когнітивних функцій, кількісні та якісні характеристики якого можуть дуже різнитися⁴. Сьогодні її вважають однією з найпоширеніших вад розвитку, популяція якої становить 1-3% населення, і має тенденцію зростання.

Означена вада є неоднозначною за багатьма показниками: динамікою, причинами, психологічними порушеннями, клінічною картиною, способом вираження тощо. Особи з розумовою неповносправністю в більшості (80%) страждають на *олігофренію* (від грец. *oligos* – малий, *phren* – розум) – хворобливий стан, характерним якого є недорозвинення психіки та переважає інтелектуальна недостатність. У медицині їх поділяють на категорії відповідно до коефіцієнта інтелекту⁵.

Інтелект вимірюється здатністю людини розв'язувати різноманітні проблеми та розпізнавати зв'язки між явищами, ідеями, предметами тощо. Одним із способів визначення рівня інтелекту є обчислення показника розумового розвитку (коефіцієнта інтелектуальності) – IQ (з англ. *intelligence quotient*). Для визначення якого використовують відповідні тести та розрахунки⁶.

²Закон України: Про внесення змін до деяких законодавчих актів України // zakon.rada.gov.ua (19.12.2018); URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2249-19> (18.04.2020).

³В Україні набула чинності заміна у законах терміну «інвалід» на «особа з інвалідністю» // unian.ua (20.01.2018); URL: <https://www.unian.ua/society/2356468-v-ukrajini-nabula-chinnosti-zamina-u-zakonah-terminu-invalid-na-osoba-z-invalidnistyu.html> (22.04.2020).

⁴Палій А.А. Диференціальна психологія. Київ 2010, 378-384.

⁵Помогайбо В.М. – Петрушов А.В.. Генетика людини: навчальний посібник. Київ 20014, 205.

⁶Там само, 247.

Таблиця 1.1.

Термінологія за Міжнародною класифікацією хвороб МКХ-10⁷

№	Рівень розвитку інтелекту	Вербальне визначення	Межі IQ
1.	Дуже високий рівень	Інтелект набагато перевищує середній рівень	IQ > 129
2.	Високий рівень	Інтелект вище середнього	IQ 115 – 129
3.	Нормальний рівень	Середній рівень інтелекту	IQ 85 – 114
4.	Низький рівень	Інтелект нижче середнього рівня, субдебільність	IQ 70 – 84
5.	Розумова відсталість (F7)	Стан затримки або неповноцінного розвитку психічних функцій; особливо страждають здібності, що маніфестують у період розвитку і мають значення для рівня інтелектуального розвитку; когнітивні функції, мова, моторика і соціальні навички. Недорозвинення інтелекту може поєднуватися з іншими психічними або соматичними розладами.	IQ 50 – 69 (у дорослих – інтелектуальний вік 9-12 років)
6.	Легка розумова відсталість (F70)	Дебільність	IQ 35 – 49 (у дорослих – інтелектуальний вік 6-9 років)
7.	Середній ступінь розумової відсталості (F71)	Імбецильність	IQ 20 – 34 (у дорослих – інтелектуальний вік 3-6 років)
8.	Важка розумова відсталість (F72)	Виражена імбецильність	IQ 20 (у дорослих – інтелектуальний вік < 3 років)
9.	Важка розумова відсталість (F73)	Ідіотія	

⁷Міжнародний класифікатор хвороб МКХ 10 // <http://www.surgery.org.ua/Documents/Details/aa535505-419d-4d67-a9e7-5c6d4b8f1ced?title=MizhnarodniiKodifikatorKhvorobMkKh10> URL:

Окреслена класифікація не містить точних показників, вона служить певною орієнтацією-ознайомленням, оскільки відповідно до методу тестування коефіцієнт може бути різним.

Розумова неповносправність може бути також набутою – *деменція* (від лат. *dementia* – зниження розуму) – зниження інтелектуальних функцій. Вона виникає пізніше, ніж олігофренія, внаслідок зовнішніх уражень головного мозку, деяких спадкових хвороб, шизофренії та епілепсії.

Розрізнення олігофренії та деменції не завжди можливе. Особливо складно у дитячому віці. Але таке розрізнення є бажаним і досить впливає на подальший розвиток та корекційні заходи для особи. За статистикою в осіб з розумовою неповносправністю три чверті випадків – генетично обумовленні, і лише одна чверть – внаслідок впливу зовнішніх чинників⁸.

Розумова неповносправність окремих форм:

➤ спадково-екзогенної етіології (мікроцефалія, кретинізм):

Мікроцефалія – зменшення розмірів черепа і відповідно до головного мозку при нормальних розмірах тіла. Також це стан, коли дитина народжується з маленькою головою або голова перестає рости після народження⁹.

Кретинізм – вроджений гіпотиреоз – ендокринне захворювання, яке викликається браком гормонів щитоподібної залози (гіпотиреоз). Характеризується порушенням функції цієї залози і затримкою фізичного і психічного розвитку¹⁰.

➤ Екзогенно зумовлені форми розумової неповносправності (алкогольна фетопатія, розумова неповносправність унаслідок імуногенетичної несумісності за антигенами АБО і Rh-фактором)¹¹;

➤ Спадкові зумовлені форма (хромосомні захворювання, моногенні захворювання)¹²;

⁸Бондар В.І. – Синьова В.М. (ред.) *Дефектологічний словник: навчальний посібник*. Київ 2011, 528.

⁹*Microcephaly* // who.int (16.02.2018); URL: <https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/microcephaly>

¹⁰*Cretinism revisited* // sciencedirect.com (01.02.2018); URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1521690X09001031?via%3Dihub>

¹¹Гаврилов О.В. *Особливі діти в закладі і соціальному середовищі*. Кам'янець-Подільський 2009, 63-63.

¹²Там само, 62-62.

Хромосомні захворювання – патології, спричиненні структурними порушеннями певних хромосом або змінами їхньої кількості.

Серед кількісних порушень аутосом найпоширенішим є *синдром Дауна*. Виділяють такі варіанти: трисомія за 21-ю парою хромосом, транслокаційний, мозаїчний. Особи з цим синдромом мають мляве мислення, їм важко зрозуміти прості арифметичні дії, не здатні абстрагуватися, погано орієнтуються у часі, можуть читати і писати, переказувати можуть лише відповіддю на конкретні запитання, мовлення розвивається пізно і складно, слабкий запас слів, обмежені емоції, але добре усвідомлюють ставлення до них, можуть бути чуйні та дбайливі¹³.

Порушення кількості статевих хромосом характерну меншою тяжкістю, часто відсутня або у легкій формі розумова неповносправність, але є виразні порушення емоційно-вольової сфери. Представниками таких є жінки з *синдромом Шерешевського-Тернера*, характерним є низький потенціал мислення, прагнуть до підлеглості та своєрідного практицизму та хлопці з *синдромом Клайнфельтера*, характерним є відхилення в емоційно-вольовій сфері, інфантильність, низька працездатність, постійне незадоволення, бурчання¹⁴.

Спадкові хвороби, які зумовлені порушенням будови хромосом супроводжуються розумовою неповносправністю. Серед них найвідоміші: синдром Вільямса-Бейрена, синдром Лежена, синдром Вольфа-Хіршторна та спадковий синдром Прадера-Віллі та Ангельмана тощо.

Синдром Вільямса-Бейрена – основною ознакою є «обличчя ельфа» – звуження над клапанної частини аорти або легеневої артерії, незвичайне обличчя, короткий ніс із відкритими вперед ніздрями, широка верхня і вузька нижня щелепи, широкий рот, повні щоки, малий зріст, підвищений вміст кальцію у крові, балакучість, багатий словниковий запас, в більшості музичний

---

¹³Напрєснєнко О.К. (ред.). *Психіатрія і наркологія*. Київ 2017.

¹⁴Мардахасєв Л.В. *Спеціальна педагогіка*. Київ 2015.

слух. Синдром спричинений делецією в довгому плечі 7-ї хромосоми і охоплює 15 генів¹⁵.

Люди з *Синдром Лежена* та *синдром Вольфа-Хірихорна* мають важку розумову неповносправність та живуть не довго¹⁶.

Синдром Прадера-Віллі характеризується важкою розумовою неповносправністю, трудне мовлення, часте стомлення, безініціативність, доброзичливість, часті і різкі зміни настрою, інколи виявляються аутичні риси, емоційна нестійкість¹⁷.

Особи з *синдром Ангельмана* мають найважчий рівень розумової неповносправності, сильна затримка мовлення та невмотивування¹⁸.

Однією з найпоширених є неповносправність унаслідок сумарної дії генів (спадкова складова або схильність) і чинників середовища (не спадкова складова) утворюється *мультифакторно зумовлена розумова неповносправність*. Зовнішні чинники можуть ініціювати прояв патологій генетичних, про те самі рідко бувають причиною порушень чи затримки інтелектуального розвитку¹⁹.

Отже, з вище зазначеного матеріалу можна підсумувати що розумова неповносправність може бути спричинена з різних причин та за різних умов і обставин. У більшості випадків це спричинено генетичним шляхом, але і часто внаслідок зовнішніх чинників. Важливим також є розрізнення форм для забезпечення кращого та якіснішого життя людини з розумовою неповносправністю.

¹⁵Помогайбо В.М. – Петрушов А.В. *Генетика людини: навчальний посібник*. Київ 2014, 209-210.

¹⁶Акуленко Л.В. – Угаров И.В. *Медицинская генетика*. Москва 2013, 60-82.

¹⁷Сидорик Г. *Синдром Прадера-Віллі: від теорії до практики* // afm.org.ua; URL: <http://afm.org.ua/index.php/klinichna-diialnist/26-vypadky-z-praktyky/30-hanna-sydoryk> (дата звернення: 11.10.2020).

¹⁸Ластівка І.В. та ін. *Синдром Ангельмана: клінічний случай сложной хромосомной aberrации у ребенка с задержкой психофизического развития* // Психіатрія 9 (2018) 11-16.

¹⁹Гулковський Р.В. *Генні мутації у дітей з інтелектуальною недостатністю*. Кандидат біологічних наук Дисертація, Київ 2016, 12-16.

1.2. Розумова неповносправність людини у наукових розвідках вчених

Перші спроби наукового пояснення психічних захворювань відносять до VI століття до н.е. – в період коли формувалася древня греко-римська цивілізація. Піфагор перший висловив свою думку про те, що розум розміщений у головному мозку, а душа – в серці. Опісля багато його наступних дослідників не відходили від цієї теорії і продовжували її розвивати²⁰.

У давньому Римі було узаконене вбивство дітей. Про це свідчать слова римського філософа Сенеки про вбивство дітей, які народжувались з певними порушеннями для того, щоб відділити немічних від здорових, і чинили це розумом²¹. Першими римськими вченими, які поширили вчення про розумову неповносправність та інші психофізичні розлади були Цельс і Соран. Вони виступали за турботливе ставлення до людей з відхиленнями. Соран розробив свою терапію роботи, вказуючи, що потрібно бути приємнішими з людьми з розумовою неповносправністю²². Також до цієї проблеми та виникнення психічних хвороб долучився і відомий арабський лікар Авіцена²³.

У X-XI століттях духовенство стало освіченою частиною населення, і зосередилося на значних матеріальних ресурсах. Таким чином медицина об'єдналася з церквою. При монастирях відкривалися притулки і сховища, де займалися лікуванням. Деякі ордени спеціально займалися медициною – бенедиктинці, алексіанці, госпітальєри, іоаніти набули досвіду в догляді за хворими. Також розвивалася і світська медицина, яка до IX століття набула розквіту. Підтвердженням цього є Селеріанська школа, в яку привозили людей з психічними хворобами і розумовою неповносправністю. Згодом в XII столітті відкриваються університети на зразок цієї школи²⁴.

²⁰Коханова О.П. *Історія психології: від античності до початку XX століття : навчальний посібник*. Київ 2016, 25-26.

²¹Замский Х. С. *Історія олигофренопедагогіки*. Москва 1980, 11.

²²Каннабих Ю. В. *Історія психіатрії*. Москва 2002, 41.

²³Там само, 51.

²⁴Гаврилов О.В. *Особливі діти в закладі і соціальному середовищі*. Кам'янець-Подільський 2009, 15.

У середньовічній Європі класифікували інтелектуальні та поведінкові відхилення. Парацельс відмежовував зв'язок психозів і розумової відсталості і спадковості, пропонував лікування цих розладів хімічними речовинами²⁵.

Перші наукові праці щодо розумової неповносправності належать французькому лікареві-психіатрові Феліксу Платтеру. В місті Базелі він розробляє класифікацію душевнохворих, розрізняючи порушення інтелекту, емоцій і фізичного стану хворих, і викладає це у своїх працях «Спостереження» (1614 р.) та «Медична практика» (1625 р.)²⁶.

В епоху Відродження ненадовго виникають гуманістичні ставлення до осіб із розумовою неповносправністю. Також формуються ставлення філософів, які прагнуть вникнути в світ людей з розумовою та психічною неповносправністю. Одним з яких був Еразм Роттердамський, а також відомий педагог Ян Амос Коменський, який з педагогічної точки зору розглядає дитину з інтелектуальними порушеннями та зв'язок цього з її поведінкою. Як результат виділяє шість типів дітей, які відрізняються ступенем розумового розвитку і особливостями характеру, і навчаються у школах²⁷.

Значний вклад також здійснив французький лікар-психіатр Філіп Пінель, який розробив свою класифікацію розумової неповносправності, у якій відділив дві форми психозу: *туподумство* та *ідіотію*. Один із перших психіатрів, який розглядав зупинку та порушення інтелектуального та афективного розвитку. Ф. Пінель також був головним лікарем психіатричної лікарні у Бісестр і Сен Сімом, ввівши термін *норестрента* змінив обмежувальні й каральні заходи для людей з розумовою неповносправністю. Нові стосунки встановлювалися між лікарями та пацієнтами, в основі яких лежала довіра та увага один до одного. Що позитивно вплинуло на їх подальший стан. На основі цього він виявив одну з притаманних рис – наслідування²⁸.

---

²⁵Самохвалова В.П. (ред.) *Психиатрия*. Ростов на Дону 2002.

²⁶Маллер А.Р. – Цикото Г.В. *Основные принципы коррекционно воспитательной работы с глубоко умственно отсталыми детьми* // Дефектология 1 (1984) 34-40.

²⁷Коменский Я.А. *Избранные педагогические сочинения*. Т. I. Москва 1982, 311.

²⁸Мартинюк А.І. *Патопсихологія. Навчальний посібник*. Київ 2008, 27.

Жан Етьєн Домінік Ескіроль учень Філіпа Пінеля, також зробив спробу встановити взаємозалежність між симптомами. Ввів поняття *імбецилізм, ідіотія, розумова відсталість*²⁹. У праці «Про психічні хвороби» пропонує враховувати також соматичні прояви хвороби. Водночас він створив симптоматичну класифікацію на основі мовлення, якою підтвердив зв'язок та важливість мовлення у порушенні розвитку людини. Після нього вивчення розумової відсталості стає самостійною психіатричною наукою, а згодом – психолого-педагогічною наукою³⁰.

Згодом, в кінці ХІХ – початку ХХ століття з розвитком природних наук у педагогіці та психології виникло дослідження експериментальних методів. Почали формуватися два напрями: клініко-психологічний та психолого-педагогічний. Перші представники: В. Гризінгер, В. Айренд, Д. Бурневілья, Б. Морель, В. Вейгандом, П. Ковалевський, Е. Крепелін, С. Корсаков, Г. Трошин, В. Сербський, Г. Россолімо та інші – орієнтувались на клінічній картині та пошуках причини її виникнення. Вони розглядали розумові порушення як наслідок певного впливу під час розвитку. Представники других: А. Біне, Т. Симон, Санте де Санктіс – вивчали легкі форми розумової відсталості, і розуміли як впливає відставання ненормальної дитини від її нормального ровесника.

Німецький психіатр Еміль Крепелін розмежував помірні порушення і затримку психічного розвитку та олігофренію як вроджене порушення інтелекту³¹.

Бельгійський психіатр Жан Демор відділив причини розумового відставання, розділяючи патологічні форми від викликаних соціально-педагогічними факторами. Таким чином він розрізняв затримку розвитку з медичних і педагогічних причин³².

---

²⁹Замский Х.С. *История олигофренопедагогики*. Москва 1980, 17.

³⁰Мартинюк А.І. *Патопсихологія. Навчальний посібник*. Київ 2008, 30-84.

³¹Федосєєв В.А. – Проскуріна Т. Ю. *Основи неврології та психіатрії*. Харків 2015, 12.

³²Боряк О.В. *Етапи становлення логопедичної допомоги дітям з розумовою відсталістю* // Науковий часопис. Корекційна педагогіка (2014) 27-31.

На початку ХХ століття у Франції активно розробляється питання навчання дітей з певними порушеннями. Про це свідчить видання праці «Виховання ненормальних дітей», де розкрито основи фізичного, розумового, морального виховання. Пізніше у 1911 році книга була перекладена і видана в Москві³³.

Згодом було змінено ставлення суспільства до розумово відсталих, що набуло більш гуманного і демократичного погляду на осіб з відхиленнями розвитку.

Е. Сеген дав визначення і клінічний опис ідіотії та імбецильності, склав свою систему лікувальної і педагогічної корекції, яку він сам розробив та випробовував. Акцентував на необхідності лікування й виховання осіб з розумовою неповносправністю³⁴.

Швейцарському педагогу Йогану Генріху Песталоцці належать перші спроби навчання дітей з розумовою затримкою розвитку. Він обґрунтував роботу під час навчання використовуючи спеціальні засоби та дидактичні матеріали в поєднанні з розумовою та фізичною працею³⁵.

Французький психіатр Жан Ітар застосував методи розвитку почуттів, використовував спеціальні вправи для тренування органів почуттів і моторики³⁶. Згодом, на початку ХХ століття французький педагог Жан Філіп і лікар Поль Гонкур запропонували діагностичний критерій – нездатність навчатися спільно. Вони розділили дітей на дві групи: чиє життя в суспільстві неможливе без опіки інших та дітей, у яких розумова відсталість вимагає спеціальних педагогічних засобів впливу³⁷.

---

³³Міністерство освіти і науки України Кам'янець-Подільський Національний Університет імені Івана Огієнка Інститут педагогіки НАПН України. *Педагогічна освіта: теорія і практика: Збірник наукових праць Випуск 20 (1-2016)*. Кам'янець-Подільський 2016, 232.

³⁴Синьов В.М. – Матвеева М.П. *Психологія розумово відсталої дитини: Підручник*. Київ 2008, 76.

³⁵Бондар В.І. – Ільченко А.М. *Психолого-педагогічні основи розвитку дітей в системі М. Монтесорі: навчальний посібник*. Полтава 2009, 32.

³⁶Там само, 14.

³⁷Там само, 75.

Італійський педагог Марія Монтессорі засновує ортофенічну школу, де застосовували систему сенсомоторного виховання дітей з розумовою затримкою розвитку, яка стала основою лікувальної педагогіки³⁸.

У зв'язку з необхідністю вироблення критеріїв психічного недорозвитку А. Біне і С. Сімон в 1905 році запропонували три ступеня відсталості. У 1908 році А. Біне розробив спосіб оцінки психічної неповноцінності дітей відповідного віку. В 1914 році У. Штерн увів поняття інтелектуального коефіцієнта (IQ)³⁹.

У Росії в 1723 і 1771 рр. Петро I підписав укази, які забороняли навчатися дітям з розумовими чи психологічними порушеннями, для них відводилися госпіталі – *долгаузи*. У яких хворих тримали на ланцюзі в окремих камерах⁴⁰.

У XIX столітті стали відроджуватися сирітські будинки, притулки для дітей з певними порушеннями, що функціонували на гуманному ставленні. У кінці XIX століття створюються навчальні заклади на приватні пожертви, які прийняли 5-6% дітей, які мали порушення слуху та зору. В країнах Західної Європи намагались класифікувати психічні розлади і визначити ступені розумової неповносправності. В цей час психіатрична допомога почала розвиватись, і свій внесок вніс І. Балицький, який розробив план побудови Харківської окружної лікарні і редагував плани психіатричних лікарень в Одесі та Києві⁴¹.

У 1906 році появилась на світ праця, яка допомагала у підготовці спеціалістів для роботи з людьми з розумовою неповносправністю – «Відсталі діти, їх лікування і виховання» П. Ковалевського⁴².

В. Кащенко створює інститут дефектології, який потім очолює Л. Виготський. У 1970-х роках формуються загальнодержавні служби освіти, виховання і лікування дефективних дітей⁴³.

---

³⁸Гам само, 17-21.

³⁹Галян І.М. *Психодіагностика : навчальний посібник*. Київ 2011, 15-16.

⁴⁰Юдин Т. И. *Очерки истории отечественной психиатрии*. Москва 1951, 30.

⁴¹Гаврилов О. В. *Особливі діти в закладі і соціальному середовищі*. Кам'янець-Подільський 2009, 33-34.

⁴²Ковалевский П. И. *Отсталые дети (идиоты, отсталые и преступные дети), их лечение и воспитание*. Сан-Петербург 1906, 156.

Наприкінці ХХ століття С. Рубінштейн називає розумово відсталою таку дитину, у якої стійко порушена пізнавальна діяльність внаслідок органічного ураження головного мозку. Саме тому, факт про розумову відсталість можна було стверджувати лише при наявності такого ушкодження⁴⁴.

У 1994 році Г. Каплан і Б. Седок розглядають термін *розумова відсталість* як поведінковий синдром, який не має механізму, динаміки та прогнозу⁴⁵.

Значний внесок у розвиток практики навчання і виховання дітей з розумовою неповносправністю внесли вчені: А. Бабушкіна, А. Ватажина, С. Забрамна, Т. Ісаєва, І. Бгажнікова, М. Рейдибойм, Г. Цикото, Л. Шипіцина, М. Кузьмицька, А. Маллер, Е. Агеєва та інші. Допомога дітям з важкими інтелектуальними вадами та їхнім батькам були дослідження: М. Бірюкової, С. Забрамної, Н. Лур'є, М. Генінг, Т. Чернікової та інші.

В Україні цією проблемою займаються такі науковці, як: Л. Вавіна, О. Гаврилов, О. Гармаш, Т. Сак, В. Синьов, А. Висоцька, В. Золотоверх, А. Колупаєва, Н. Мацько, Ю. Галецька, О. Хохліна, М. Матвеева та інші.

Згодом у багатьох країнах почали появлятися відмінні діфініції, і це призвело до певного хаосу термінологічних формулювань. Окреслене стало наслідком після пропозиції Всесвітньої організації охорони здоров'я у класифікації хвороб і наявної там «Міжнародної класифікації психічних і поведінкових розладів», різні аспекти вродженої неповносправності розглядали під єдиною назвою *розумова відсталість*. Таку пропозицію підтримало більше 30 країн, в тому числі й Україна. Це стало подоланням термінологічної багатогранності та спричинило значні зміни у трактуванні розумової відсталості, її причин, механізмів виникнення, ступенів, форм, діагностики тощо⁴⁶.

---

⁴³Супрун М. О. *Корекційне навчання учнів допоміжних закладів освіти: витоки, становлення та розвиток (кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.)*. Київ 2005, 111-134.

⁴⁴Певзнер М. С. *Краткая клиническая характеристика глубоко умственно отсталых детей. Обучение и воспитание умственно отсталых детей*. Москва 1960, 110.

⁴⁵Каплан Г.И. – Седок Б. Дж. *Клиническая психиатрия*. Т.2. Москва 1994, 113.

⁴⁶Дьякова А.І. (ред.) *Краткий дефектологический словарь*. Москва 1964, 398.

Поступово формується новий науковий напрям, прихильники якого намагаються показати у визначенні розумової відсталості сукупність факторів: причинних, патогенетичних (механізмів порушення мозкової діяльності), адаптивних, клінічних, соціокультурних, психологічних, поведінкових та інших. Відповідно до міжнародної класифікації хвороб позначенні розумової відсталості (F – розумова відсталість, F, F70 – F73), які використовуються спеціалістами психолого-медико-педагогічних консультацій та психіатрами.

В Україні дотримуються традиційного визначення: розумова відсталість (неповносправність) – це стійке порушення пізнавальних процесів внаслідок органічного ураження головного мозку, набутого або спадкового.

Отже, зважаючи на окреслене можемо зазначити, що формування визначення розумової неповносправності як психолого-педагогічної проблеми, яке б включало всі параметри цієї патології, перебуває в стані розвитку і потребує подальших досліджень. Незважаючи на це, окресленій проблемі приділяється ще недостатньо уваги. Зокрема це стосується визначення ефективності інноваційних підходів у процесі виховної та навчальної роботи з дітьми з помірною та тяжкою розумовою неповносправністю, пошуку і ствердження ефективних шляхів діагностики поведінкових порушень, визначення впливу поведінки на загальну картину їхнього психологічного та психічного розвитку. На сьогодні наукових напрацювань у цій сфері є недостатньо.

1.3. Законодавство про соціальну захищеність осіб з розумовою неповносправністю в Україні та світі

Громадяни з інвалідністю є серед усіх верств населення будь-якого суспільства. Їхня кількість має властивість зростати. Сьогодні характер проблеми інвалідності є глобальнішим. Протягом останніх десятиріч у світі відбуваються суттєві зміни щодо ставлення до осіб з інвалідністю. Основою цього є визначення рівності прав осіб з інвалідністю на повноцінне життя в суспільстві та створення для них умов для реабілітації та соціальної інтеграції. Раніше

мотивом доброго ставлення до осіб з інвалідністю було милосердя, а тепер підвищення рівня прав. Держава та суспільство беруть на себе обов'язок забезпечення належного ставлення, соціального захисту, підтримки, соціальної інтеграції, повноцінного життя, створення рівних можливостей для самореалізації, архітектурні можливості пересування, здобуття освіти, працевлаштування, можливості для духовного, спортивного та культурного життя людей з інвалідністю, а зокрема з розумовою неповносправністю.

Наприкінці минулого століття ООН проголосила 1983-1992 рр. Міжнародним десятиліттям людей з інвалідністю. Це було початком великих змін позиції суспільства, адже було визнано права осіб з інвалідністю нарівні з іншими членами суспільства. Відбулись також зміни до терміна «інвалід» та його тлумачення⁴⁷.

Було змінено акценти в сприйнятті світовим товариством явища інвалідність і все більше людей, що стикаються з проблемою розумової неповносправності цікавилися розвитком законів прав, статусу, можливостей і форм забезпечення та обслуговування людей з розумовою неповносправністю. В зв'язку з цим у різних країнах сім'ї, у яких присутні особи з розумовою неповносправністю почали проявляти зацікавленість до відповідних законів.

Ратифіковані міжнародні документи, які регламентують життя людей з розумовою неповносправністю ООН:

- Загальна декларація прав людини⁴⁸;
- Декларація про права інвалідів⁴⁹;
- Конвенція про права осіб з інвалідністю⁵⁰;
- Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів⁵¹;

⁴⁷Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. *Декларація о правах инвалидов: провозглашена резолюцией 3447 (XXX) Генеральной Ассамблеи от 9.12.75.* Київ 2002.

⁴⁸Генеральной Ассамблеи от 10 декабря 1948 года. *Загальна декларація прав людини.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015#Text

⁴⁹Генеральной Ассамблеи от 9 декабря 1975 года. *Декларація о правах инвалидов.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_117?lang=uk#Text

⁵⁰Конвенція про права осіб з інвалідністю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text

⁵¹Генеральной Ассамблеи ООН. *Стандартные правила обеспечения равных возможностей для инвалидов.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_306#Text

➤ Декларація про права розумово-відсталих людей⁵²;

Світова програма документів Ради Європи:

➤ Європейська конвенція з прав людини, Протокол № 2, 11 та Протокол № 1, 4, 6, 7⁵³;

➤ Рекомендація 818 Ради Європи щодо ситуації з психічними захворюваннями⁵⁴;

➤ Європейська соціальна хартія⁵⁵;

➤ Європейська конвенція про запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню⁵⁶.

Згідно з цими документами люди з розумовою неповносправністю повинні інтегруватися в суспільство та ставлення до них визначатися не їхніми обмеженими можливостями, а цінністю їх як людської особи.

Документом, що лежить в основі погляду міжнародної спільноти на особливі права людини з розумовою неповносправністю є *Декларація про права розумово-відсталих осіб*. Декларація зосереджена на проблемах які визначають якість, середовище та зміст життя людини з розумовою неповносправністю. А також проголошує «розумово-відстала людина має ті ж самі права, що є максимально здійснені, як й інші люди», посилаючись на принципи *Всесвітньої декларації прав людини, міжнародні пакти про права людини, на документи ВООЗ та інші*⁵⁷. Декларація також проголошує права людини з розумовою неповносправністю на медичне обслуговування, лікування, право на освіту, навчання, працездатність та розвиток своїх здібностей і можливостей. Важливим є також життя такої людини в колі сім'ї та участь у суспільстві.

⁵²Генеральной Ассамблеи от 20 декабря 1971 года. Декларация о правах умственно отсталых лиц. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_119#Text

⁵³Європейський суд з прав людини. *Європейська конвенція з прав людини та Протокол №2, 11*. 2010. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_ukr.pdf

⁵⁴Парламентская ассамблея Совета Европы 29-я сессия. *Рекомендация 818 (1977) о ситуации с психическими заболеваниями*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_069#Text

⁵⁵Ради Європи. *Європейська соціальна хартія*. Страсбург 1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text

⁵⁶Ради Європи. *Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню*. Страсбург 1987. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_068#Text

⁵⁷Права инвалидов в Украине. *Декларация о правах умственно-отсталых лиц: провозглашена резолюцией 2856 (XXVI) Генеральной Ассамблеи ООН от 20.12.1971 г.* Київ 1998, 300.

Документ також дає право на захист від принизливого ставлення, дискримінації, зловживань та експлуатації.

Наголос на тому, що люди з розумовою неповносправністю є рівноправними членами суспільства і мають право жити в своїх громадах є у *Стандартних правилах забезпечення рівних можливостей для інвалідів*⁵⁸. Де також описано зміну ставлення суспільства до осіб з інвалідністю за останні 200 років. Стандартні правила описують норми забезпечення освітніми послугами, працевлаштуванням, грошовою допомогою та соціальним захистом, а також забезпечення можливості реалізувати творчий потенціал.

Європейська соціальна хартія наголошує на правах кожної людини на соціальну та медичну допомогу, право користуватися соціальними службами, право людей з інвалідністю на професійне навчання та соціальну реадaptaцію незалежну від причин і характеру інвалідності.

Отже, в світі залишається система інституційних закладів, проте міжнародна спільнота зорінтована на включення людей з інвалідністю, зокрема людей з розумовою неповносправністю у життя суспільства. Розуміючи важливість захисту цієї категорії, ООН проголосила окрему декларацію про права осіб з розумовою неповносправністю, щоб повніше забезпечити їх права та інтеграцію в життя суспільства. Чим більше суспільство буде бачити людей з розумовою неповносправністю в точенні, тим більше воно буде знати про них. Саме таким принципом зміниться постава суспільства стосовно людей з інвалідністю. Незважаючи на це жодна з країн не змогла в повні досягнути цих норм.

В Україні з радянських часів залишилося недбайливе ставлення до людей з особливими потребами, вважалось що про них турбується держава, але вона не в змозі була забезпечити належний соціальний захист. Ставлення було пасивним, тому люди з інвалідністю були позбавленні доступу та можливості соціальних благ та рівня життєдіяльності. Людей з розумовою

---

⁵⁸Права інвалідів в Україні. Збірник правових документів. *Стандартные правила обеспечения равных возможностей для инвалидов*. Київ 1998, 33-49.

неповносправністю було прийнято зневажати, утримувати від соціального розвитку та ізолювати.

В Україні людина з розумовою неповносправністю (особливо з додатковими фізичними вадами) потребує від держави не лише грошової підтримки, а й спеціального планування житла, облаштування прибудинкової території, будинку, під'їзду, структур соціального захисту, громадського транспорту, виробами медичного призначення та засобів реабілітації, здобуття освіти, медичних, соціальних та культурних послуг, працевлаштування. Все це свідчить про необхідність комплексної співпраці суспільства та держави.

З практики ми розуміємо що соціально-економічна політика в цій сфері є дещо застарілою і часто-густо не відповідає потребам сьогодення, а також не відповідає загально визначеним міжнародним нормам та стандартам⁵⁹. Саме тому існуюча програма соціального захисту людей з інвалідністю потребує суттєвих змін, доповнень та модернізації.

Високорозвинуті країни ствердили неефективність пасивного ставлення держави у сфері соціального захисту, основою якої є пенсії, грошові допомоги, пільги тощо. Тому, вони змінили тактику – виділення ресурсів на створення доступного для людей з інвалідністю середовища, створення і облаштування місць навчання та праці.

Соціальний захист осіб із інвалідністю включає не лише фінансову допомогу та матеріальні блага, а також соціальну і професійну реабілітацію, соціальну інтеграцію в суспільство забезпечуючи різнобічні умови для повноцінного функціонування і розвитку особи, реалізації особистості та її потреб і інтересів. Таким чином включає весь спектр проблем та потреб людського життя⁶⁰.

Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй (надалі ООН) прийняла Конвенцію про права осіб з інвалідністю 13 грудня 2006 року, а з 30 березня 2007 року була відкритою для підписання. У 2009 році Верховна

---

⁵⁹Бабак О.В. та ін. *Врегулювання проблемних питань працевлаштування та захисту прав інвалідів у сфері праці: практичний посібник*. Київ 2007, 156.

⁶⁰Гнибіденко І.Ф. та ін. *Соціальний захист населення України: навчальний посібник*. Київ 2010, 212.

Рада України ратифікувала Конвенцію ООН, яка є міжнародним договором, в якому визначаються права осіб з інвалідністю і описуються зобов'язання держав, які сприяють захисту і забезпечення їх прав та Факультативний протокол до неї, а з 2010 року вони набули чинності. Конвенція також визначає два механізми її реалізації: комітет з прав інвалідності (який створений для контролю) та конвенцію держав-учасників (яка розглядає питання здійснення положень конвенції).

Одними із важливих документів міжнародного значення, які прийняли для захисту прав людей з інвалідністю є:

- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1973)⁶¹;
- Всесвітня програма дій відносно інвалідів (1981)⁶²;
- Принципи захисту психічно хворих осіб і поліпшення психіатричної допомоги (1991)⁶³;
- Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів (1993)⁶⁴;
- Конвенція про права інвалідів (2006)⁶⁵;

Попри внесенні зміни до законодавства відповідно Конвенції ООН виконання посадовими особами не дуже змінилося. Їхня безвідповідальність, корупція, відсутність фінансування, створили ще більше викликів які супроводжувались новими потребами в забезпеченні прав людей з інвалідністю.

⁶¹ *Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права* // zakon.rada.gov.ua (19.10.1973); URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 10.09.2020).

⁶² *Закон України: Всесвітня програма дій стосовно інвалідів* // zakon.rada.gov.ua (03.12.1982); URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_427#Text (дата звернення: 10.09.2020).

⁶³ *Резолюція Генеральної Асамблеї ООН. Принципи захисту психічно хворих осіб і поліпшення психіатричної допомоги* // prava-lyudyny.org (17.12.1991); URL: <http://prava-lyudyny.org/pryntsyry-zahystu-psyhichno-hvoryh-osib-i-polipshennya-psyhiatrychnoyi-dopomogy/> (дата звернення: 10.09.2020).

⁶⁴ *Резолюція 48/96 Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1993 року «Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів»* // zakon.rada.gov.ua (20.12.1993); URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_306#Text (дата звернення: 10.09.2020).

⁶⁵ *Конвенція про права осіб з інвалідністю* // zakon.rada.gov.ua (13.12.2006); URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 10.09.2020).

В Україні з 2011 року держава зобов'язується створити умови для реалізації рівності прав людей з інвалідністю нарівні з іншими, а також забороняється дискримінація за ознакою інвалідності⁶⁶. Діяльність через яку держава виявляє реалізацію забезпечення цих прав є описаною у статті 4 *Закону України Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні*⁶⁷ (див. Додаток А). А також у статті 26 цього ж закону затверджено умови які повинні бути створенні для безпечного доступу людей з інвалідністю до соціальних інфраструктур.

У 2012 році прийнято державну програму «*Національний план дій з реалізації Конвенції ООН про права інвалідів*» на період до 2020 року⁶⁸. Інформація про виконання цієї програми не оприлюднювалась попри те, що вона вирішувала важливі соціальні питання і забезпечувала права громадян з інвалідністю, саме тому і не доходила інформація до громадян та не відбувалися моніторинги соціальних державних програм, не проводились опитування користувачів і не було результатів впровадження програми. Інформація про ефективність чи будь-які зміни в наслідок цієї програми відсутня. Права людей з розумовою неповносправністю продовжують порушуватися. Держава не вживає заходів спрямованих до гідного толерантного ставлення та поваги людей з інвалідністю, а зокрема і розумовою неповносправністю⁶⁹.

Порушуються також права молоді з розумовою неповносправністю яка перебуває у державних закладах соціального захисту населення. Після 18 років, а у окремих випадках після 21 року молоді люди з розумовою неповносправністю з будинків-інтернатів переводяться у психіатричні лікарні

---

⁶⁶ Закон України Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні. Стаття 2 в редакції Закону № 4213-VI від 22.12.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12>

⁶⁷ Закон України Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні. Стаття 2 в редакції Закону № 4213-VI від 22.12.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12>

⁶⁸ Кабінет Міністрів України: Постанова від 1 серпня 2012 р. № 706 Про затвердження Державної цільової програми «*Національний план дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю*» на період до 2020 року // Законодавство України zakon.rada.gov.ua (01.08.2012). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706-2012-%D0%BF> (дата звернення 27.05.2020).

⁶⁹ Національна доповідь про людський розвиток 2011. Україна на шляху до соціального залучення // issuu.com (04.12.2012); URL: https://issuu.com/undpukraine/docs/ua_2011_ukr (дата звернення 27.05.2020).

або будинки-інтернати для людей похилого віку. Перебуваючи в яких, впродовж усього свого життя приречені на повну ізоляцію. Вони не мають можливості на спілкування з соціумом та інклюзію⁷⁰. Питаннями деінституціоналізації та організації підтримки самостійного проживання осіб з інвалідністю у громаді займаються громадські ініціативи.

У більшості держава не може забезпечити належним чином права та потреби людей з розумовою неповносправністю, тому створюються громадські організації, благодійні фонди, благодійні організації та об'єднання які виконують ці завдання. Інколи їхню діяльність частково підтримують місцеві органи самоврядування. Таким чином держава співпрацює з організаціями задля спільної мети.

Важливою проблемою також є невміння людей з інвалідністю або їх батьків чи опікунів захищати власні інтереси та права, використовуючи нормативно-правову базу через брак відповідної інформації, навичок, вмінь та соціальної підтримки.

Державні установи неохоче надають інформацію про права людей та про порядок їх забезпечення. Відсутні підготовлені спеціалісти, які можуть здійснювати якісний громадський захист осіб з розумовою неповносправністю.

Головні законодавчі акти, які регулюють життя людей з розумовою неповносправністю:

- Конституція України;
- Закон України Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні;
- Закон України Про психіатричну допомогу;
- Закон України Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам;
- Закон України Про зайнятість інвалідів.

---

⁷⁰Коваленко Н., Шерстюк Н. *У психоневрологічних інтернатах порушують права людини* // Права Людини в Україні. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи khpg.org (27.08.2010) URL: <http://khpg.org/index.php?id=1282858839> (дата звернення 3.06.2020).

Відповідно мають право на соціальний захист, охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, право на освіту, працю, надання психіатричної допомоги, правового і соціального захисту осіб, які страждають на психічні розлади. Але ці права є не задоволеними вповні.

Закон України Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам відповідно до *Конституції України* гарантує людям з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю право на матеріальне забезпечення за рахунок коштів Державного бюджету України та соціальну захищеність, встановлення державної соціальної допомоги на рівні прожиткового мінімуму.

Система допомоги людям з розумовою неповносправністю в Україні, безумовно, не відповідає стандартам, оскільки бюджетні затрати на допомогу особі з інвалідністю, яка проживає в родині, вдесятеро нижчі, ніж затрати на догляд людини з інтелектуальною недостатністю в психоневрологічному інтернаті системи соціального захисту⁷¹.

1.4. Право осіб з розумовою неповносправністю на людську гідність

Роздумуючи про людське життя, неможливо його в повні пояснити за допомогою лише світських наук. Адже сутність людського життя, його гідності, можна осягнути тоді, коли звернемось до його Творця. Без Божого Об'явлення неможливо пізнати таємниці людського життя, його походження і суть його призначення, адже тільки Бог дає знання, що перевищує природний досвід людини. Коли бачимо конкретну річ, яка нас оточує, то щоб зрозуміти її потрібно запитати того, який її покликав до життя через акт творення у той чи інший спосіб.

Для нас, християн, є чудова можливість зрозуміти суть нашого життя, звернувшись до нашого Творця, який залишив нам Своє Об'явлення на сторінках *Святого Письма*. Від самих початків історії людини, яка увійшла у тісне спілкування з творцем, Бог у доступний спосіб відкрив людині важливість

---

⁷¹Кравченко Р.І. *Соціальна робота з розумово відсталими людьми: Навчальний посібник*. Київ 2002, 89.

її життя тут на землі. Вже в описі *книги Буття* про створення людини є присутні відмінні аспекти покликання до життя, які свідчать про особливу царську гідність людини.

Свята Церква, яка покликана нести Слово Боже по всьому світі, представляє правду про гідність людського життя, яку об'явив сам Господь. В особливий спосіб Церква стоїть в обороні людського життя, в збереженні його гідного проведення.

Сучасне богослов'я говорить не тільки про Бога, відношення та ставлення до світу і людини, але й про саму людину та її місце та значення серед цього світу. Також в ХХ - ХХІ століттях не тільки богослови, але і в особливий спосіб філософи звернули свою увагу на людину, як на незвичайну особистість⁷².

Перший розділ *книги Буття* про створення світу, де Господь творить все у буквальному значенні – з нічого, як видимий світ так і невидимий. Однак створення останнього створіння – людини, відбувається у не звичайний спосіб. Тут Господь зупиняється та радиться у самому собі, тобто у Пресвятій Трійці розкриває божественний задум про наділення людини відмінними якостями від інших створінь: «Створімо людину за образом Нашим, за подобою Нашою» (Бут. 1:26). Саме цими словами *Одкровення* дає нам зрозуміти, що людина була створена досконалою за образом Того, Хто її створив.

Говорячи про людську гідність звертаючись до *Святого Письма*, в якому об'явлена правда про людину як образ і подобу Божу – «Створив... Бог людину на свій образ; на Божий образ створив її, чоловіком і жінкою створив їх (Бут. 1:27)». Цей текст вміщає основні антропологічні правди, що стосуються людини: людина – є вершиною усього створеного у видимому світі; людський рід, що бере початок від чоловіка і жінки, обоє створені на образ Бога. Цей образ і подоба Божі є властиві людині, чоловікові і жінці. Наш Творець довіряє передання життя і панування над створінням, над землею усьому людському родові, чоловікові і жінці, які черпають свою гідність від спільного початку⁷³.

⁷²Іван Павло II. *Лист до сімей. Святішого Отця Івана Павла II з нагоди року сім'ї 1994*. Київ 1994, 7.

⁷³Іван Павло II. *Про гідність і покликання жінки*. Львів 1988, 14.

Уподібнює людину до Бога також те, що на відміну від світу живих істот, обдарованими почуттями, людина однак є крім того розумною істотою⁷⁴.

Парадоксальним є представлений гріх у третій книзі *Буття* – підтвердження правди про образ і подобу Бога в людині, оскільки ця правда означає свободу, тобто вільну волю, яку людина може використовувати, вибираючи добро, але також може й зловживати нею вибираючи в супереч Божій волі зло. Тут гріх виступає як заперечення того, ким є Бог як Творець, у стосунку до людини і чого Бог бажає людині. Створюючи чоловіка і жінку на свій образ і подобу, Бог бажає для них повноти добра, тобто надприродного щастя⁷⁵.

З вище зазначеного ми розуміємо, що гідність людини полягає у тісних стосунках з Творцем. Саме такою досконалою людиною є Ісус Христос, який переходить межі людського буття. І в такому разі Він є справді є зразком людини, тому що, людина є тим більше собою, чим більше Вона є з іншим. Вона знаходить себе лиш тоді, коли йде від себе, вона знаходить себе лише через іншого та через буття з іншим, у спільноті. Врешті людина орієнтується на іншого, на справді іншого – на Бога, вона тим більше є собою, чим більше є з кимось цілком іншим – з Богом⁷⁶.

Прослідковуючи Божий план у *Святому Письмі* бачимо, що людина є образом і подобою Божою, і це є задум Творця. Через ці властивості людина є покликана до спілкування з Богом, саме цим вона відрізняється від навколишнього світу і отримує гідність більшу від інших сотворених істот⁷⁷.

Аналізуючи II Ватиканський Собор у конституції про Церкву в сучасному світі «*Gaudium et spes*», бачимо призначення людини, яке впливає з її покликання, глибоке розуміння гідності людини, впливає з трьох аспектів людського буття – створення людини, її спасіння і есхатологія, тобто її кінцева

⁷⁴Гам само, 15.

⁷⁵Гам само, 25.

⁷⁶Комісія УГКЦ у справах сім'ї. *Життя належить Богові*. Львів 2011, 11.

⁷⁷Івано-Франківський Теологічно-Катехитичний Духовний Інститут. *Соціальна Доктрина Церкви*. Івано-Франківськ 1996, 177-178.

мета⁷⁸. Незважаючи на це, людині не варто знецінювати свого тіла, а навпаки: вона повинна вважати своє тіло добрим і гідним пошани, яке створене Богом і яке воскресне в останній час. Адже сама гідність людини вимагає, щоб вона не піддавалася злим нахилам, але своїм єством старалася прославити Бога у своєму тілі⁷⁹.

Постанови собору є початком подальших дискусій на тему людини і її місця у цьому світі. З чого розуміємо, що тема людської гідності, а також її непорушності, стоїть на першому місці у розвитку суспільства. Гідність людської особи перевищує всі інші речі, а її права та обов'язки є загальними і непорушними. Тому слід надати людині все для того, щоб вона могла вести справді людське життя: одяг, їжу, житло, право вільно вибирати свій життєвий стан і створювати сім'ю, на пошану, на отримання необхідної інформації, право діяти згідно засад свого власного сумління, право на свободу, у тому числі й релігійну⁸⁰.

Людина з розумовою неповносправністю має таку саму людську гідність. Найперше тому, що вона є творінням Божим – людиною. Її розумова неповносправність не робить її менш вартісною і не применшує її гідність. II Ватиканський Собор також закликає нас не порушувати цієї гідності, підносячи особу і ставлення до неї як до свого ближнього. Оскільки всі люди створенні на образ та подобу Божу, і мають ту саму природу і походження⁸¹.

Безперечним є те, що всі люди не є рівні між собою в сенсі різних здібностей та можливостей. Але слід усувати будь-яку дискримінацію, адже вона суперечить гідності та правам людини. Особа з розумовою неповносправністю також має неповторну цінність, красу та дари, які їй дані Богом. Незважаючи на міру її неповносправності – вона є унікальною, повноцінною та має ті самі права, що й інші люди.

⁷⁸Іван Павло II. Енцикліка *Evangelium Vitae* (*Євангелія життя*). Ватикан 1995, 23.

⁷⁹II Ватиканський собор. Душпастирська конституція про Церкву у сучасному світі *Gaudium et spes*. Львів 2014, 14.

⁸⁰Гідність і права людини // iupax-ugcc.org.ua (12.07.2018); URL: http://www.iupax-ugcc.org.ua/topics.php?cat_1=43&cat_2=203&lang=1 (13.03.2020).

⁸¹II Ватиканський собор. Душпастирська конституція про Церкву у сучасному світі *Gaudium et spes*. Львів 2014, 29.

Визнаючи гідність кожної людини ми розуміємо, що це можливо лише у спільноті, у спільній дії людства. Тільки завдяки спільним діям можна досягти всезагального братерства. Якщо умови нерівності триватимуть, це лише збіднить усіх нас⁸².

Незважаючи на обмеження, які є у людей з розумовою неповносправністю, вони є яскравим свідченням гідності й величі людини. Така особа може не усвідомлювати своєї значущості та не могла застосовувати свої права та можливості, саме тому потрібно їй допомогти брати участь у житті суспільства, у всіх доступних їй рівнях згідно з її можливостей та бажання. А також супроводжувати її у відкритті власних дарів, талантів та можливостей. Варто утверджувати права людей з розумовою неповносправністю: «Надати право на громадське життя, а отже, і на працю тільки тим, хто повністю дієдатний, було б негідним людини і стало б запереченням нашої спільної людськості. Адже це тяжка форма дискримінації слабких і хворих сильними і здоровими»⁸³. Саме тому, у всіх сферах життя (політичному, соціальному, економічному, культурному тощо) має бути усвідомлення поваги до гідності людської особи⁸⁴.

Також не допустимим вважається використовувати особу задля мети, яка не сприяє її розвитку та піддавати несправедливим обмеженням реалізації прав і свободи людини з розумовою неповносправністю, ані використовувати її для власних цілей чи різного роду речей спрямованих проти життя чи здоров'я людини⁸⁵.

Отже, особа з розумовою неповносправністю має таку ж гідність, як і всі люди та заслуговує на відповідно добре ставлення та повагу. Рівна гідність всіх людей вимагає щоб для всіх були створенні гуманні умови для життя та забезпечення прав. Адже, порушення цієї гідності в суспільстві викликає суперечності, а також порушує мир та співжиття людей.

⁸²Павло VI. Енцикліка *Populorum progressio*, 43-44.

⁸³Іван Павло II. Енцикліка *Laborem exercens* (Здійснюючи працю), 22.

⁸⁴Папська рада «Справедливість і мир». *Компендіум Соціальної доктрини Церкви*. Київ 2008, 132.

⁸⁵Там само, 133.

Висновки до першого розділу

Виникнення розумової неповносправності може бути з різних причин, за різних умов і обставин, у різних сім'ях, не залежно від соціального статусу тощо. Часто це спричинено генетично, але досить поширено також в наслідок зовнішніх чинників. Для покращення життя, здоров'я, здібностей, рівня розвитку особи з розумовою неповносправністю важливо знати форму та вид розумовою ментального порушення.

Багато вчених зробили вклад у цю галузь науки. Особливо відзначилися: А. Бабушкіна, А. Ватажина, С. Забрамна, Т. Ісаєва, І. Бгажнікова, М. Рейдибойм, Г. Цикото, Л. Шипіцина, М. Кузьмицька, А. Маллер, Е. Агеева, М. Бірюкової, С. Забрамної, Н. Лур'є, М. Генінг, Т. Чернікової та інші.

З українських вчених цією проблемою займаються такі науковці, як: Л. Вавіна, О. Гаврилов, О. Гармаш, Т. Сак, В. Синьов, А. Висоцька, В. Золотоверх, А. Колупаєва, Н. Мацько, Ю. Галецька, О. Хохліна, М. Матвеева та інші. Незважаючи на працю науковців, психолого-педагогічна проблема залишається у стані розвитку та потребує подальших досліджень.

Люди з розумовою неповносправністю в сучасному світі є соціально незахищені, мають досить обмежене матеріальне забезпечення. Попри державні напрацювання, система допомоги не відповідає стандартам та потребам людей з інвалідністю, а зокрема з інтелектуальними порушеннями.

Гідність людини з розумовою неповносправністю є такою самою як і гідність людини з нормотиповим розвитком. Найперше вона є творінням Божим та заслуговує на добре ставлення та повагу до себе.

РОЗДІЛ 2

СОЦІАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК РЕСУРС ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ В ОСІБ З РОЗУМОВОЮ НЕПОВНОСПРАВНІСТЮ

2.1. Розвиток і формування духовних цінностей в осіб з розумовою неповносправністю у сімейному оточенні

Сім'я – це центр формування особистості, її цінностей та ціннісних орієнтирів, місце, де виховується її характер, воля, свідомість, джерело підтримки тощо.

Словник української мови подає нам таке визначення: «Сім'я – соціальна група, яка складається з людей, які зазвичай перебувають у шлюбі, їхніх дітей (власних або прийомних) та інших осіб, поєднаних родинними зв'язками з подружжям, кровних родичів, і здійснює свою життєдіяльність на основі спільного економічного, побутового, морально-психологічного укладу, взаємної відповідальності, виховання дітей»⁸⁶.

За чисельністю сім'ї поділяються на: повні (в якій спільно проживають батьки і діти) та розширена сім'я (в якій разом проживають кілька поколінь чи кілька сімей сестер і братів)⁸⁷.

За формою шлюбу є такі типи: моногамні (шлюб одного чоловіка з однією жінкою) і полігамні (шлюб одного чоловіка та кількох жінок, шлюб однієї жінки та кількох чоловіків, кілька чоловіків та кілька жінок)⁸⁸.

За юридичним оформленням шлюби поділяються на: громадянський (юридично не оформлений), офіційний (юридично оформлений) та фіктивний (юридично оформлений, але реально не існуючий)⁸⁹. А також за юридичними

⁸⁶Словник української мови: 11 т. Київ 1980.

⁸⁷Маценко Л. М. Педагогіка сімейного виховання. Київ 2019, 45.

⁸⁸Кузьменко Т. М. Соціалогія. Київ 2010, 167-168.

⁸⁹Гурко Т. А. Трансформація інститута сучасної сім'ї // Соціологічні дослідження (1995) 95-99.

стосунками: у шлюбі, позашлюбні, дискантні⁹⁰.

За соціальним становищем є: гомогенні (подружжя із однієї соціальної групи) та гетерогенні (представники різних соціальних груп).

За кількістю дітей у сім'ї поділяються на: бездітні, малодітні (1-2 дитини) і багатодітні (3 і більше дитини)⁹¹.

За структурою сім'ї бувають: повні (сім'ї з неповнолітніми дітьми), неповні (є лише один із батьків з дітьми), а також зведені (у якій у чоловіка чи дружини до вступу в шлюб були власні діти)⁹².

За рівнем матеріальної забезпеченості сім'ї є: бідні, малозабезпечені, забезпечені і багаті.

За рівнем виховання: благополучні, зовні благополучні, неблагополучні, групи ризику.

За соціально-правовою стійкістю: соціально стійкі, соціально хиткі, асоціальні і криміногенні⁹³.

Метою сім'ї є добро подругів та народження і виховання дітей. У Ісусі Христі сім'я стає домашньою Церквою і є спільнотою віри, надії та любові⁹⁴. Сім'я є місцем де живуть та зростають усі члени сім'ї. Згідно з покликанням сім'ї бути домашньою церквою.

Всі люди незалежно від віку, стану, походження, раси, мають людську гідність, а тому мають право на виховання⁹⁵.

Виховною функцією сім'ї є передача дорослими соціального досвіду дітям. Під час виховання у дитини розвиваються інтелект, здібності, риси характеру, потреби та інтереси, цінності, моральні норми, формується поведінка, ставлення до інших, до праці, світогляд, також фізичне та психологічне здоров'я. Саме тому ця функція сім'ї є дуже важливою.

Результат виховного процесу залежить від всіх чинників, обставин,

⁹⁰Маценко Л. М. *Педагогіка сімейного виховання*, 45.

⁹¹Кузьменко Т. М. *Соціологія. Навчальний посібник*. Київ 2010, 167-168.

⁹²Гурко Т. А. *Родительство: социологические аспекты*. Москва 2003, 164.

⁹³Маценко Л. М. *Педагогіка сімейного виховання*, 45.

⁹⁴*Катехизм Католицької Церкви: Компендіум*. Львів 2008, 127.

⁹⁵Пій XI. *Енцикліка. Divini Illius Magistri* // AAS 22. 1930, 50.

матеріально-побутових умов, структури та взаємин сім'ї, прикладу батьків, специфіки виховання та суб'єкту виховання.

Часто батьки спрямовують свою увагу лише на матеріально-побутове забезпечення сім'ї, забезпечення основних потреб (харчування, одяг, фізичні потреби). Наслідком чого є нехтування духовним та соціально-культурним розвитком дитини.

У народженні та вихованні дітей батьки (чоловік та дружина) є співпрацівниками. Вони зобов'язані надати дітям гідне всебічне виховання, а також забезпечувати належний фізичний та духовний розвиток⁹⁶. Батьки є першими благовісниками і вихователями для своїх дітей, саме тому, щоб діти могли зростати духовно сім'я повинна бути молитовною спільнотою, яка щодня спілкується з Богом, стати школою суспільної солідарності, а також звершувати служіння одне одному. Згодом дитина підросте, і саме з дому, зі своєї сім'ї, понесе свої духовні цінності, знання, розуміння та ставлення до Бога, пошану до батьків, до Церкви та Батьківщини у суспільство⁹⁷.

Митрополит Андрей Шептицький навчав: «Як комусь Бог дав дітей, то поклав на нього великий обов'язок тих дітей побожно виховати»⁹⁸. Отже, батьки повинні створити в сім'ї таку атмосферу, яка сприяла б повноцінному особистісному й суспільному розвитку та вихованню⁹⁹. Відповідальне батьківство це не лише прийняти дитину і дати їй життя, але і дати їй гідне виховання та умови для повноцінного розвитку. Батьки повинні усвідомлювати, що діти не є їхньою власністю, а подаровані їм Господом Богом. Благо дітей є найбільшою метою батьків, саме тому, їхнє покликання потребує жертовної любові до своїх дітей¹⁰⁰.

Всім дітям незважаючи на неповносправність чи її відсутність потрібно допомагати гармонійно розвиватися, розвивати свої фізичні, духовні,

⁹⁶Синод єпископів УГКЦ. *Катехизм Української Греко-Католицької Церкви «Христос – наша Пасха»*. Львів 2012, 267.

⁹⁷Катехизм Української Греко-Католицької Церкви «Христос – наша Пасха», 205.

⁹⁸Митрополит Андрей. *Пастирське послання. О супружестві і родині*. 17 лютого 1902.

⁹⁹II Ватиканський собор. *Декларація про християнське виховання Gravissimum educationis*, 199.

¹⁰⁰Катехизм Української Греко-Католицької Церкви «Христос – наша Пасха», 273.

інтелектуальні здібності, плекати відповідальність, допомагати впорядковувати власне життя та свободу, підтримувати у труднощах, надавати добре виховання та підготувати їх до самостійного життя в суспільстві. Звісно у вихованні дитини з розумовою неповносправністю потрібно більше зусиль та наполегливості¹⁰¹.

Іноді батькам важко прийняти неповносправність своєї дитини, для цього вони проходять через певні етапи прийняття (шок, заперечення, пошук, агресія, депресія, примирення, прийняття, солідарність). Як тільки вони приймуть її, то зрозуміють що ніщо не може завадити їм любити і дбати про своїх дітей. Тоді виховання набуває ішого контексту. У вихованні дитини з розумовою неповносправністю батьки часто зустрічаються з багатьма труднощами та неприйняттям¹⁰².

Кожен з членів сім'ї має свою окрему дорогу до прийняття неповносправності. Але всі вони потребують взаєморозуміння, підтримки, поваги, терпеливості, готовності до розуміння та відкритості. Могутньою є та сім'я, яка відчуває спільну відповідальність за особу з розумовою неповносправністю, відчуває співвідповідальність один за одного, бажання у всьому ділитися та співпереживати (радості та труднощі). В такій сім'ї, родині, дитина з розумовою неповносправністю почувається гідно, вона відчуває що її приймають та розуміють, вона почувається в безпеці¹⁰³.

Одним із основних завдань духовного виховання є сформувати в дитині чіткі критерії добра і зла. Сама дитина не завжди здатна відізнати добро від зла, тому батьки стають джерелом та прикладом для наслідування. Дитина схильна відтворювати поведінку батьків, що менша дитина, то частіше і наочніше потрібно для неї проявляти любов та відмінність добра від зла.

Не можна карати дитину у гніві, але і не варто робити це у повному спокої. Іноколи батьки дітей з розумовою неповносправністю не карають своїх дітей, і це є помилкою, дитині стає важче розуміти різницю між добром та злом. Тому

---

¹⁰¹ II Ватиканський собор. Декларація про християнське виховання *Gravissimum educationis*. Львів 2014, 197-198.

¹⁰² Романчук О. *Неповносправна дитина в сім'ї та в суспільстві. Практичний посібник*. Львів 2008, 13-38.

¹⁰³ Романчук О. *Дорога любові*. Львів 2001, 63-69.

варто намагатися карати дитину свідомо, за справді погані вчинки, але зі співчуттям та почуттям справедливості¹⁰⁴. Отже, на наше переконання щоб виховати у дитини духовні цінності потрібно самому жити ними й сповідувати їх у повсякденному житті й у своїх діяннях.

2.2. Формування духовних цінностей в осіб з розумовою неповносправністю в освітньому просторі

Відповідно до Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»: «Інвалід – особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, наслідком травм або з уродженими дефектами, що призводить до обмеження життєдіяльності, до необхідності в соціальній допомозі і захисті»¹⁰⁵.

Інвалідність – це результат взаємодії в суспільстві, який не є індивідуальною проблемою, а наслідок неправильної суспільної організації. Для вирішення цієї проблеми суспільство почало організовувати умови для життя без бар'єрів, а також запровадження інклюзії.

«Інклюзія – включення, процес збільшення ступеня участі всіх громадян в соціумі, і насамперед, що мають труднощі у фізичному розвитку»¹⁰⁶. З впровадженням інклюзії кожна людина рівноправно може жити повноцінним життям.

У контексті виховання духовних цінностей в осіб з розумовою неповносправністю в освітньому просторі розуміємо інклюзію як процес освіти (Додаток Б).

Мета інклюзивної освіти полягає у ліквідації ізоляваності дітей з розумовою неповносправністю, зміна ставлення до них, налагодження взаєморозуміння та гідного ставлення.

---

¹⁰⁴Шполянський М. *Християнське виховання дітей у сучасному світі*. Львів 2010, 7-17.

¹⁰⁵Закон України: Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні. 19 грудня 2017 // Законодавство України zakon.rada.gov.ua; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12> (дата звернення: 25.05.2020).

¹⁰⁶Інклюзивна освіта: ламаємо систему заради людяності // poninkivska-gromada.gov.ua (17.12.2019); URL: <https://poninkivska-gromada.gov.ua/news/1576590131/> (дата звернення: 20.11.2020).

Вперше термін «Інклюзивна освіта» був вжитий у Саламанкській декларації про принципи, політику та практичну діяльність у сфері освіти осіб з особливими освітніми потребами на Всесвітній конференції щодо питань освіти осіб з особливими освітніми потребами, яка відбулася у червні 1994 року¹⁰⁷.

Цей термін став моделлю розуміння між людьми з інвалідністю, їхніми потребами та подолання бар'єрів суспільства. Інклюзія виключає дискримінацію, створює належні умови для якісного навчання, виховання та розвитку, для усіх учасників навчально-виховного процесу.

«Інклюзивна освіта – це освітня технологія, яка передбачає навчання й виховання дітей з особливими потребами у звичайному навчально-виховному закладі, де створені відповідні умови для забезпечення максимальної ефективності навчального процесу»¹⁰⁸.

Інклюзивне навчання – це систематизовані освітні послуги, які базуються на врахування особливостей, талантів та потреб кожної людини (дитини), для корисного і ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників¹⁰⁹.

Інклюзивне навчання керується такими принципами:

- кожна дитина має право на освіту¹¹⁰;
- кожна дитина є унікальною особистістю, зі своїми вподобаннями, інтересами, здібностями та потребами¹¹¹;
- освітні програми повинні бути адаптовані до потреб дитини¹¹²;
- діти з особливими освітніми потребами повинні мати доступ до навчання у звичайних освітніх установах¹¹³;

¹⁰⁷Аламанська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами // zakon.rada.gov.ua (10.06.1994); URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text (дата звернення: 25.11.2020).

¹⁰⁸Інклюзія в освіті // rcpio.ippo.kubg.edu.ua; URL: http://rcpio.ippo.kubg.edu.ua/?page_id=48 (дата звернення: 15.11.2020).

¹⁰⁹Колупаєва А. А. *Основи інклюзивної освіти*. Київ 2011, 13-14.

¹¹⁰Стаття 19. *Право на освіту* // protocol.ua; URL: https://protocol.ua/ua/pro_ohoronu_ditinstva_stattya_19/ (дата звернення: 21.11.2020).

¹¹¹Данильян О. Г. – Тараненко В. М. *Основи філософії*. Харків 2012, 249-255.

¹¹²Софій Н. та ін. *Інклюзивне навчання в закладах загальної середньої освіти. Керівництво для тренерів*. Київ 2018, 57-90.

¹¹³Лаврінченко Л. І. *Школа для кожного (окремі аспекти інклюзивної освіти)*. Навчально-методичний посібник на допомогу слухачам курсів підвищення кваліфікації, педагогічним працівникам закладів загальної середньої освіти. Чернівці 2017, 5-15.

- школи, дитячі садки та інші заклади освіти зобов'язані створити усі умови для навчання дитини з особливими освітніми потребами¹¹⁴;
- всі діти мають навчатися разом у всіх можливих випадках, незважаючи на певні труднощі чи відмінності¹¹⁵;
- школи мають враховувати потреби своїх учнів, вид та темп навчання¹¹⁶;
- забезпечення якісної освіти для всіх, підбір навчально-методичного забезпечення¹¹⁷;
- діти з особливими освітніми потребами для покращення та успішності навчання мають отримувати додаткову допомогу¹¹⁸.

Інклюзія – це також певна комунікація. Спосіб спілкування, пошук та залучення різних засобів для більшої взаємодії¹¹⁹.

Інклюзія – це певний спосіб життя, у якому ми думаємо про інших. Ми оцінюємо наші рішення, дії, як вони впливають на інших, чи полегшує це їхнє життя¹²⁰.

Інклюзія – це про повагу до людської гідності, бо вона є джерелом прав людини¹²¹.

Інклюзія – це не дискримінація. Без інклюзивного підходу часто відбувається дискримінація, навмисно чи ненавмисно створюються різні перешкоди, які певним чином порушують права людей з інвалідністю, їхню гідність та можливість безперешкодної комунікації¹²².

¹¹⁴Особливості організації навчання в інклюзивному навчальному закладі // ussf.kiev.ua; URL: <http://ussf.kiev.ua/a/FAQ4.html> (дата звернення: 02.12.2020).

¹¹⁵Засенко В. В. Рівний доступ до якісної освіти дітей з особливими потребами // *Кроки до демократичної освіти* 1 (2002) 34.

¹¹⁶Цвітенко В. М. *Послідовність в організації роботи асистента вчителя в умовах інклюзивного навчання. Методичні рекомендації*. Маневичі 2016, 13-33.

¹¹⁷Колупаєва. *Основи інклюзивної освіти*, 76-77.

¹¹⁸Софій. *Інклюзивне навчання в закладах загальної середньої освіти. Керівництво для тренерів*, 142-153.

¹¹⁹Бондар К. М. та ін. *Теорія і практика інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник*. 2019, 158-161.

¹²⁰Лейсер І. *Оцінюємо інклюзію. Вивчення батьківських поглядів і чинників, що впливають на їх формування* // *International Journal of Disability, Development and Education* (Міжнародний журнал з обмежених можливостей, розвитку й освіти) 3 (2004) 4-15.

¹²¹Бут Т. – Ейнскоу М. *Індекс інклюзії. Розвиток навчання та участі у життєдіяльності шкіл*. 2015, 21-28.

¹²²Пономарьов С.Ю. - Федорович І.Ю. *Запобігання та протидія дискримінації в Україні. Посібник для працівників органів державної влади та місцевого самоврядування*. Київ 2014, 8-13.

Інклюзія – це заходи, спрямовані на попередження та вилучення перешкод, інформування суцїуму, створення умов для потреб всіх ще до того, як виникне ця потреба¹²³.

Є чотири типи ставлень до людей з інвалідністю:

1) благодійне, ставлення до людини з інвалідністю як до об'єкту, який не є рівний собі, а є нижчим та менш вартїсним, той, який приносить незручності, проблеми;

2) медичне, ставлення до людини, як до проблеми, яка немає прав, і не є нормо типовою, її потрібно виправити, щоб довести до норми;

3) соціальне, ставлення до кожної людини, як до унікальної, розглядаючи інвалідність як особливість а не проблему чи ваду людини. Суспільство створює простір доступний для всіх людей, а не людина пристосовується до нього;

4) правозахисне, ставлення до людини схоже як у соціальному типі, але додається законодавча сторона, якщо у суспільстві існують бар'єри для людей з інвалідністю, і вони не усуваються, це – порушення прав людини та дискримінація. Тоді людина з інвалідністю може оскаржити дискримінацію та/або домогтися відновлення її прав, які були порушенні¹²⁴.

Щодо формування духовних цінностей в освітньому просторі, джерелом яких є культурні, сімейні та інші традиції, на основі духовності, моральності та людяності.

Сьогодні ми можемо ознайомитися з великою кількістю варіантів списку духовних цінностей. Але жоден з них не заперечує, а лише доповнює один одного, підтверджує їх важливість та потрібність у суспільстві. Духовні цінності, які є вищими від матеріального, тілесного, визначають певний сенс людини, її орієнтири, цілі. Вони надають людині свободу та гідність¹²⁵.

Зростання духовності освіти пропонує переосмислення освітніх

---

¹²³ Азін В. О. та ін. *Доступність та універсальний дизайн. Навчально-методичний посібник*. Київ 2013, 75-83.

¹²⁴ *Що таке інклюзія і навіщо вона потрібна кожному* // zmina.info (23.09.2019); URL: <https://zmina.info/columns/shho-take-inklyuziya/> (дата звернення: 27.11.2020).

¹²⁵ Помиткін Е. О. *Психологія духовного розвитку особистості. Монографія*. Київ 2005, 121.

пріоритетів та ідеалів, спрямування освітнього процесу на формування духовного світу людини, утвердження духовних цінностей, формування цілісної та гармонійної картини світу та особистості людини¹²⁶.

Отже, освіта відіграє особливе значення у процесі виховання та формуванні духовних цінностей. Вона не лише дбає про інтелектуальні здібності, а також формує здатність розпізнавати правильні судження, культуру, цінності, готує до суспільного життя, створює атмосферу для розвитку здібностей та нових знань. Ця праця вимагає дуже ретельної підготовки і постійного вдосконалення та оновлення знань та їх адаптації¹²⁷.

2.3. Участь громадських організацій у формуванні духовних цінностей в осіб з розумовою неповносправністю

Насамперед обов'язок виховання покладено на сім'ю, але у цьому процесі велику роль відіграє суспільство. Суспільство зобов'язане дбати про спільні блага, саме тому воно повинне сприяти вихованню дітей та молоді¹²⁸.

Держава потребує розвитку громадськості суспільства. В Україні у листопаді 2007 року схвалено Концепцію сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства, розпорядження Уряду №1035¹²⁹.

Держава забезпечує правову захищеність громадян, а громадськість суспільства створює певні об'єднання для відстоювання духовної і матеріальної незалежності, приватних та суспільних інтересів. Також громадські об'єднання можуть бути задіяні до надання соціальних послуг, утворення консультативно-дорадчих чи експериментальних органів, комісій, груп, рад, які забезпечують громадську думку та потреби.

Для покращення співпраці держави та громадських об'єднань, для ефективності механізмів довіри, прозорості, відкритості, можливостей

¹²⁶Онишко О. О. *Формування ключових компетентностей учнів через реалізацію гуманітарних аспектів* // osvita.ua (12.12.2009); URL: <http://osvita.ua/school/method/6234/> (дата звернення: 10.11.2020).

¹²⁷II Ватиканський собор. *Декларація про християнське виховання Gravissimum educationis*, 201.

¹²⁸II Ватиканський собор. *Декларація про християнське виховання Gravissimum educationis*, 199.

¹²⁹Закон України: *Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства* // zakon.rada.gov.ua (21.11.2007); URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1035-2007-p#Text> (дата звернення: 10.10.2020).

перевірки, звітності, та вирішення питань комунікації Міністерство юстиції підготувало такі документи:

- Закон України Про громадські організації;
- Закон України Про волонтерський рух;
- Закон України Про основні засади державної комунікативної політики в Україні;
- Закон України Про об'єднання громадян (1992);
- Закон України Про молодіжні та дитячі громадські організації (1997);
- Закон України Про благодійництво та благодійні організації (1998);
- Закон України Про професійних творчих працівників та творчі спілки (1998);
- Закон України Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності (1999);
- Закон України Про організації роботодавців (2001);
- Закон України Про асоціації органів місцевого самоврядування.

Та інші акти законодавства.

У місті Львові Міністерство юстиції України, Міжнародна наукова громадська організація «Міжнародна Академія духовних наук», Львівський національний університет імені І. Франка, організували III Міжнародну наукову конференцію «Розвиток громадянського суспільства: духовність і право», яка відбулася 25-27 вересня 2010 року. В ній взяли участь громадські організації України, Грузії та Росії¹³⁰.

Цю роботу було спрямовано на перспективу узгодження діяльності інститутів громадянського суспільства та законодавства України, покращення діяльності інститутів, підвищення якості статутних документів тощо.

З Українських дослідників питаннями, станом та формуванням громадськості суспільства займаються такі українські вчені: В. Акіменко,

¹³⁰Резолюція та практичні рекомендації учасників Міжнародної наукової конференції "Розвиток громадянського суспільства: духовність і право" // minjust.gov.ua; URL: https://minjust.gov.ua/m/str_22488 (дата звернення: 10.12.2020).

О. Бандурка, О. Гарань, І. Главуш, В. Єременко, А. Карась, А. Колодій, С. Конаненко, А. Ноздрачов, В. Полохало, С. Рябов, В. Садовский, В. Сидоренко, В. Ткаченко, М. Томенко, А. Яворенков та інші.

Урядовими актами у листопаді 2007 року, розпорядженням № 1035-р Концепцію сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства¹³¹ та постановою Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. № 976 затверджено Порядок сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади¹³², до інститутів громадянського суспільства віднесено: громадські організації, професійні та творчі спілки, організації роботодавців, благодійні і релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації та інші непідприємницькі товариства і установи, легалізовані відповідно до законодавства. А також вони були визнані, як система суб'єктів, наділені правами та обов'язками.

Згодом була створена велика кількість інститутів громадянського суспільства (громадські організації, благодійні організації, профспілки і організації роботодавців, друковані засоби масової інформації тощо). Через фіксацію зростання чи зменшення кількості утворених графських об'єднань, можна оцінити стан громадянського суспільства в Україні.

Створення громадських об'єднань є для задоволення та захисту законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших інтересів.

Громадські формування мають різну мету, завдання, рівень повноважень, територію діяльності, проте їх соціально-політичне призначення полягає у тому, що вони допомагають людям у розв'язанні проблем повсякденного

---

¹³¹Закон України: Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства // zakon.rada.gov.ua (20.06.2012); URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1035-2007-p#Text> (дата звернення: 12.12.2020).

¹³²Закон України: Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади // zakon.rada.gov.ua (05.11.2008); URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-p#Text> (дата звернення: 12.12.2020).

життя, відкривають нові можливості для інших ініціативи, здійснення функцій самоврядування.

Громадські об'єднання поділяються за такими типами:

➤ за легалізацією: підлягають легалізації (громадські організації, профспілки, організації роботодавців та органи самоорганізації населення) і ті, які не підлягають легалізації (батьківські комітети, органи учнівського самоврядування і колективи фізкультури на підприємствах);

➤ за метою і функціями: мають загальну мету, завдання, та ті, які мають спеціальну мету (громадські організації інвалідів, «чорнобильців», ветеранів війни, Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, саморегульовані організації, професійного спрямування та самоврядування);

➤ за характером повноважень: мають спеціальні повноваження (громадські організації споживачів та громадські організації з охорони громадського порядку і державного кордону) та ті, як мають загальну мету і завдання;

➤ за територією діяльності: всеукраїнські громадські організації, міжнародні громадські організації та місцеві громадські організації.

Громадські об'єднання замається певною діяльністю, яка охоплює певно сферу життя суспільства.

У Львові існує такі об'єднання, які надають допомогу людям з розумовою неповносправністю:

➤ Реабілітаційна установа змішаного типу «Львівський міський центр реабілітації «Джерело», заснований 1993 році. «Джерело» вміщає такі відділення: садок-школу – денна реабілітаційна програма (діти від 3 до 18 років)¹³³, раннє втручання – консультаційна програма (діти від народження до 4 років)¹³⁴, розвиток дитини – консультаційна програма (діти від 3 до

¹³³ Садок-школа, «Джерело» навчально-реабілітаційний центр // www.dzherelocentre.org.ua; URL: <https://dzherelocentre.org.ua/sadok-shkola/> (дата звернення: 10.12.2020).

¹³⁴ Раннє втручання, «Джерело» навчально-реабілітаційний центр // www.dzherelocentre.org.ua; URL: <https://dzherelocentre.org.ua/sadok-shkola/rannogo-vtruchannya/> (дата звернення: 10.12.2020).

15 років)¹³⁵, майстерні – денні реабілітаційні програми¹³⁶. Візією «Джерела» є «Створити можливості для кращого майбутнього кожної дитини та молоді особи з особливими потребами та їх сімей»¹³⁷.

➤ Львівський міський центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді¹³⁸.

➤ Благодіна організація Благодійний фонд «Карітас-Львів УГКЦ» – Міжнародний Благодійний фонд, який з 2001 року опікується молоддю з розумовою неповносправністю¹³⁹.

➤ Центр духовної підтримки осіб з особливими потребами «ЕМАУС», Центр заснований у 2008 році при Українському Католицькому Університеті¹⁴⁰.

➤ Львівське обласне добровільне товариство захисту неповносправних дітей та інвалідів дитинства, громадська організація «Довіра»¹⁴¹.

➤ Громадська організація «Ляш-Ковчег»¹⁴².

➤ Центр зібрання о. Оріоністів – «Сузір'я Оріоне»¹⁴³.

➤ Навчально-реабілітаційний центр «Мрія»¹⁴⁴.

Підсумовуючи, зазначимо, що участь громадських організацій у формуванні духовних цінностей в осіб з розумовою неповносправністю провадиться на належному рівні, зокрема у львівській громаді.

¹³⁵ Розвиток дитини, «Джерело» навчально-реабілітаційний центр // www.dzherelocentre.org.ua; URL: <https://dzherelocentre.org.ua/sadok-shkola/rozvytku-br-dytyny/> (дата звернення: 10.12.2020).

¹³⁶ Майстерні, «Джерело» навчально-реабілітаційний центр // www.dzherelocentre.org.ua; URL: <https://dzherelocentre.org.ua/sadok-shkola/majsterni-dlya-molodi/> (дата звернення: 10.12.2020).

¹³⁷ Наша мета, «Джерело» навчально-реабілітаційний центр // www.dzherelocentre.org.ua; URL: <https://dzherelocentre.org.ua/nasha-meta/> (дата звернення: 10.12.2020).

¹³⁸ Львівський міський центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді // www.siozial.lviv.ua; URL: <https://social.lviv.ua/institution/socsluzhby/> (дата звернення: 12.12.2020).

¹³⁹ Допомога молоді з інвалідністю // www.caritas-lviv.org; URL: <http://caritas-lviv.org/proekty-fondu/tsentr-dozvillia/> (дата звернення: 12.12.2020).

¹⁴⁰ Центр «Емаус» // www.emaus.ucu.edu.ua; URL: <https://emaus.ucu.edu.ua> (дата звернення: 11.12.2020).

¹⁴¹ «Довіра» - Львівське обласне добровільне товариство захисту неповносправних дітей та інвалідів дитинства, громадська організація // social.lviv.ua; URL: <https://social.lviv.ua/ngo/perelik-gromadskykh-organizacij/dovira-lvivske-oblasne-dobrovil/> (дата звернення: 13.12.2020).

¹⁴² L'Arche-Kovcheg // [facebook.com/LArche.Ukraine.Lviv/](https://www.facebook.com/LArche.Ukraine.Lviv/); URL: <https://www.facebook.com/LArche.Ukraine.Lviv/> (дата звернення: 13.12.2020).

¹⁴³ Майстерня для осіб з особливими потребами "Сузір'я Оріоне" // [facebook.com/groups/642317623308347/](https://www.facebook.com/groups/642317623308347/); URL: <https://www.facebook.com/groups/642317623308347/> (дата звернення: 13.12.2020).

¹⁴⁴ Навчально-реабілітаційний центр "Мрія" // nrc-mriya.com.ua; URL: <http://nrc-mriya.com.ua/> (дата звернення: 13.12.2020).

2.4. Роль християнської церкви у формуванні духовного стану в осіб з розумовою неповносправністю

Проблема формування духовного стану була і є актуальною в науці та суспільстві. Вчені й історія вказують на те, що одним з чинників формування особистості, зокрема духовного формування, в Україні була й залишається Церква¹⁴⁵.

З огляду на історію, часто функцію духовного формування здійснювали через освітню діяльність. А саме, при церквах створювалися освітні школи, церковно-парафіяльні школи, духовні семінарії тощо. У цих закладах формувалася християнська особа.

Жодна культура не розвивалася без релігії. Релігія існувала з давніх-давен, під час кожної епохи релігія відповідає на потреби людей і виконує багато функцій. Вона зробила великий внесок у формування людей, народу, їх ідентичності. Церква реалізовує своє служіння не лише через здійснення богослужінь, а більше через усвідомлення відповідальності за долю нації та служіння¹⁴⁶.

Сьогодні суспільство розділяє людину на дві сфери – соціальну та духовну. Саме тому, воно намагається відділити Церкву, і залишити їй лише духовну сферу. Згідно зі ст. 35 Конституції України, «церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви»¹⁴⁷, що означає, що держава є світського характеру, містить світське навчання та виховання у всіх освітніх закладах. Церква може здійснювати навчання та виховання лише у місцях призначених для цього.

Існує також думка, що жоден освітній заклад не може надати цілісного, здорового, повноцінного, всебічного розвитку так, як християнська Церква. Адже вона дивиться на людину, як на творіння Боже, а не як на об'єкт користі

¹⁴⁵Бабій М. *Інкorporація релігійного компонента в систему державної освіти України: стан, проблеми*. Київ 2003, 49–53.

¹⁴⁶Сленський В. *Центрально-Східна Європа: релігійні зміни та релігійний плюралізм* // risu.ua (16.12.2003); URL: https://risu.ua/centralno-shidna-yevropa-religiyni-zmini-ta-religiyniy-plyuralizm_n50290 (дата звернення: 13.12.2020).

¹⁴⁷Конституція України. *Стаття 35. Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання* // zakon.rada.gov.ua; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 12.12.2020).

для суспільства. Саме тому, кожна людина є унікальною та неповторною особистістю.

Вплив Церкви на формування особистості полягає в опіці кожною людиною від її народження до смерті. Участь у Святих Тайнах, богослуженнях, дотримання традицій та обрядів, молитви, читання духовних книг, катехизу – формують людину, перетворюють її та наближає до Господа – Ісуса Христа. Також Церква утворює католицькі школи, заклади навчання, університети, для кращого зростання та розвитку духовних цінностей¹⁴⁸.

Церква не лише пропонує ідеальний зразок формування особистості – Ісус Христос, а також пропонує систему самовдосконалення, яка дає можливість формувати духовний, моральний, повноцінний, всебічний розвиток особистості. Вона сприяє релігійній культурі, розуміння та знання про людину, повагу до неї та її гідності, бажання допомогти іншим. Церква пропонує суспільству високі моральні цінності, духовний розвиток, зростання особистості. Адже, будь-яка людина може отримати в Церкві підтримку, допомогу, розуміння, найперше через образ Ісуса Христа.

Виконанні свого виховного обов'язку Церква реалізовує через катехизу, яка пояснює правди віри, зміцнює віру, провадить до свідомої та активної участі у літургійних та святих тайнах, виховує у Христовому дусі¹⁴⁹.

«Катехиза – це суто церковна діяльність, бо Церква покликана бути вчителькою віри»¹⁵⁰, а також катехиза є впорядкованим процесом вивчення науки Ісуса Христа, вчення Церкви та зближення з живою Особою – Богом. Саме через віру і вчення, Церква формує духовне виховання осіб, вводячи їх у велику родину – спільноту. Саме до катехизи залучена уся парафіяльна спільнота: священники, катехити, миряни, родичі тощо.

Для людей з розумовою відсталістю є великим скарбом і сприяє зростанню церковної спільноти. Також в особливий спосіб Церква дбає про їхній духовний

¹⁴⁸Катехизм Української Греко-Католицької Церкви «Христос – наша Пасха», 287.

¹⁴⁹II Ватиканський собор. Декрет про пастирське служіння єпископів у Церкві *Christus Dominus*. Львів 2014, 150-151.

¹⁵⁰Катехитична комісія УГКЦ. *Катехитичний правильник Української Греко-Католицької Церкви*. Львів 2013, 21.

розвиток:

«У нашій спільноті існують особи, які потребують особливої допомоги через їхню неповносправність. Завдання Церкви є забезпечити їм відповідну особисту формацію як членам Церкви відповідно до їх можливостей. Ця катехиза, хоча й специфічна, не повинна ізолювати їх. Уся спільнота повинна з любов'ю і турботою підтримувати такі особи. Свідчення віри неповносправними можуть послужити взірцем і стимулом віри для більшої спільноти¹⁵¹».

Це підтверджує важливість кожної особи в спільноті, та показує взаємну важливість суспільства у формуванні людини.

Незважаючи на свою неповносправність, люди з розумовою неповносправністю мають свої права та обов'язки, тому потрібно допомагати їм брати участь у суспільному та церковному житті згідно їх потреб та рівня можливостей. Адже кожна людина, навіть з глибокою розумовою неповносправністю є повноцінною та унікальною особою. Вона також має право бути любленою, шанованою, гідною, вона має право одержувати необхідну допомогу.

Сьогодні особи з розумовою неповносправністю становлять значну частину населення. Вони знаходяться в багатьох християнських церквах або на території їх парафій. Важливим є, щоб церква та її громада була здатна помітити їх і прийняти. Вони потребують служіння, але і самі служать нам своїм прикладом та безкорисливістю. Через осіб з розумовою неповносправністю ми можемо досвідчити Добру Новину, зростати у вірі та служінні. Бачачи немічність, слабкість, і одночасно силу. На інтуїтивному рівні люди з розумовою неповносправністю відображають до нас справжній стосунок, цінності, дружбу, радість, любов тощо. Їхня молитва, це молитва убогих, проста, без зайвих слів, інколи зовсім без слів, але вона безперечно вислухана¹⁵².

Церква також є осередком громадських об'єднань. При церквах створюються спільноти, рухи, організації, які спрямовують свою діяльність у різних сферах, а зокрема на розвиток духовних цінностей в людей з розумовою

¹⁵¹Там само, 61.

¹⁵²МБФ Карітас України. *Любов'ю служить один одному. Посібник для організації соціально служіння у парафіях*. Львів 2017, 246-248.

неповносправністю. Люди, які відчують близькість до Церкви, створюють різні спільноти, у яких кожен знаходить своє місце, де може виявити свої дари, таланти та труднощі. «Характерною для спільноти є приналежність; спільнота — це місце, де люди пускають коріння і знаходять свою ідентичність. Люди сходяться разом тому, що вони визнають взаємну приналежність»¹⁵³.

Отже, Церква відіграє важливу у формуванні духовних цінностей у людей з розумовою неповносправністю. Без Церкви повноцінно неможливо реалізувати повноцінне виховання та навчання моральних чеснот, духовності та розвивати духовні цінності. Церква є одним з осередків, який виконує безпосередню роль формування особистості людини.

Висновки до другого розділу

Аналізуючи соціальне середовище як основний ресурс формування духовних цінностей в осіб з розумовою неповносправністю, сім'я є найпершим та основним місцем де з народження та впродовж всього життя різнобічно комплексно формується особистість людини, а зокрема її духовні цінності.

Другим місцем формування особистості є освітній простір, який також всебічно розвиває і виховує особистість, задовільняє її пізнавальну діяльність, інтелектуальні інтереси, формує культуру поведінки та цінностей. Освіта як ресурс духовного виховання потребує переосмислення та ґрунтовної підготовки для праці та всебічного формування людей з розумовою неповносправністю.

Наступним місцем формування особистості є громадські об'єднання, які створюються за потреби соціуму, та працюють для задоволення їхніх потреб. Сьогодні ми спостерігаємо значне збільшення кількості об'єднань які допомагають формуванню людей з розумовою неповносправністю, але їх кількість не задовільняє усіх бажаючих та потребуючих.

Духовне виховання неможливе без ролі та діяльності церкви. Споконвіку релігія супроводжувала людство в тій чи іншій мірі. Сьогодні не виключення.

---

¹⁵³ Ваньє Ж. *Спільнота — місце радості та прощення*. Львів 2001, 17-22.

Саме церква є основним джерелом середовища духовного розвитку та формування всебічно розвинутої особистості з високо моральними цінностями.

РОЗДІЛ 3

ПРАКТИКИ ДІЯЛЬНОСТІ ХРИСТИЯНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ У ФОРМУВАННІ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ В ОСІБ З РОЗУМОМОЮ НЕПОВНОСПРАВНІСТЮ

3.1. Досвід міжнародної екуменічної спільноти «Лярш-Ковчег»

Спільнота *Ляршу* (L'Arche- фр. Ковчег) це міжнародна мережа спільнот, яка була заснована в 1964 році у містечку Тролі, що у Франції¹⁵⁴. Жан Ваньє і отець Тома Філіп запросили двох розумово неповносправних осіб Рафаеля Сімі та Філіпа Су жити разом з ними у дусі Євангеліє. Саме ця, перша спільнота була започаткована у римо-католицькій традиції, згодом поширилася в інших країнах та віросповіданнях.

Поштовхом до організації таких спільнот стало негідне та не відповідне ставлення суспільства до осіб з розумовою неповносправністю.

В Україну дух Ляршу привезла Зеня Кушпета. На той час вона була піаністкою, але зустріч з людьми з розумовою неповносправністю змінила її, тому вона залишила кар'єру та присвятила себе праці з людьми з розумовою неповносправністю. Ця праця змінила її, її ставлення до життя та оточуючих.

«Незважаючи на свої інтелектуальні обмеження, ці люди мають особливі дари на рівні серця, мають Богом дане покликання та важливу місію у цьому світі – торкати і перетворювати серця, закликати нас до єднання. Люди з розумовою неповносправністю зосереджені на людських стосунках, на довірі та любові. Своєю простотою, вразливістю та щирістю вони часто відкривають нам найважливіші цінності. Це може відбуватися лише тоді, коли ми приймемо людей з особливими потребами в наше є життя та у суспільство»¹⁵⁵.

Після створення декількох спільнот «Віра і Світло», які активно розвивалися, почали створюватися невеличкі майстерні, які спочатку працювали по декілька годин в тиждень, а згодом вони стали денною

¹⁵⁴Романчук О. *Коли вам сниться музика*. Львів 2010, 89.

¹⁵⁵*Історія* // emaus.ucu.edu.ua; URL: <https://emaus.ucu.edu.ua/hto-mi/> (дата звернення: 13.12.2020).

програмою. З певним періодом часу ці майстерні були визнанні спільнотою Міжнародної федерації «Ляршу».

Сьогодні *Лярш* – це Міжнародна Федерація, яка об'єднує 145 спільнот у 40 країнах світу на 5 континентах¹⁵⁶.

У *Лярші* особи з розумовою неповносправністю та асистенти (особи, які асистують та/або допомагають у щоденному житті особам з розумовою неповносправністю) розділяють своє життя у праці, молитві, дозвіллі та дружбі, живучи разом у спільних домівках.

У суспільстві людей з розумовою неповносправністю часто трактують як позбавлених людських прав, або тих, які нічого не розуміють. Саме тому вони зазнають відкинення. Лярш намагається поєднати любов, професійну допомогу та віру, створюючи домашній затишок та сприятливу атмосферу у невеликих осередках.

В Україні спільнота *Ляршу* створена з 2008 року. Вона є *новою моделлю Ляршу*, адже вона містить лише один будиночок підтриманого проживання, а інші – майстерні денної програми.

Сьогодні у Львові – п'ять діючих денних програм – майстерень («Мріники», «Бджілки», «Назарет», «Знесіння», «Усмішка»), офіс («Соняшник») та будиночок підтриманого не постійного проживання («Витанія»). Локації спільноти розташовані у різних частинах Львова. В майстернях осіб з розумовою неповносправністю називають *друзями*. Тому що, ця спільнота покликана творити дружбу з людиною з розумовою неповносправністю.

Кожна майстерня має свою специфіку та свій план дня у який переважно входить: молитва, ділення, працетерапія, приготування обіду, обід, чаювання, святкування, прогулянки, катехиза, руханка, дозвілля тощо. Під час працетерапії виготовляють такі вироби: свічки, художній розпис дерев'яних виробів, листівки, намиста, випічку, розпис еко сумок тощо. Також спільнота

---

¹⁵⁶У Тернополі створено спільноту *L'Arche* // poglyad.te.ua (24.10.2018); URL: <https://poglyad.te.ua/podii/u-ternopoli-stvoreno-spilnotu-larche.html> (дата звернення: 12.12.2020).

має один-два рази на місяць спільні зустрічі асистентів і друзів усіх майстерень, офісу та будинку. Двічі на рік спільнота організовує виїзний табір для всіх учасників спільноти.

В останню п'ятницю кожного місяця усі асистенти мають спільні збори, на яких вирішуються організаційні питання, удосконалюють професійні навички, та отримують духовний супровід, який підтримує дух Ляршу та супроводжує працівників у духовному зрості.

Один раз у році друзі (особи з розумовою неповносправністю), батьки друзів, асистенти, у перед пасхальному часі, отримують поживу для духовного зростання – великопастні реколекції. Які відбуваються для кожної групи окремо.

Також у 2018 році у місті Тернопіль утворилася майстерня, яка хоче бути у великій міжнародній родині Ляршу, саме тому вона розпочала свою дорогу до єдності, і сьогодні є проектом Ляршу¹⁵⁷.

3.2. Досвід міжнародного християнського руху спільнот «Віра і Світло»

«Віра і Світло» – це міжнародний християнський екуменічний рух спільнот для осіб з розумовою неповносправністю, їх сімей та молоді – приятелів. Співзасновниками цього руху є Жан Ваньє та Марі Елен Матьє. У світі існує більш ніж 1600 спільнот у 80 країнах світу¹⁵⁸.

В Україні перша спільнота руху «Віра і Світло» утворилася у 1992 р., у м. Львові. Сьогодні в Україні існує 40 спільнот. У Львові, Трускавці, Києві, Тернополі, Кам'янець-Подільську, Жовкві, Тячеві, Хусті, Ужгороді, Житомирі, Стрию, Новому Роздолі, Кохавино. Загальна кількість членів спільноти становить близько 1400 осіб. Вони складають одну провінцію – Україна, яка поділяється на 6 віцепровінцій.

¹⁵⁷У Тернополі створено спільноту *L'Arche* // poglyad.te.ua (24.10.2018); URL: <https://poglyad.te.ua/podii/uternopoli-stvoreno-spilnotu-larche.html> (дата звернення: 12.12.2020).

¹⁵⁸Ваньє Ж. *Спільнота – місце радості та прощення*. Львів 2001, 329.

Окрім спільнот «Віра і Світло» у Львові були відкриті майстерні, денні програми, спільноти, де люди з розумовою неповносправністю та асистенти зустрічалися та проводили спільний час. Згодом деякі з цих майстерень стали частиною «Ляршу».

Спільнота «Віра і Світло» як і «Лярш-Ковчег» утворені довкола людей з розумовою неповносправністю, які допомагають нам відкривати цінність людей слабких та убогих, їх здатність відкривати наші серця до любові. Ці спільноти приймають і опікуються людьми, які приналежні до різних релігійних традицій, таким чином також слугують єднанню в країнах та екуменізму. Ці спільноти створені для дружби та взаємної підтримки, осіб з неповносправністю та без неї. Також вона є можливістю донести кожній людині Божу любов, любов таку, якою вона є, любов потрібну людям всього світу, а також що кожна людина є потрібною та може зростати та дарувати свої дари іншим¹⁵⁹.

Основним переконанням на якому ґрунтується «Віра і Світло» є те, що кожна людина, незважаючи якою вона є, і незважаючи на її неповносправність, є безцінною та заслуговує любові, поваги та права на самореалізацію. Людина з розумовою неповносправністю володіє особливою простотою та безпосередністю, завдяки чому вона може допомогти нам віднайти та зрозуміти справжню глибину стосунків та віднайти радість життя. Через стосунок, а саме через дружбу спільноти свідчать світові про красу та цінність осіб з неповносправністю, з метою змінити наше суспільство, зробити його більш гуманним та людянішим¹⁶⁰.

У спільнотах «Віра і Світло» також об'єднуються батьки заради підтримки та розради один одного на їхньому нелегкому шляху. Також з допомогою спільноти вони можуть віднайти Божу присутність у їхніх випробуваннях і труднощах, отримати духовну підтримку та прийняття.

---

¹⁵⁹Шевчук С. *Пастирське слово Блаженнішого Святослава про дар осіб з розумовою неповносправністю* // sde.org.ua (14.11.2013); URL: <http://www.sde.org.ua/component/k2/item/2522-pastyrskе-slovo-blajennishogo-svyatoslava-pro-dar-osib-z-rozumovoyu-nepovnospravnistyu.html?tmpl=component&print=1> (дата звернення: 13.12.2020).

¹⁶⁰Ваньє Ж. *Спільнота – місце радості та прощення*. Львів 2001, 329.

Перебуваючи у спільноті сім'ї переминюються, вони розуміють що не є покинутими, віднаходять красу і дари у своїй дитині, віднаходять розуміння і не почуваються відкинутими.

Приятелі – особи без неповносправності, які не є членами сім'ї з особою з розумовою неповносправністю. Приятелі у спільноті виконують роль служіння та творення дружби, розділяючи радість та труднощі з особою з розумовою неповносправністю та її сім'єю.

Кожна спільнота має свого священика – капелана, який дбає про духовний супровід. Капелан є духовним наставником сімей, осіб з розумовою неповносправністю, приятелів, та спільноти загалом.

Життя спільноти полягає у регулярних зустрічах, які є часом спільного спілкування, молитви та святкування. Також спільнота має зустріч-молитву – всі члени спільноти беруть участь у спільній Літургії, організують паломництва та виїзні табори, реколекції, під час яких члени спільнот мають можливість зустрітися та поспілкуватися з членами інших спільно руху «Віра і Світло».

Таким чином, констатуємо, що завдяки таким спільнотам, люди з розумовою неповносправністю, їх батьки та приятелі мають можливість розділити труднощі та радості з іншими, формувати духовні цінності та застосовувати їх у житті. Для людей з інвалідністю такі спільноти є дуже важливими, в них вони можуть себе реалізувати, комфортно почуватися та бути прийнятими незважаючи на свої інтелектуальні порушення.

3.3. Діяльність Благодійного Форду «Карітас Львів УГКЦ»

Благодійна організація Благодійний фонд «Карітас-Львів УГКЦ» заснована у 1996 році Львівською Архиепархією Української Греко-Католицької Церкви та Міжнародним Благодійним фондом «Карітасом України». У даній організації згідно із статутною діяльністю допомогу можуть отримати всі бажаючі та потребуючі, незалежно від віросповідання, раси, інтересів, національності та політичних переконань.

Благодійний фонд з початку своєї діяльності допомагає потребуючим Львова та Львівської області одягом, взуттям та продуктами. З 1996 році «Карітас – Львів УГКЦ» засновує благодійну їдальню у приміщенні Швейного товариства «Силует», яка забезпечувала їжею 100 осіб. Згодом, у 1998 році спільно з Виробничим товариством сліпих УТОС здійснили аналогічний проект для 100 осіб¹⁶¹.

Благодійний фонд реагує на потреби суспільства створюючи та розвиваючи нові проекти. Таким чином всі існуючі та новостворенні проекти започатковуються для подолання конкретної та актуальної соціальної проблеми.

У 1999 році починає діяти проект Дошкільний заклад освіти кризовий центр «Діти вулиці», який діє до сьогодні, метою якого є подолання дитячої безпритульності¹⁶².

З 1998 року до 2008 року діяв проект «Опіка вдома», який був спрямований для допомоги хворим та самотнім людям вдома.

Для вирішення проблеми адаптації молодих людей з розумовою неповносправністю у суспільство та захисту їхніх прав у 2001 році розпочинає свою діяльність проект «Центр дозвілля та соціальної реабілітації для неповносправних осіб»¹⁶³.

Для підвищення юридичної обізнаності та для захисту прав найбільш вразливих категорій населення, а також для допомоги у вирішенні юридичних майнових проблем у 2003 році почав діяти проект «Юридична порада».

З 2004 року спільно з «Просвітою» розпочато проект «Соціальний Центр для потребуючих міста», метою якого було допомагати людям похилого віку, які є самотніми, проживають у невідповідних побутових умовах та

---

¹⁶¹ Інформація про діяльність Благодійного фонду «Карітас – Львів УГКЦ» // Карітас – Львів УГКЦ Благодійний фонд); URL: <http://caritas-lviv.org/about/> (дата звернення: 12 вересня 2020).

¹⁶² Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю // Карітас – Львів УГКЦ Благодійний фонд; URL: <http://caritas-lviv.org/proekty-fondu/mobilna-robota/> (дата звернення: 12 вересня 2020).

¹⁶³ Центр дозвілля Карітас-Львів // Центр дозвілля Карітас-Львів; URL: <https://www.facebook.com/Центр-Дозвілля-Карітас-Львів-1488726581431225> (дата звернення: 12 вересня 2020).

перебувають у скрутному матеріальному становищі. Цей проект завершив свою діяльність у 2016 році.

З 2004 року розпочав свою діяльність пілотний проект «Мобільна допомога дітям вулиці», який невдовзі продовжив свою роботу у «Дитячому соціальному центрі», що існує до сьогодні і має назву «Мобільна робота з молоддю в Україні». Користувачами цього проекту є підлітки з проблемних сімей¹⁶⁴.

Також БО БФ «Карітас – Львів УГКЦ» підтримує та організовує разові акції, заходи, які сприяють збору коштів на підтримку діючих проектів.

У 2018 році окрім діючих проектів були реалізовані такі проекти, як: «Підвищення рівня соціальної відповідальності та участі громади на місцевому рівні», який спрямований на ініціювання, підтримку новостворених харитативних груп; пункт видачі гуманітарної допомоги, який надає потребуючим мешканцям Львова допомогу одягом, взуттям, побутовими речами тощо; проект «Пересувавна фотовиставка з ярмарком «Особливі історії особливої молоді» за фінансової підтримки Департаменту внутрішньої та інформаційної політики ЛОДА; захід «Виставка-ярмарок» за фінансової підтримки управління соціального захисту департаменту гуманітарної політики Львівської міської ради; «Літній оздоровчий табір» (для молоді з інвалідністю) за фінансової підтримки управління соціального захисту департаменту гуманітарної політики Львівської міської ради; акція «Шкільний портфель» (для дітей із сімей у СЖО) за фінансової підтримки управління соціального захисту департаменту гуманітарної політики Львівської міської ради; проектна діяльність «Соціальна майстерня для осіб з обмеженими можливостями» за фінансової підтримки управління соціального захисту департаменту гуманітарної політики Львівської міської ради; літній оздоровчий табір для дітей з малозабезпечених сімей та сімей, що перебувають у кризі «Омріяний відпочинок» за фінансової підтримки OBLASTNI CHARITA ZNOJMO; літній

---

¹⁶⁴Допомога соціально незахищеним дітям Львова // Карітас - Львів УГКЦ Благодійний фонд; URL: <http://caritas-lviv.org/proekty-fondu/dopomoha-ditiam/> (дата звернення: 12 вересня 2020).

табір «Я + Ти = Подружня сім'я» за фінансової підтримки OBLASTNI CHARITA ZNOJMO.

З 2001 року БФ «Карітас-Львів УГКЦ» опікується молоддю з розумовою неповносправністю¹⁶⁵. Сьогодні осередок відвідують 20 осіб з розумовою неповносправністю, які мають можливість поспілкуватися, здобути нові життєво необхідні навички, здобути практикум у соціально-побутовій орієнтації, створювати вироби ручної роботи, проводити відпочинок та цікаве дозвілля.

Особливу увагу у центрі Карітасу приділяють формуванню духовних цінностей у молоді з розумовою неповносправністю. Для цього працівники центру організують спільну молитву, Літургію, катехизу, паломництво до святинь України. Також організація співпрацює з Львівською Архиепархією Української греко-католицької Церкви та Львівською Духовною Семінарією Святого Духа.

Щодня, з понеділка по четвер, під час денної програми учасники Центру маю спільну молитву, яка складається з читання Святого Письма, роздуми над прочитаним уривком, катехиза, інтенція кожного учасника молитви та установленні церквою молитви. Завдяки цій молитві молодь з розумовою неповносправністю має можливість читати (по можливості), слухати та чути Слово Боже, роздумувати над ним, пізнати історичну та духовну цінність даного уривку, отримати нові знання та духовний досвід.

Катехитичні заняття, які відбуваються під час однієї з частин денної програми у Центрі, проводять семінаристи Львівської Духовної Семінарії Святого Духа та катехити.

Молодь з розумовою неповносправністю має можливість відвідувати заходи інтерації, які спрямовані на культурний, моральний та духовний розвиток. Завдяки цим заходам вони відвідують паломницькі місця, святині, монастирі. Мають можливість пізнати історичну, культурну та духовну спадщину.

---

¹⁶⁵Благодійний фонд Карітас-Львів УГКЦ // caritas-lviv.org; URL: <http://caritas-lviv.org/> (дата звернення: 10.12.2020).

3.4. Практика Центру духовної підтримки «Емаус»

«Емаус» – це центр духовної підтримки осіб з розумовою неповносправністю, створений у 2001 році при Українському Католицькому Університеті, у корпусі по вул. Козельницька 2а.

Місією центру є поширення у суспільстві християнського бачення дару та особливого покликання осіб з розумовою неповносправністю, духовна підтримка їх та їхніх родин, плекання духу спільноти та дару дружби з особами з особливими розумовими потребами, свідчення про гідність і цінність кожної людини¹⁶⁶. Центр «Емаус» намагається поширювати у суспільство нову візію відкриття розуміння дару й покликання осіб з розумовою неповносправністю. Також у діяльність центру входить підготовка та розповсюдження видань, відповідних матеріалів, організація та проведення презентацій та семінарів, налагодження контактів з соціальними організаціями та релігійними громадами в дусі екуменічного діалогу.

Духовність центру «Емаусу» має коріння у Євангельському уривку «Бог вибрав немудре світу, щоб засоромити мудрих, і немічне світу Бог вибрав, щоб засоромити сильне, і простих світу, і погорджених, і незначних вибрав Бог» (1Кор. 1, 27-28).

Заснування центру «Емаус» походить зі спільнот «Віра і Світло» та «Лярш-Ковчег». Після їх створення прийшло розуміння, що потрібно не лише об'єднувати сім'ї з особами з розумовою відсталістю, а також змінювати наше суспільство. Саме з цією метою у 2001 році Зеня Кушпета (засновниця спільнот «Віра і Світло» та майстерень «Ляршу» в Україні) при Українському католицькому університеті створила Центр «Емаус». Від початку Український католицький університет будувався на двох «М»: мученики підпільної церкви, які зберегли свою віру і маргіналізовані – люди з розумовою неповносправністю¹⁶⁷.

¹⁶⁶Джейпер Ш.М. *За межею: повість*. Київ 2018, 247.

¹⁶⁷Беглов В. *Борис Гудзяк, Розмова з єпископом Української греко-католицької церкви та Президентом УКУ* // theukrainians.org (18.06.2014); URL: <https://theukrainians.org/borys-gudziak/> (дата звернення: 20.09.2020).

Назва «Емаус» походить від Євангельської розповіді з Євангелія від Луки про двох учнів, які після розп'яття Ісуса йдуть стривоженні та розчаровані з Єрусалиму до Емаусу. Йдучи дорогою вони зустрічають «незнайомця», який розмовляє з ними. Лише згодом під час ламання хліба вони впізнають у «незнайомці» – Ісуса, після чого їхнє серце наповнилося радістю. Також сім'ї з дітьми чи дорослими особами з розумовою неповносправністю йдуть життєвою дорогою у відчаї, самотності, а інколи і відкиненні, допоки не спізнають любові Бога та ближнього, не відчують прийняття їх іншими людьми.

Особливу підтримку Центр отримувач та отримує досі від Владика Бориса Гудзяка: «Для людей з розумовою неповносправністю не має значення чи ти ректор, чи ти єпископ, їм важливо лише одне: «Чи можеш ти мене прийняти, зі мною спілкуватися? Чи можеш мене полюбити?» Ми хочемо, щоб це питання чітко лунало в нашому університеті. Саме тому в серці нашої академічної установи, яка має високі академічні амбіції, є люди з особливими потребами. Вони для нас є професорами людських стосунків»¹⁶⁸.

«Центр «Емаус» – не лише один із відділів УКУ Українського католицького університету. Він являє собою серцевину нашої місії – допомогти сучасній, посткомуністичній та постмодерній людині пізнати та випромінювати свою Богом дану гідність»¹⁶⁹.

Важливою частиною діяльності є також організація духовної підтримки для осіб з особливими потребами, їхніх батьків, родичів та молоді-приятелів. Цю діяльність часто-густо здійснюють через реколекції, навчання-формації, спільні молитви, групи ділення та духовний супровід.

«Емаус» також підтримує діяльність спільнот «Віра і Світло» та «Ляш-Ковчег» в Україні, заохочує молодь до волонтерства та дружби з особами з розумовою неповносправністю.

Діяльність центру «Емаус» складається з:

➤ Просвітницьких презентацій:

В СРСР існувало твердження що в їхньому суспільстві «немає інвалідів», тому сім'ям, де народжувалися діти з відхиленнями радили відмовитися від них. Саме з цієї причини багато людей з розумовою неповносправністю жили в

¹⁶⁸Левантович О. *УКУ – єдиний у світі університет, де люди з розумовою неповносправністю живуть разом із студентами* // ucu.edu.ua (06.05.2019); URL: <https://ucu.edu.ua/news/uku-yedynyj-u-sviti-universytet-de-lyudy-z-rozumovoyu-nepovnospravnistyu-zhyvut-razom-iz-studentamy/> (дата звернення: 07.09.2020).

¹⁶⁹*Хто ми* // [ucu.edu.ua](https://emaus.ucu.edu.ua/hto-mi/); URL: <https://emaus.ucu.edu.ua/hto-mi/> (дата звернення: 13.10.2020).

інтернатах та психіатричних лікарнях. Діти, які залишалися в сім'ях часто були позбавленні можливості перебувати в суспільстві, через сором батьків, почуття неприйняття, незручне становище перед іншими людьми. Наслідком цього стало ізолювання осіб з розумовою неповносправністю від решти суспільства.

Сьогодні в Україні ще існуєть упередження, стереотипи, страхи у ставленні та сприйнятті людей з неповносправністю. Тому, коли у суспільстві люди зустрічають осіб з розумовою неповносправністю часто не знають як поводитися, спілкуватися, відчувають страх, жаль, розгубленість, неприязнь.

Для того, щоб змінити ставлення суспільства центр розпочав проводити зустрічі¹⁷⁰, презентації, тренінги¹⁷¹. Під час яких, учасники мають можливість більше дізнатися про осіб з розумовою неповносправністю, зрозуміти особливості спілкування з ними, поспілкуватися, поділитися досвідом, творити дружбу тощо.

➤ Семінари для фахівців

Останні роки в Україні активно розвивається інклюзивне навчання. Одним із найбільших викликів є навчити педагогів працювати з дітьми з розумовою неповносправністю. Саме для навчання фахівців та підвищення їхньої кваліфікації, а також для бажаючих «Емаус» організовує і проводить навчальні практичні семінари¹⁷².

➤ Підтримка сімей

Коли в сім'ї народжується дитина з неповносправністю, вона безперечно її змінює. У сім'ї всі її члени впливають один на одного, саме тому щоб допомогти дитині з неповносправністю потрібно найперше допомогти її сім'ї¹⁷³. З цією метою організовано: цикл зустрічей для подружніх пар¹⁷⁴,

¹⁷⁰Сьогодні, наприклад, наша *Nadya Kalachova* зустрілася зі студентами УАЛІ Маріуполь, щоб розповісти їм про діяльність «Емаусу» // [facebook.com/emaus.ucu](https://www.facebook.com/emaus.ucu) (03.06.2020); URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/3245593042225572> (дата звернення: 08.10.2020).

¹⁷¹Це був тиждень насичений навчальними тренінгами // [facebook.com/emaus.ucu](https://www.facebook.com/emaus.ucu) (15.02.2020); URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/2801961456588735> (дата звернення: 08.10.2020).

¹⁷²Людмила Аннич та Оксана Винярська – фахівці, з якими співпрацює центр «Емаус» – провели зустріч для громадської організації «Діалог», що в Миколаєві // [facebook.com/emaus.ucu](https://www.facebook.com/emaus.ucu) (24.06.2020); URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/3303219046462971> (дата звернення: 07.10.2020).

¹⁷³Щоб допомогти вам впоратися зі злободенними викликами, ми розпочинаємо серію лекцій від досвідчених фахівців, з якими співпрацює центр «Емаус» // [facebook.com/emaus.ucu](https://www.facebook.com/emaus.ucu) (11.07.2020); URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/3348292258622316> (дата звернення: 07.10.2020).

зустрічі для матерів та татів¹⁷⁵, спільні виїзди-вікенди для сімей¹⁷⁶, зустрічі для братів та сестер осіб з неповносправністю¹⁷⁷, зустрічі для бабусів та дідусів¹⁷⁸ та психологічне консультування для осіб з неповносправністю та їх рідних.

➤ **Працевлаштування осіб з розумовою неповносправністю**

Для вирішення проблеми ізоляції людей з розумовою неповносправністю у 2013 році центр «Емаус» почав допомагати молодді з інтелектуальними порушеннями реалізувати себе шляхов працевлаштування, бути корисним для суспільства та заробляти гроші¹⁷⁹.

У реалізації цього завдання центру «Емаус» гутує молодь з розумовою неповносправністю до вимог ринку праці, а також може надавати по потребі необхідний супровід¹⁸⁰. Ще одним важливим елементом цієї співпраці є консультування працедавців, щоб працевлаштування осіб було комфортним для всіх¹⁸¹.

Завдяки цьому проекту молодь може виконувати такі типи робіт як: офісна робота, господарські роботи, сфера обслуговування та допомога на кухні. Від початку дії проекту ідо сьогодні Центр «Емаус» офіційно працевлаштував близько 30 осіб з легкою розумовою неповносправністю у різних сферах діяльності (супермаркети, пекарні, кафе, аудиторські фірми).

➤ **Дім «Емаус»**

¹⁷⁴Центр «Емаус» розпочинає набір групи для циклу зустрічей для батьків дітей з особливими потребами // facebook.com/emaus.ucu (03.10.2020); URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/2435861206532097> (дата звернення: 17.10.2020).

¹⁷⁵Зустрічі «Емаусу» для матерів вже позаду, попереду – зустрічі для татів // facebook.com/emaus.ucu (06.10.2020); URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/3610007512450788> (дата звернення: 09.10.2020).

¹⁷⁶Ольга Ільків про вікенд для матерів Центру «Емаус» // facebook.com/emaus.ucu (25.09.2019); URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/2420444714740413> (дата звернення: 15.10.2020).

¹⁷⁷Зустріч братів і сестер, віком від 15 років і старше, які мають братів і сестер з особливими потребами // facebook.com/emaus.ucu (08.10.2020); URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/3616361268482079> (дата звернення: 09.10.2020).

¹⁷⁸Центр «Емаус» організовує зустріч для бабусь та дідусів, які мають онуків з особливими потребами // facebook.com/emaus.ucu (25.11.2019); URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/2551235741661309> (дата звернення: 16.10.2020).

¹⁷⁹Андрій Косадяк прийшов в «Емаус», бо мріяв знайти роботу // facebook.com/emaus.ucu (15.07.2020); URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/3361901603928048> (дата звернення: 08.10.2020).

¹⁸⁰Зустріч учасників проекту працевлаштування // facebook.com/emaus.ucu (18.08.2020); URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/3458875167564024> (дата звернення: 10.10.2020).

¹⁸¹Сьогодні Оленка та Роман – працівники мережі супер-маркетів Ашан // facebook.com/emaus.ucu (25.06.2020); URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/3306041406180735> (дата звернення: 08.10.2020).

Дім «Емаус» – це квартира-будинок сімейного типу в студентському містечку УКУ, де особи з розумовою неповносправністю та асистенти живуть разом. Сьогодні в Домі «Емаус» мешкає п'ятеро друзів: Іванка, Люда, Володя, Данило, Катерина, та чотири асистенти: Софія, Тетяна, Михайло і Тетяна.

Дім «Емаус» був офіційно відкритий у 2013 році. Цей будинок спільнотової моделі є альтернативою інтернатних закладів. В будинку людей з неповносправністю називають друзями, вони живуть разом з асистентами. Асистенти дому – це переважно молоді люди, які розділяють своє життя з людьми з розумовою неповносправністю. Кожен в будинку має свою кімнату.

Кожен день будинку дуже насичений. Друзі окрім будинку відвідують денні програми у інших Центрах чи організаціях, в цей час асистенти займаються побутовими справами та мають вільний час. А у вечері спільно гутують вечерю, часто приймають гостей. Опісля завершують день спільною молитвою¹⁸². У літку, під час канікул, вихідних¹⁸³ та свят асистенти з друзями продовжують спільне життя в будинку. У літку жителі будинку мають спільний виїзний табір-відпочинок¹⁸⁴.

➤ Інтеграція

В Україні люди з розумовою неповносправністю часто є ізольованими з суспільства. Інтеграційні проекти Центру «Емаус» створені для здійснення соціалізації, самореалізації та відпочинку учасників, працівників та волонтерів Центру. Ця діяльність поділяється на: молодіжний клуб – це група молоді з легкою розумовою неповносправністю, для яких Центр «Емаус» шукає роботу¹⁸⁵; культурно-розважальні події для друзів, які є ізольовані – це молодь з розумовою неповносправністю, яка перебуває у складних життєвих обставинах

¹⁸² *Короткий опис звичного дня Дому «Емаус»* // [facebook.com/emaus.ucu](https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/3209856522465891) (20.05.2020); URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/3209856522465891> (дата звернення: 07.10.2020).

¹⁸³ *Мандрівка Дому «Емаус» до бананової ферми в Липниках* // [facebook.com/emaus.ucu](https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/3450157278435813) (15.08.2020); URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/3450157278435813> (дата звернення: 07.10.2020).

¹⁸⁴ *Спільний відпочинок* // [facebook.com/emaus.ucu](https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/2309909675793918) (26.07.2019); URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/2309909675793918> (дата звернення: 14.10.2020).

¹⁸⁵ *Зустріч Молодіжного клубу «Емаус»* // [facebook.com/emaus.ucu](https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/3378573275594214) (21.07.2020); URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/3378573275594214> (дата звернення: 10.10.2020).

чи має обмежене коло спілкування¹⁸⁶; інтеграційний театр «І сміх, і сльози»¹⁸⁷ – актори якого люди з розумовою неповносправністю та волонтери; спорт.

➤ **Видавництво**

Центр «Емаус» видає книги¹⁸⁸ та журнал¹⁸⁹ для просвітницької та професійної діяльності пов'язаної з людьми з розумовою неповносправністю.

Окрім вище зазначеного Центр «Емаус» щомісяця бере участь у спільній Літургії для всієї спільноти УКУ¹⁹⁰. А також в останню п'ятницю місяця Центр «Емаус» запрошує працівників та студентів УКУ на каву з друзями¹⁹¹.

Висновки до третього розділу

Аналізуючи діяльність християнських організацій України, які спрямованні на формування духовних цінностей в осіб з розумовою неповносправністю, усвідомлюємо важливість їхньої діяльності. Міжнародна екуменічна спільнота «Лярш-Ковчег» є найлокальнішою з поміж інших, вона охоплює 5 діючих майстерень, у яких щодня люди з розумовою неповносправністю творять дружбу, стосунок, під час спільної праці та формують духовні цінності в безпечній та сприятливій атмосфері.

Міжнародний християнський рух «Віра і Світло» має ті ж витoki започаткування що спільнота «Лярш-Ковчег». Але на теренах України цей рух є поширеніший, то охоплює людей з розумовою неповносправністю різних частин країни. У русі окрім людей з інвалідністю беруть участь батьки (та/або члени сім'ї) та приятелі – волонтери. «Лярш-Ковчег» та «Віра і Світло» є покликані для розпізнання та плекання дару людей з розумовою

¹⁸⁶ Друзі з Молодіжного клубу «Емаусу» помандрували до Крехова // facebook.com/emaus.ucu (30.09.2020); URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/3590855594365980> (дата звернення: 09.10.2020).

¹⁸⁷ Театр Емаусу «І сміх, і сльози» на початку карантину мав репетиції в зумі, а з його послабленням – просто неба // facebook.com/emaus.ucu (21.05.2020); URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/3212216958896514> (дата звернення: 08.10.2020).

¹⁸⁸ Книга «Поza межею видимого» // facebook.com/emaus.ucu (30.12.2019); URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/2630229180428631> (дата звернення: 10.10.2020).

¹⁸⁹ Калачова Н. Перші кроки на зустріч одне одному // Емаус 2 (2019) 1.

¹⁹⁰ Після довгої перерви друзі «Емаусу» знову приєдналися до загальноуніверситетської літургії в Український католицький університет UCUniversity // facebook.com/emaus.ucu (07.10.2020); URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/3613512845433588> (дата звернення: 09.10.2020).

¹⁹¹ «П'ятнична кава» з друзями «Емаусу» повертається в Український католицький університет UCUniversity // facebook.com/emaus.ucu (25.09.2020); URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/3575594205892119> (дата звернення: 09.10.2020).

неповносправності, що сприяє духовному формуванню цінностей в осіб з розумовою неповносправністю.

Благодійний фонд «Карітас-Львів УГКЦ», який належить до великої родини Карітасу в світі, опікується молоддю з розумовою неповносправністю з 2001 року. На сьогодні діє один «Центр дозвілля та соціальної реабілітації для молодих людей з розумовою неповносправністю», який охоплює 19 осіб. Молодь Центру має можливість брати участь у заходах культурного, морального та духовного спрямування. Завдяки яким формуються духовні цінності у молоді з розумовою неповносправністю.

Ще однією з організацій, де формуються духовні цінності у людей з розумовою неповносправністю є Центру духовної підтримки «Емаус». Завдяки багатофункціональності Центру люди з розумовою неповносправністю, їх сім'ї, родичі, мають можливість духовно формуватися, всебічно розвиватися, та отримувати фахову підтримку та знання.

ВИСНОВКИ

Провівши дослідження теорії та практики формування духовних цінностей в осіб із розумовою неповносправністю представимо висновки відповідно до окреслених завдань роботи:

1. Здійснено аналіз й диференціацію спеціального понятійного апарату дослідження. Подано історичний контекст його формування, різновиди розумової неповносправності та їх значення. Представлено вчених, науковців, які працювали в даному керунку. Визначено що причиною розумової неповносправності може бути генетичний або зовнішній чинник. Дитина з розумовою неповносправністю може народитися в будь-якій сім'ї, незважаючи на соціальний статус, стан, спосіб життя тощо. Важливим також є розрізнення форм інтелектуального порушення. Цей фактор впливає на життя, можливості, розвиток та подальшу долю людей цієї категорії.

2. Окреслено право осіб з розумовою неповносправністю на людську гідність, її значення та важливість. Визначено, що гідність людини з розумовою неповносправністю є такою ж, як і звичайної нормотипової людини. Адже, незважаючи на неповносправність чи її відсутність людина є людиною, вона створена Богом на Його образ і подобу. Неповносправністю не робить людину менш вартісною і не применшує її гідність. Саме тому, людина з розумовою неповносправністю має таку ж саму гідність, як і людина без неї, та заслуговує на добре та гідне ставлення до себе.

3. Висвітлено роль сім'ї у розвитку та формуванні духовних цінностей означеної категорії осіб. Адже сім'я є місцем, де від початку життя формується особистість людини, її характер, воля, свідомість тощо. Сім'я є місцем отримання досвіду людини. Саме у сім'ї людина вчиться відрізняти добро і зло, корисне від шкідливого, формуються її духовні цінності, вона отримує досвід та приклад оточуючих. Іноді батькам чи членам сім'ї важко прийняти неповносправність дитини, тоді вони переживають певні етапи прийняття, і

починають співдіяти з дитиною, для її подальшого всебічного розвитку та виховання. Але існують також сім'ї, у яких заперечують або не приймають неповносправність дитини, тоді їм потрібна допомога інших. Кожен член сім'ї індивідуально переживає це прийняття, тому всі учасники процесу потребують взаєморозуміння, підтримки, терпеливості, поваги тощо.

4. Обґрунтовано вагомість діяльності освітніх і громадських християнських організацій у формуванні духовних цінностей в осіб з розумовою неповносправністю. Представлено їхню важливість та вплив на формування духовності людей цієї категорії. Висвітлено інклюзивну модель суспільства, яка долає бар'єри, створює доступність для всіх людей, підносить їхню гідність та права.

5. Представлено чинні практики діяльності щодо формування духовних цінностей в осіб з розумовою неповносправністю, їхнє значення та важливість. У дослідженні представлені практики таких християнських організацій, як: міжнародна екуменічна спільнота «Лярш-Ковчег», міжнародний християнський рух «Віра і Світло», Благодійний фонд «Карітас-Львів УГКЦ» та Центр духовної підтримки «Емаус». Ці організації всебічно розвивають та підтримують осіб з розумовою неповносправністю, а також формують духовні цінності. Адже завдяки таким організаціям людина з розумовою неповносправністю може бути зреалізованою, почуватися потрібною, бути частиною суспільства, брати участь у житті міста та суспільства загалом, розвиватися, проявляти свої таланти та допомагати іншим.

Результати дослідження можуть бути використанні у теоретичній та практичній діяльності формування духовних цінностей в осіб з розумовою неповносправністю. Незважаючи на вже існуючі дослідження, дана тема потребує ще подальшого розвитку та досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «Довіра» - Львівське обласне добровільне товариство захисту неповносправних дітей та інвалідів дитинства, громадська організація // Львів соціальний social.lviv.ua; URL: <https://social.lviv.ua/ngo/perelik-gromadskykh-organizaciy/dovira-lvivske-oblasne-dobrovil/> (дата звернення: 13.12.2020).
2. «П'ятнична кава» з друзями «Емаусу» повертається в Український католицький університет UCuniversity. 25 вересня 2020 // Фейсбук [facebook.com/emaus.ucu](https://www.facebook.com/emaus.ucu); URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/3575594205892119> (дата звернення: 09.10.2020).
3. *Cretinism revisited*. 01 лютого 2018 // *ScienceDirect* sciencedirect.com; URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1521690X09001031?via%3Dihub> (дата звернення: 01.05.2020).
4. *L'Arche-Kovcheh* // [facebook.com/LArche.Ukraine.Lviv](https://www.facebook.com/LArche.Ukraine.Lviv); URL: <https://www.facebook.com/LArche.Ukraine.Lviv/> (дата звернення: 13.12.2020).
5. *Microcephaly*. 16 лютого 2018 // *World Health Organization* who.int URL: <https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/microcephaly> (дата звернення: 01.05.2020).
6. Азін В. О. та ін. Доступність та універсальний дизайн. Навчально-методичний посібник. Київ 2013.
7. Акуленко Л.В. – Угаров И.В. *Медицинская генетика*. Москва 2013.
8. *Аламанська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами*. 10 червня 1994 // *Верховна Рада України. Законодавство України* zakon.rada.gov.ua; URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text (дата звернення: 25.11.2020).
9. *Андрій Косадяк прийшов в «Емаус», бо мріяв знайти роботу*. 17 липня 2020 // Фейсбук [facebook.com/emaus.ucu](https://www.facebook.com/emaus.ucu); URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/3361901603928048> (дата звернення: 08.10.2020).

10. Бабак О. В. та ін. *Врегулювання проблемних питань працевлаштування та захисту прав інвалідів у сфері праці: практичний посібник* / уклад. Бабак О.В., Гладка І.В., Малиновська Н.М., Скаковська В.Й., за заг. ред. Дьяченка В.М., Авраменка М.Л. Київ 2007.
11. Бабій М. *Інкорпорація релігійного компонента в систему державної освіти України: стан, проблеми*. Київ 2003.
12. Беглов В. *Борис Гудзяк, Розмова з єпископом Української греко-католицької церкви та Президентом УКУ*. 19 червня 2014 // *theUkrainians* theukrainians.org; URL: <https://theukrainians.org/borys-gudziak/> (дата звернення: 20.09.2020).
13. *Благодійний фонд Карітас-Львів УГКЦ* // caritas-lviv.org; URL: <http://caritas-lviv.org/> (дата звернення: 10.12.2020).
14. Бондар В.І. – Ільченко А.М. *Психолого-педагогічні основи розвитку дітей в системі М. Монтессорі : навчальний посібник*. Полтава 2009.
15. Бондар К. М. та ін. *Теорія і практика інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник*. 2019.
16. Бондар В. І., Синьова В. М. (ред.) *Дефектологічний словник: навчальний посібник*. Київ 2011, 528.
17. Боряк О.В. *Етапи становлення логопедичної допомоги дітям з розумовою відсталістю* // Науковий часопис. Корекційна педагогіка (2014) 27-31.
18. Бут Т. – Ейнскоу М. *Індекс інклюзії. Розвиток навчання та участі у життєдіяльності шкіл*. 2015.
19. *В Україні набула чинності заміна у законах терміну «інвалід» на «особа з інвалідністю»*. 20 січня 2018 // *Уніан* unian.ua; URL: <https://www.unian.ua/society/2356468-v-ukrajini-nabula-chinnosti-zamina-u-zakonah-terminu-invalid-na-osoba-z-invalidnistyu.html> (дата звернення: 22.04.2020).
20. Ваньє Ж. *Спільнота — місце радості та прощення*. Львів 2001.

21. Гаврилов О. В. *Особливі діти в закладі і соціальному середовищі*. Кам'янець-Подільський 2009.
22. Гаврилов Олександр Вікторович. *Особливі діти в закладі і соціальному середовищі*. Кам'янець-Подільський 2009.
23. Галян І.М. *Психодіагностика : навчальний посібник*. Київ 2011.
24. Генеральной Ассамблеи ООН. *Стандартные правила обеспечения равных возможностей для инвалидов*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_306#Text
25. Генеральной Ассамблеи от 10 декабря 1948 года. *Загальна декларація прав людини*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015#Text
26. Генеральной Ассамблеи от 20 декабря 1971 года. *Декларация о правах умственно отсталых лиц*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_119#Text
27. Генеральной Ассамблеи от 9 декабря 1975 года. *Декларация о правах инвалидов*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_117?lang=uk#Text
28. Гімназія «Провесінь» Львівської міської ради // Гімназія «Провесінь» Львівської міської ради www.provesin.at.ua; URL: <http://provesin.at.ua> (дата звернення: 10.12.2020).
29. Гнибіденко І.Ф. та ін. *Соціальний захист населення України: навчальний посібник* / Гнибіденко І.Ф., Кравченко М.В., Коваль О.М., Новікова О.Ф., за заг. ред. Вакуленка В.М., Орлатого М.К.. Київ 2010.
30. Гулковський Р.В. *Генні мутації у дітей з інтелектуальною недостатністю*. Кандидат біологічних наук Дисертація, Київ 2016.
31. Гурко Т. А. *Родительство: социологические аспекты*. Москва 2003.
32. Гурко Т. А. *Трансформация института современной семьи // Социологические исследования (1995) 95-99*.
33. Данильян О. Г. – Тараненко В. М. *Основи філософії*. Харків 2012.
34. Джейпер Ш.М. *За межею: повість* / перекл. Косів Г. Київ 2018.

35. *Допомога молоді з інвалідністю // Благодійний фонд «Карітас-Львів УГКЦ»* www.caritas-lviv.org; URL: <http://caritas-lviv.org/proekty-fondu/tsentr-dozvillia/> (дата звернення: 12.12.2020).
36. *Допомога соціально незахищеним дітям Львова // Карітас - Львів УГКЦ Благодійний фонд*; URL: <http://caritas-lviv.org/proekty-fondu/dopomoha-ditiam/> (дата звернення: 12 вересня 2020).
37. *Друзі з Молодіжного клубу «Емаусу» помандрували до Крехова. 30 вересня 2020 // Фейсбук* [facebook.com/emaus.ucu](https://www.facebook.com/emaus.ucu); URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/3590855594365980> (дата звернення: 09.10.2020).
38. Дьякова А. І. (ред.) *Краткий дефектологический словарь*. Москва 1964, 398.
39. *Європейський суд з прав людини. Європейська конвенція з прав людини та Протокол №2, 11. 2010.* URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_ukr.pdf
40. Єленський В. *Центрально-Східна Європа: релігійні зміни та релігійний плюралізм. 16 грудня 2003 // Релігійно-Інформаційна служба України* risu.ua; URL: https://risu.ua/centralno-shidna-yevropa-religiyni-zmini-ta-religiyniy-plyuralizm_n50290 (дата звернення: 13.12.2020).
41. *Закон України: Всесвітня програма дій стосовно інвалідів. 3 грудня 1982 // Законодавство України* zakon.rada.gov.ua; URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_427#Text (дата звернення: 10.09.2020).
42. *Закон України: Про внесення змін до деяких законодавчих актів України. 19 грудня 2018 // Законодавство України* zakon.rada.gov.ua; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2249-19> (дата звернення: 18.04.2020).
43. *Закон України: Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади. 5 листопада 2008 // Законодавство України* zakon.rada.gov.ua; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-п#Text> (дата звернення: 12.12.2020).

44. Закон України: Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні. 19 грудня 2017 // Законодавство України zakon.rada.gov.ua; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12> (дата звернення: 25.05.2020).

45. Закон України: Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства. 21 листопада 2007 // Верховна Рада України. Законодавство України zakon.rada.gov.ua; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1035-2007-p#Text> (дата звернення: 10.10.2020).

46. Замский Х. С. *История олигофренопедагогики*. Москва 1980.

47. Засенко В. В. *Рівний доступ до якісної освіти дітей з особливими потребами* // *Кроки до демократичної освіти* 1 (2002) 34.

48. *Зустріч братів і сестер, віком від 15 років і старше, які мають братів і сестер з особливими потребами*. 08 жовтня 2020 // Фейсбук facebook.com/emaus.ucu; URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/3616361268482079> (дата звернення: 09.10.2020).

49. *Зустріч Молодіжного клубу «Емаус»*. 21 липня 2020 // Фейсбук facebook.com/emaus.ucu; URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/3378573275594214> (дата звернення: 10.10.2020).

50. *Зустріч учасників проекту працевлаштування*. 18 серпня 2020 // Фейсбук facebook.com/emaus.ucu; URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/3458875167564024> (дата звернення: 10.10.2020).

51. *Зустрічі «Емаусу» для матерів вже позаду, попереду – зустрічі для татів*. 06 жовтня 2020 // Фейсбук facebook.com/emaus.ucu; URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/3610007512450788> (дата звернення: 09.10.2020).

52. Іван Павло II. Енцикліка *Evangelium Vitae* (Євангелія життя). Ватикан 1995.

53. Іван Павло II. Енцикліка *Laborem exercens* (Здійснюючи працю), 22.
54. Іван Павло II. *Лист до сімей. Святішого Отця Івана Павла II з нагоди року сім'ї 1994*. Київ 1994.
55. Іван Павло II. *Про гідність і покликання жінки*. Львів 1988.
56. Івано-Франківський Теологічно-Катехитичний Духовний Інститут. *Соціальна Доктрина Церкви*. Івано-Франківськ 1996.
57. II Ватиканський собор. *Декларація про християнське виховання Gravissimum educationis*. Львів 2014.
58. II Ватиканський собор. *Декрет про пастирське служіння єпископів у Церкві Christus Dominus*. Львів 2014.
59. II Ватиканський собор. *Душпастирська конституція про Церкву у сучасному світі Gaudium et spes*. Львів 2014.
60. *Інклюзивна освіта: ламаємо систему заради людяності*. 17 грудня 2019 // Понінківська об'єднана територіальна громада poninkivska-gromada.gov.ua; URL: <https://poninkivska-gromada.gov.ua/news/1576590131/> (дата звернення 20.11.2020).
61. *Інклюзія в освіті* // Ресурсний центр підтримки інклюзивної освіти rcpio.ipro.kubg.edu.ua; URL: http://rcpio.ipro.kubg.edu.ua/?page_id=48 (дата звернення: 15.11.2020).
62. Інформація про діяльність Благодійного фонду «Карітас – Львів УГКЦ» // Карітас – Львів УГКЦ Благодійний фонд; URL: <http://caritas-lviv.org/about/> (дата звернення 12 вересня 2020).
63. Іпатова А. В. (ред.). *Збірник документів з медико-соціальної експертизи та працевлаштування інвалідів*. Д. 2002.
64. *Історія* // Емаус emaus.ucu.edu.ua; URL: <https://emaus.ucu.edu.ua/htomi/> (дата звернення: 13.12.2020).
65. Кабінет Міністрів України: *Постанова від 1 серпня 2012 р. № 706 Про затвердження Державної цільової програми “Національний план дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю” на період до 2020 року*. 1 серпня 2012 // Законодавство України zakon.rada.gov.ua; URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706-2012-%D0%BF> (дата звернення: 27.05.2020).

66. Калачова Н. *Перші кроки на зустріч одне одному* // Емаус 2 (2019) 1.
67. Каннабих Ю. В. *История психиатрии*. Москва 2002.
68. Каплан Г.И. – Седок Б. Дж. *Клиническая психиатрия*. Т.2. Москва 1994.
69. Катехизм Католицької Церкви: Компендіум. Львів 2008.
70. Катехитична комісія УГКЦ. *Катехитичний правильник Української Греко-Католицької Церкви*. Львів 2013.
71. Книга «Поза межею видимого». 30 грудня 2019 // Фейсбук [facebook.com/emaus.ucu](https://www.facebook.com/emaus.ucu) URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/2630229180428631> (дата звернення: 10.10.2020).
72. Ковалевский П. И. *Отсталые дети (идиоты, отсталые и преступные дети), их лечение и воспитание*. Сан-Петербург 1906.
73. Коваленко Н., Шерстюк Н. *У психоневрологічних інтернатах порушують права людини*. 27 серпня 2010 // *Права Людини в Україні*. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи khp.org; URL: <http://khp.org/index.php?id=1282858839> (дата звернення: 03.06.2020).
74. Колупаєва А. А. *Основи інклюзивної освіти*. Київ 2011.
75. Коменский Я.А. *Избранные педагогические сочинения*. Т. I. Москва 1982.
76. Комісія УГКЦ у справах сім'ї. *Життя належить Богові*. Львів 2011.
77. *Конвенція про права осіб з інвалідністю* 13 грудня 2006 // *Законодавство України* zakon.rada.gov.ua; URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 10.09.2020).
78. *Конституція України. Стаття 35. Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання* // *Законодавство України Верховна Рада України*

zakon.rada.gov.ua; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
(дата звернення: 12.12.2020).

79. *Короткий опис звичного дня Дому «Емаус»*. 20 травня 2020 // *Фейсбук* [facebook.com/emaus.ucu](https://www.facebook.com/emaus.ucu); URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/3209856522465891> (дата звернення: 07.10.2020).

80. Коханова О.П. *Історія психології: від античності до початку ХХ століття : навчальний посібник*. Київ 2016.

81. Кравченко Р.І. *Соціальна робота з розумово відсталими людьми: Навчальний посібник*. Київ 2002.

82. Кузьменко Т. М. *Соціологія. Навчальний посібник*. Київ 2010.

83. Лавріненко Л. І. *Школа для кожного (окремі аспекти інклюзивної освіти). Навчально-методичний посібник на допомогу слухачам курсів підвищення кваліфікації, педагогічним працівникам закладів загальної середньої освіти*. Чернігів 2017.

84. Ластівка І.В. та ін. *Синдром Ангельмана: клінічний случай сложной хромосомной aberrации у ребенка с задержкой психофизического развития* // *Психіатрія* 9 (2018) 11-16.

85. Левантович О. *УКУ – єдиний у світі університет, де люди з розумовою неповносправністю живуть разом із студентами*. 06 травня 2019 // *Український Католицький Університет* <https://ucu.edu.ua>; URL: <https://ucu.edu.ua/news/uku-yedynyj-u-sviti-universytet-de-lyudy-z-rozumovoyu-nerovnospravnistyu-zhyvut-razom-iz-studentamy/> (дата звернення: 07.09.2020).

86. Лейсер І. *Оцінюємо інклюзію. Вивчення батьківських поглядів і чинників, що впливають на їх формування* // *International Journal of Disability, Development and Education* (Міжнародний журнал з обмежених можливостей, розвитку й освіти) 3 (2004) 1-15.

87. *Львівський міський центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді* // Львів соціальний www.siocial.lviv.ua; URL: <https://social.lviv.ua/institution/socsluzhby/> (дата звернення: 12.12.2020).

88. Людмила Аннич та Оксана Винярська – фахівці, з якими співпрацює центр «Емаус» – провели зустріч для громадської організації «Діалог», що в Миколаєві. 24 червня 2020 // Фейсбук [facebook.com/emaus.ucu](https://www.facebook.com/emaus.ucu); URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/3303219046462971> (дата звернення: 07.10.2020).
89. Майстерні, «Джерело» навчально-реабілітаційний центр // www.dzherelocentre.org.ua; URL: <https://dzherelocentre.org.ua/sadokshkola/majsterni-dlya-molodi/> (дата звернення: 10.12.2020).
90. Майстерня для осіб з особливими потребами "Сузір'я Оріоне" // [facebook.com/groups](https://www.facebook.com/groups); URL: <https://www.facebook.com/groups/642317623308347/> (дата звернення: 13.12.2020).
91. Маллер А. Р., Цикото Г.В. *Основные принципы коррекционно воспитательной работы с глубоко умственно отсталыми детьми* // Дефектология 1 (1984) 34-40.
92. Мандрівка Дому «Емаус» до бананової ферми в Липниках. 15 серпня 2020 // Фейсбук [facebook.com/emaus.ucu](https://www.facebook.com/emaus.ucu); URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/3450157278435813> (дата звернення: 07.10.2020).
93. Мардахаєв Л. В. *Спеціальна педагогіка*. Київ 2015.
94. Мартинюк А.І. *Патопсихологія. Навчальний посібник*. Київ 2008.
95. Маценко Л. М. *Педагогіка сімейного виховання*. Київ 2019.
96. МБФ Карітас України. *Любов'ю служить один одному. Посібник для організації соціально служіння у парафіях*. Львів 2017.
97. Митрополит Андрей. *Пастирське послання. О супружестве і родині*. 17 лютого 1902.
98. Міжнародний класифікатор хвороб МКХ 10 // Національний інститут хірургії та трансплантології ім. О.О. Шалімова. [surgery.org.ua](http://www.surgery.org.ua); URL: <http://www.surgery.org.ua/Documents/Details/aa535505-419d-4d67-a9e7-5c6d4b8f1ced?title=MizhnarodniiKodifikatorKhvorobMkhh10> (дата звернення: 20.04.2020).

99. *Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права* 19 жовтня 1973 // *Законодавство України* zakon.rada.gov.ua; URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 10.09.2020).
100. Міністерство освіти і науки України Кам'янець-Подільський Національний Університет імені Івана Огієнка Інститут педагогіки НАПН України. *Педагогічна освіта: теорія і практика: Збірник наукових праць Випуск 20 (1-2016)*. Кам'янець-Подільський 2016, 232.
101. *Навчально-реабілітаційний центр «Мрія»* // nrc-mriya.com.ua; URL: <http://nrc-mriya.com.ua/> (дата звернення: 13.12.2020).
102. Напрєєнко О. К. (ред.). *Психіатрія і наркологія*. Київ 2017.
103. *Національна доповідь про людський розвиток 2011. Україна на шляху до соціального залучення*. 4 грудня 2012 // *issuu* issuu.com; URL: https://issuu.com/undpukraine/docs/ua_2011_ukr (дата звернення: 27.05.2020).
104. *Наша мета, «Джерело» навчально-реабілітаційний центр* // «Джерело» навчально-реабілітаційний центр www.dzherelocentre.org.ua; URL: <https://dzherelocentre.org.ua/nasha-meta/> (дата звернення: 10.12.2020).
105. Ольга Ільків про вікенд для матерів Центру «Емаус». 25 вересня 2019 // *Фейсбук* [facebook.com/emaus.usu](https://www.facebook.com/emaus.usu); URL: <https://www.facebook.com/emaus.usu/posts/2420444714740413> (дата звернення: 15.10.2020).
106. Онишко О. О. *Формування ключових компетентностей учнів через реалізацію гуманітарних аспектів*. 12 грудня 2009 // *Сучасна освіта* osvita.ua; URL: <http://osvita.ua/school/method/6234/> (дата звернення: 10.11.2020).
107. *Особливості організації навчання в інклюзивному навчальному закладі* // Всеукраїнський фонд крок за кроком ussf.kiev.ua; URL: <http://ussf.kiev.ua/a/FAQ4.html> (дата звернення: 02.12.2020).
108. Павло VI. Енцикліка *Populorum progressio (Прогрес націй)*.
109. Палій А. А. *Диференціальна психологія*. Київ 2010.
110. Папська рада «Справедливість і мир». *Компендіум Соціальної доктрини Церкви*. Київ 2008.

111. Парламентская ассамблея Совета Европы 29-я сессия. *Рекомендация 818 (1977) о ситуации с психическими заболеваниями*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_069#Text

112. Певзнер М. С. *Краткая клиническая характеристика глубоко умственно отсталых детей. Обучение и воспитание умственно отсталых детей*. Москва 1960.

113. Пій XI. *Енцикліка. Divini Illius Magistri* // AAS 22. 1930.

114. *Після довгої перерви друзі «Емаусу» знову приєдналися до загальноуніверситетської літургії в Український католицький університет UCuniversity*. 07 жовтня 2020 // Фейсбук [facebook.com/emaus.ucu](https://www.facebook.com/emaus.ucu); URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/3613512845433588> (дата звернення: 09.10.2020).

115. Помиткін Е. О. *Психологія духовного розвитку особистості. Монографія*. Київ 2005.

116. Помогайбо В.М. – Петрушов А.В. *Генетика людини: навчальний посібник*. Київ 2014.

117. Пономарьов С. Ю. - Федорович І.Ю. *Запобігання та протидія дискримінації в Україні. Посібник для працівників органів державної влади та місцевого самоврядування*. Київ 2014.

118. *Права инвалидов в Украине. Декларация о правах умственно-отсталых лиц: провозглашена резолюцией 2856 (XXVI) Генеральной Ассамблеи ООН от 20.12.1971*. Київ 1998.

119. *Права інвалідів в Україні. Збірник правових документів. Стандартные правила обеспечения равных возможностей для инвалидов*. Київ 1998.

120. *Права людини і професійні стандарти для юристів в документах мінародних організацій. Декларация о правах инвалидов: провозглашена резолюцией 3447 (XXX) Генеральной Ассамблеи от 9.12.75*. Київ 2002.

121. Рабинович П. *Проблеми юридичного забезпечення прав людини (загально-теоретичний аспект)* // Український часопис прав людини №2. Київ 1995.

122. Ради Європи. *Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню*. Страсбург 1987. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_068#Text

123. Ради Європи. *Європейська соціальна хартія*. Страсбург 1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text

124. *Раннє втручання, «Джерело» навчально-реабілітаційний центр* // www.dzherelocentre.org.ua; URL: <https://dzherelocentre.org.ua/sadok-shkola/rannogo-vtruchannya/> (дата звернення: 10.12.2020).

125. *Резолюція 48/96 Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1993 року «Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів» 20 грудня 1993* // Законодавство України zakon.rada.gov.ua; URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_306#Text (дата звернення: 10.09.2020).

126. *Резолюція Генеральної Асамблеї ООН. Принципи захисту психічно хворих осіб і поліпшення психіатричної допомоги 17 грудня 1991* // *Права людини* prava-lyudyny.org; URL: <http://prava-lyudyny.org/pryntsypy-zahystu-psyhichno-hvoryh-osib-i-polipshennya-psyhiatrychnoyi-dopomogy/> (дата звернення: 10.09.2020).

127. *Резолюція та практичні рекомендації учасників Міжнародної наукової конференції «Розвиток громадянського суспільства: духовність і право»* // Міністерство юстиції minjust.gov.ua; URL: https://minjust.gov.ua/m/str_22488 (дата звернення: 10.12.2020).

128. *Розвиток дитини, «Джерело» навчально-реабілітаційний центр* // www.dzherelocentre.org.ua; URL: <https://dzherelocentre.org.ua/sadok-shkola/rozvytku-br-dytyny/> (дата звернення: 10.12.2020).

129. Романчук О. *Дорога любові*. Львів 2001.

130. Романчук О. *Неповносправна дитина в сім'ї та в суспільстві. Практичний посібник*. Львів 2008.
131. Романчук Олег. *Коли вам сниться музика*. Львів 2010.
132. *Садок-школа, «Джерело» навчально-реабілітаційний центр* // www.dzherelocentre.org.ua; URL: <https://dzherelocentre.org.ua/sadok-shkola/> (дата звернення: 10.12.2020).
133. Самохвалова В. П. (ред.) *Психіатрія*. Ростов на Дону 2002.
134. Сидорик Г. *Синдром Прадера-Віллі: від теорії до практики* // *Академія Сімейної Медицини України* afm.org.ua; URL: <http://afm.org.ua/index.php/klinichna-dijalnist/26-vypadky-z-praktyky/30-hanna-sydoryk> (дата звернення: 11.10.2020).
135. Синод єпископів УГКЦ. Катехизм Української Греко-Католицької Церкви «Христос – наша Пасха». Львів 2012, 205.
136. Синьов В. М. – Матвєєва М. П. *Психологія розумово відсталої дитини: Підручник*. Київ 2008.
137. *Словник української мови*: 11 т. — Київ 1980.
138. Софій Н. та ін. *Інклюзивне навчання в закладах загальної середньої освіти. Керівництво для тренерів*. Київ 2018.
139. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю // Карітас – Львів УГКЦ Благодійний фонд); URL: <http://caritas-lviv.org/proekty-fondu/mobilna-robot/> (дата звернення: 12 вересня 2020).
140. *Спільний відпочинок*. 26 липня 2019 // *Фейсбук* [facebook.com/emaus.ucu](https://www.facebook.com/emaus.ucu); URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/2309909675793918> (дата звернення: 14.10.2020).
141. *Стаття 19. Право на освіту* // Протокол юридичний інтернет-ресурс protocol.ua; URL: https://protocol.ua/ua/pro_ohoronu_ditinstva_statnya_19/ (дата звернення: 21.11.2020).

142. Супрун М. О. *Корекційне навчання учнів допоміжних закладів освіти: витоки, становлення та розвиток (кінець XIX – перша половина XX ст.)*. Київ 2005.

143. *Сьогодні Оленка та Роман – працівники мережі супер-маркетів Ашан*. 25 червня 2020 // *Фейсбук* facebook.com/emaus.ucu; URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/3306041406180735> (дата звернення: 08.10.2020).

144. *Сьогодні, наприклад, наша Nadya Kalachova зустрілася зі студентами УАЛ Маріуполь, щоб розповісти їм про діяльність «Емаусу»*. 03 червня 2020 // *Фейсбук* facebook.com/emaus.ucu; URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/3245593042225572> (дата звернення: 08.10.2020).

145. *Театр Емаусу «І сміх, і сльози» на початку карантину мав репетиції в зумі, а з його послабленням – просто неба*. 21 травня 2020 // *Фейсбук* facebook.com/emaus.ucu; URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/3212216958896514> (дата звернення: 08.10.2020).

146. *У Тернополі створено спільноту L'Arche* 24 жовтня 2018 // *Новини Тернополя* poglyad.te.ua; URL: <https://poglyad.te.ua/podii/u-ternopoli-stvoreno-spilnotu-larche.html> (дата звернення: 12.12.2020).

147. Федосєєв В.А. – Проскуріна Т. Ю. *Основи неврології та психіатрії*. Харків 2015.

148. *Хто ми* // *Емаус Український католицький університет* ucu.edu.ua; URL: <https://emaus.ucu.edu.ua/hto-mi/> (дата звернення: 13.10.2020).

149. Цвітенко В. М. *Послідовність в організації роботи асистента вчителя в умовах інклюзивного навчання. Методичні рекомендації*. Маневичі 2016.

150. *Це був тиждень насичений навчальними тренінгами*. 15 люте 2020 // *Фейсбук* facebook.com/emaus.ucu; URL:

<https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/2801961456588735> (дата звернення: 08.10.2020).

151. *Центр «Емаус»* // *Центр «Емаус»* www.emaus.ucu.edu.ua; URL: <https://emaus.ucu.edu.ua> (дата звернення: 11.12.2020).

152. *Центр «Емаус» організовує зустріч для бабусь та дідусів, які мають онуків з особливими потребами. 25 листопада 2019* // *Фейсбук* [facebook.com/emaus.ucu](https://www.facebook.com/emaus.ucu); URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/2551235741661309> (дата звернення: 16.10.2020).

153. *Центр «Емаус» розпочинає набір групи для циклу зустрічей для батьків дітей з особливими потребами. 03 жовтня 2020* // *Фейсбук* [facebook.com/emaus.ucu](https://www.facebook.com/emaus.ucu); URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/2435861206532097> (дата звернення: 17.10.2020).

154. Шевчук С. *Пастирське слово Блаженнішого Святослава про дар осіб з розумовою неповносправністю* 14 листопада 2013 // [sde.org.ua](http://www.sde.org.ua); URL: <http://www.sde.org.ua/component/k2/item/2522-pastyrskie-slovo-blajennishogo-svyatoslava-pro-dar-osib-z-rozumovoyu-nerovnospravnisty.html?tmpl=component&print=1> (дата звернення: 13.12.2020).

155. Шполянський М. *Християнське виховання дітей у сучасному світі* / перекл. Думанська О. Львів 2010.

156. *Що таке інклюзія і навіщо вона потрібна кожному. 23 вересня 2019* // *Зміна* zmina.info; URL: <https://zmina.info/columns/shho-take-inklyuziya/> (дата звернення: 27.11.2020).

157. *Щоб допомогти вам впоратися зі злободенними викликами, ми розпочинаємо серію лекцій від досвідчених фахівців, з якими співпрацює центр «Емаус». 11 липня 2020* // *Фейсбук* [facebook.com/emaus.ucu](https://www.facebook.com/emaus.ucu); URL: <https://www.facebook.com/emaus.ucu/posts/3348292258622316> (дата звернення: 07.10.2020).

158. Юдин Т. И. *Очерки истории отечественной психиатрии*. Москва 1951.

ДОДАТКИ

Додаток А

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні

{Назва Закону із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 2249-VIII від 19.12.2017](#)}

(Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 21, ст.252)

{Вводиться в дію Постановою ВР
[№ 876-XII від 21.03.91](#), ВВР, 1991, № 21, ст.253}

{Із змінами, внесеними згідно із Законами
[№ 200/94-ВР від 13.10.94](#), ВВР, 1994, № 45, ст.404
[№ 204/94-ВР від 14.10.94](#), ВВР, 1994, № 45, ст.406
[№ 481/96-ВР від 12.11.96](#), ВВР, 1996, № 52, ст.301
[№ 1926-III від 13.07.2000](#), ВВР, 2000, № 43, ст.363
[№ 2606-III від 05.07.2001](#), ВВР, 2001, № 45, ст.237
[№ 232-IV від 21.11.2002](#), ВВР, 2002, № 52, ст.380
[№ 860-IV від 22.05.2003](#), ВВР, 2003, № 37, ст.300
[№ 910-IV від 05.06.2003](#), ВВР, 2003, № 39, ст.333
[№ 1344-IV від 27.11.2003](#), ВВР, 2004, № 17-18, ст.250
[№ 1771-IV від 15.06.2004](#), ВВР, 2004, № 37, ст.451
[№ 1773-IV від 15.06.2004](#), ВВР, 2004, № 37, ст.453
[№ 2285-IV від 23.12.2004](#), ВВР, 2005, № 7-8, ст.162
[№ 2505-IV від 25.03.2005](#), ВВР, 2005, № 17, № 18-19, ст.267
[№ 2602-IV від 31.05.2005](#), ВВР, 2005, № 25, ст.337
[№ 2960-IV від 06.10.2005](#), ВВР, 2006, № 2-3, ст.35
[№ 3235-IV від 20.12.2005](#), ВВР, 2006, № 9, № 10-11, ст.96
[№ 3483-IV від 23.02.2006](#), ВВР, 2006, № 32, ст.271
[№ 1000-V від 03.05.2007](#), ВВР, 2007, № 33, ст.441
[№ 107-VI від 28.12.2007](#), ВВР, 2008, № 5-6, № 7-8, ст.78 - зміни діють по 31 грудня 2008 року}

{Додатково див. Рішення Конституційного Суду
[№ 10-рп/2008 від 22.05.2008](#)}

{Із змінами, внесеними згідно із Законами
[№ 1276-VI від 16.04.2009](#), ВВР, 2009, № 38, ст.535}

[№ 1760-VI від 15.12.2009](#), ВВР, 2010, № 8, ст.62
[№ 2171-VI від 11.05.2010](#), ВВР, 2010, № 31, ст.418
[№ 2289-VI від 01.06.2010](#), ВВР, 2010, № 33, ст.471
[№ 2394-VI від 01.07.2010](#), ВВР, 2010, № 39, ст.513
[№ 2409-VI від 01.07.2010](#), ВВР, 2010, № 40, ст.526
[№ 2424-VI від 02.07.2010](#), ВВР, 2010, № 46, ст.535
[№ 2457-VI від 08.07.2010](#), ВВР, 2010, № 48, ст.564
[№ 4213-VI від 22.12.2011](#), ВВР, 2012, № 31, ст.381
[№ 5462-VI від 16.10.2012](#), ВВР, 2014, № 6-7, ст.80
[№ 406-VII від 04.07.2013](#), ВВР, 2014, № 20-21, ст.712
[№ 1519-VII від 18.06.2014](#), ВВР, 2014, № 32, ст.1124
[№ 1697-VII від 14.10.2014](#), ВВР, 2015, № 2-3, ст.12
[№ 76-VIII від 28.12.2014](#), ВВР, 2015, № 6, ст.40
[№ 552-VIII від 30.06.2015](#), ВВР, 2015, № 32, ст.318
[№ 688-VIII від 15.09.2015](#), ВВР, 2015, № 46, ст.418
[№ 922-VIII від 25.12.2015](#), ВВР, 2016, № 9, ст.89
[№ 1774-VIII від 06.12.2016](#), ВВР, 2017, № 2, ст.25
[№ 1812-VIII від 17.01.2017](#), ВВР, 2017, № 7-8, ст.51
[№ 2109-VIII від 22.06.2017](#), ВВР, 2017, № 32, ст.346
[№ 2249-VIII від 19.12.2017](#), ВВР, 2018, № 6-7, ст.43
[№ 2745-VIII від 06.06.2019](#), ВВР, 2019, № 30, ст.119
[№ 440-IX від 14.01.2020](#)}

{У назві та тексті Закону слова "Українська РСР", "Рада Міністрів Української РСР", "Міністерство соціального забезпечення" у всіх відмінках замінено відповідно словами "Україна", "Кабінет Міністрів України", "Міністерство соціального захисту населення" у відповідних відмінках згідно із Законом [№ 204/94-ВР від 14.10.94](#)}

{У тексті Закону слова "Міністерство економіки України", "місцеві Ради народних депутатів" в усіх відмінках замінено відповідно словами "центральный орган виконавчої влади з питань економічної політики", "органи місцевого самоврядування" у відповідних відмінках, а слова "Міністерство соціального захисту населення України", "Міністерство праці та соціальної політики України", "Міністерство праці України" в усіх відмінках замінено словами "центральный орган виконавчої влади з питань праці та соціальної політики" у відповідних відмінках згідно із Законом [№ 860-IV від 22.05.2003](#)}

{У тексті Закону слова "Фонд України соціального захисту інвалідів" у всіх відмінках замінено словами "Фонд соціального захисту інвалідів" у відповідному відмінку згідно із Законом [№ 1773-IV від 15.06.2004](#)}

{У тексті Закону слова "інвалід", "дитина-інвалід" та "інвалід з дитинства" в усіх відмінках і числах замінено відповідно словами "особа з інвалідністю", "дитина з інвалідністю" та "особа з інвалідністю з дитинства" у відповідному відмінку і числі, крім частини першої статті 11 і другого речення статті 37 цього Закону згідно із Законом [№ 2249-VIII від 19.12.2017](#)}

Цей Закон визначає основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні і гарантує їм рівні з усіма іншими громадянами можливості для участі в економічній, політичній і соціальній сферах життя суспільства, створення необхідних умов, які дають можливість особам з інвалідністю ефективно реалізувати права та свободи людини і громадянина та вести повноцінний спосіб життя згідно з індивідуальними можливостями, здібностями і інтересами.

{Пreamбула із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 4213-VI від 22.12.2011](#)}

І. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Особи з інвалідністю в Україні володіють усією повнотою соціально-економічних, політичних, особистих прав і свобод, закріплених [Конституцією України](#), законами України та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

{Частина перша статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 4213-VI від 22.12.2011](#)}

Центральні і місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, підприємства, установи і організації (незалежно від форми власності і господарювання, виду діяльності і галузевої належності), їх філії, відділення, представництва, що ведуть окремий облік результатів фінансової та господарської діяльності, банки та інші фінансові установи, а також представництва іноземних юридичних осіб (у тому числі міжнародних організацій), які використовують працю найманих працівників - громадян України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (далі - підприємства, установи та організації), фізичні особи, які використовують найману працю, залучають представників громадських організацій осіб з інвалідністю до підготовки рішень, що стосуються прав та інтересів осіб з інвалідністю.

{Частина друга статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 860-IV від 22.05.2003](#); в редакції Законів [№ 2960-IV від 06.10.2005](#), [№ 4213-VI від 22.12.2011](#)}

{Частина третю статті 1 виключено на підставі Закону [№ 4213-VI від 22.12.2011](#)}

Стаття 2. Особою з інвалідністю є особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист.

Дискримінація за ознакою інвалідності забороняється.

Терміни "[розумне пристосування](#)" та "[універсальний дизайн](#)" вживаються у значенні, наведеному в Конвенції про права осіб з інвалідністю, а термін "[дискримінація за ознакою інвалідності](#)" вживається у значенні, наведеному в Конвенції про права осіб з інвалідністю та [Законі України](#) "Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні".

{Частина третя статті 2 в редакції Закону [№ 1519-VII від 18.06.2014](#); із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 2249-VIII від 19.12.2017](#)}

{Стаття 2 в редакції Закону [№ 4213-VI від 22.12.2011](#)}

Стаття 3. Інвалідність як міра втрати здоров'я визначається шляхом експертного обстеження в органах медико-соціальної експертизи центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я.

{Частина перша статті 3 із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 5462-VI від 16.10.2012](#)}

[Положення про медико-соціальну експертизу](#) затверджується Кабінетом Міністрів України з урахуванням думок громадських організацій осіб з інвалідністю.

{Частина друга статті 3 із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 5462-VI від 16.10.2012](#)}

Стаття 4. Діяльність держави щодо осіб з інвалідністю виявляється у створенні правових, економічних, політичних, соціальних, психологічних та інших умов для забезпечення їхніх прав і можливостей нарівні з іншими громадянами для участі в суспільному житті та полягає у:

виявленні, усуненні перепон і бар'єрів, що перешкоджають забезпеченню прав і задоволенню потреб, у тому числі стосовно доступу до об'єктів громадського та цивільного призначення, благоустрою, транспортної інфраструктури, дорожнього сервісу (далі - об'єкти фізичного оточення), транспорту, інформації та зв'язку, а також з урахуванням індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів - до освіти, праці, культури, фізичної культури і спорту; охороні здоров'я; соціальному захисті; забезпеченні виконання

індивідуальної програми реабілітації осіб з інвалідністю; наданні пристосованого житла; сприянні громадській діяльності.

Соціальний захист осіб з інвалідністю є складовою діяльності держави щодо забезпечення прав і можливостей осіб з інвалідністю нарівні з іншими громадянами та полягає у наданні пенсії, державної допомоги, компенсаційних та інших виплат, пільг, соціальних послуг, здійсненні реабілітаційних заходів, встановленні опіки (піклування) або забезпеченні стороннього догляду.

Пільги особам з інвалідністю надаються на підставі посвідчення, яке підтверджує відповідний статус, пенсійного посвідчення чи посвідчення, що підтверджує призначення соціальної допомоги відповідно до законів України ["Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю"](#), ["Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю"](#), в яких зазначено групу та причину інвалідності (для повнолітніх осіб), категорію "дитина з інвалідністю" (для дітей), а також у відповідних випадках вказано їх основні нозологічні форми захворювань (по зору, слуху та з ураженням опорно-рухового апарату).

{Частина третя статті 4 із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 2249-VIII від 19.12.2017](#)}

Особам з інвалідністю, які не мають права на пенсію чи соціальну допомогу відповідно до законів України ["Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю"](#), ["Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю"](#), пільги надаються на підставі довідки, що безоплатно видається структурними підрозділами соціального захисту населення районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій, виконавчими органами міських рад за місцем проживання, в якій зазначаються прізвище, ім'я, по батькові, група та причина інвалідності, а також у відповідних випадках - основні нозологічні форми захворювань (по зору, слуху та з ураженням опорно-рухового апарату). [Порядок видачі такої довідки](#) та її [форма](#) затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері соціального захисту населення.

{Статтю 4 доповнено новою частиною згідно із Законом [№ 552-VIII від 30.06.2015](#); із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 2249-VIII від 19.12.2017](#)}

З метою реалізації особами з інвалідністю прав та свобод людини і громадянина під час розроблення державних соціальних стандартів та державних соціальних гарантій, національних стандартів, правил усталеної практики та класифікаторів, стандартів, технічних умов, проведення дослідно-конструкторських, науково-дослідних робіт враховуються потреби осіб з інвалідністю та/або застосовуються принципи розумного пристосування та універсального дизайну.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування сприяють забезпеченню прав осіб з інвалідністю щодо включення до суспільного життя нарівні з іншими громадянами.

{Стаття 4 в редакції Закону [№ 4213-VI від 22.12.2011](#)}

Стаття 5. Порядок та умови визначення потреб у зв'язку з інвалідністю встановлюються на підставі висновку медико-соціальної експертизи та з врахуванням здібностей до професійної і побутової діяльності особи з інвалідністю. Види і обсяги необхідного соціального захисту особи з інвалідністю надаються у вигляді індивідуальної програми медичної, соціально-трудова реабілітації і адаптації.

Індивідуальна програма реабілітації є обов'язковою для виконання державними органами, підприємствами (об'єднаннями), установами і організаціями.

Стаття 6. Захист прав, свобод і законних інтересів осіб з інвалідністю забезпечується в судовому або іншому порядку, встановленому законом.

Громадянин має право в судовому порядку оскаржувати рішення органів медико-соціальної експертизи про визнання чи невизнання його особою з інвалідністю.

{Частина друга статті 6 із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 1000-V від 03.05.2007](#)}

{Частина третю статті 6 виключено на підставі Закону [№ 4213-VI від 22.12.2011](#)}

Стаття 7. Законодавство про соціальну захищеність осіб з інвалідністю в Україні складається з цього Закону та інших актів законодавства, що видаються відповідно до нього.

Органи місцевого самоврядування зобов'язані інформувати осіб з інвалідністю про зміни і доповнення законодавства про соціальну захищеність осіб з інвалідністю.

Нормативно-правові акти, які стосуються матеріального, соціально-побутового і медичного забезпечення осіб з інвалідністю, розробляються за участю громадських організацій осіб з інвалідністю.

{Статтю 7 доповнено частиною третьою згідно із Законом [№ 1773-IV від 15.06.2004](#)}

II. ДЕРЖАВНІ ОРГАНИ УКРАЇНИ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ З ПИТАНЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ТА ЇХ СОЦІАЛЬНОЇ ЗАХИЩЕНОСТІ

{Назва розділу II із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 4213-VI від 22.12.2011](#)}

Стаття 8. Державне управління з питань забезпечення прав осіб з інвалідністю та їх соціальної захищеності здійснюється в межах повноважень центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування.

{Стаття 8 в редакції Закону [№ 4213-VI від 22.12.2011](#)}

Стаття 9. Центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування за участю громадських організацій осіб з інвалідністю, у межах своїх повноважень здійснюють розроблення та координацію довгострокових і короткострокових програм з реалізації державної політики щодо осіб з інвалідністю та контролюють їх виконання, сприяють розвитку міжнародного співробітництва з питань, що стосуються осіб з інвалідністю.

{Частина перша статті 9 із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 1697-VII від 14.10.2014](#)}

Центральні органи виконавчої влади у межах своїх повноважень з урахуванням думки громадських організацій осіб з інвалідністю можуть звертатися до Кабінету Міністрів України з пропозиціями щодо вдосконалення законодавства з проблем інвалідності, сприяють розвитку співробітництва державних і громадських організацій з іноземними країнами з питань соціальної захищеності осіб з інвалідністю.

{Стаття 9 із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 860-IV від 22.05.2003](#); в редакції Закону [№ 4213-VI від 22.12.2011](#)}

Стаття 10. Фінансове забезпечення заходів щодо соціальної захищеності осіб з інвалідністю і дітей з інвалідністю здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, в тому числі Фонду соціального захисту інвалідів, місцевих бюджетів, а також органами місцевого самоврядування за місцевими програмами соціального захисту окремих категорій населення за рахунок коштів місцевих бюджетів.

Положення про Фонд соціального захисту інвалідів затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної соціальної політики, з урахуванням пропозицій всеукраїнських громадських організацій осіб з інвалідністю.

{Стаття 10 із змінами, внесеними згідно із Законами [№ 2960-IV від 06.10.2005](#), [№ 107-VI від 28.12.2007](#), [№ 2457-VI від 08.07.2010](#); в редакції Закону [№ 2249-VIII від 19.12.2017](#)}

Стаття 11. Бюджет Фонду соціального захисту інвалідів формується за рахунок коштів державного бюджету, благодійних внесків, добровільних пожертвувань та інших надходжень.

{Частина другу статті 11 виключено на підставі Закону [№ 922-VIII від 25.12.2015](#) - щодо введення в дію зміни див. [пункт 1](#) розділу IX Закону [№ 922-VIII від 25.12.2015](#)}

Органи місцевого самоврядування мають право утворювати цільові фонди соціальної допомоги особам з інвалідністю, які є складовою спеціального фонду відповідного місцевого бюджету. Порядок і умови витрачання коштів цих фондів визначаються органами місцевого самоврядування з урахуванням пропозицій громадських організацій осіб з інвалідністю.

*{Частина статті 11 із змінами, внесеними згідно з Законом [№ 3483-IV від 23.02.2006](#)}
{Стаття 11 в редакції Закону [№ 2960-IV від 06.10.2005](#)}*

III. ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Стаття 12. Громадські організації осіб з інвалідністю, їх спілки створюються з метою забезпечення рівних прав і можливостей осіб з інвалідністю та їх соціального захисту, виявлення, усунення перепон і бар'єрів, що перешкоджають забезпеченню прав і задоволенню потреб таких осіб, у тому числі стосовно доступу їх нарівні з іншими громадянами до об'єктів фізичного оточення, транспорту, інформації та зв'язку, а також з урахуванням індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів - до освіти, праці, культури, фізичної культури і спорту, надання соціальних послуг, залучення осіб з інвалідністю до суспільної діяльності, здійснення громадського контролю за дотриманням прав осіб з інвалідністю, представництва їхніх інтересів та усунення будь-яких проявів дискримінації стосовно осіб з інвалідністю та мають право користуватися пільгами і преференціями, передбаченими законодавством.

Представники всеукраїнських громадських організацій осіб з інвалідністю, їх спілок залучаються (за їх зверненням) до складу колегій і консультативно-дорадчих органів центральних органів виконавчої влади.

Представники місцевих громадських організацій осіб з інвалідністю, їх спілок залучаються (за їх зверненням) до складу колегій і консультативно-дорадчих органів місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування відповідно до свого статусу та території діяльності.

{Стаття 12 із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 200/94-ВР від 13.10.94](#); в редакції Законів [№ 2960-IV від 06.10.2005](#), [№ 4213-VI від 22.12.2011](#)}

Стаття 13. Центральні і місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування повинні подавати допомогу і сприяти громадським організаціям осіб з інвалідністю в їх діяльності.

{Стаття 13 із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 860-IV від 22.05.2003](#)}

Стаття 14. З метою виконання статутних завдань і цілей зареєстровані громадські організації осіб з інвалідністю, їх спілки мають право здійснювати необхідну господарську діяльність без мети отримання прибутку, а також господарську та підприємницьку діяльність шляхом створення госпрозрахункових установ і організацій із статусом юридичної особи, а також підприємств, заснованих на колективній власності громадських організацій.

{Частина перша статті 14 в редакції Законів [№ 2960-IV від 06.10.2005](#), [№ 4213-VI від 22.12.2011](#)}

Продукція підприємств і організацій громадських організацій осіб з інвалідністю включається до державного замовлення в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

{Частина друга статті 14 в редакції Законів [№ 481/96-ВР від 12.11.96](#); [№ 2960-IV від 06.10.2005](#)}

Об'єкти капітального будівництва, які зводяться за рахунок коштів громадських організацій осіб з інвалідністю, у заявленому обсязі включаються до державного замовлення.

{Частина третя статті 14 в редакції Закону [№ 481/96-ВР від 12.11.96](#)}

Держава сприяє забезпеченню матеріально-технічними та іншими ресурсами виконання державних замовлень, зазначених у частинах другій та третій цієї статті.

{Статтю 14 доповнено частиною четвертою згідно із Законом [№ 481/96-ВР від 12.11.96](#)}

Стаття 14¹. Підприємства та організації громадських організацій осіб з інвалідністю мають право на пільги із сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) відповідно до законів України з питань оподаткування. Застосовувати зазначені пільги такі підприємства та організації мають право за наявності дозволу на право користування пільгами з оподаткування, який надається на квартал, півріччя, три квартали, рік центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері соціального захисту осіб з інвалідністю, ветеранів війни.

{Частина перша статті 14¹ із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 5462-VI від 16.10.2012](#)}

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері соціального захисту осіб з інвалідністю, ветеранів війни, може делегувати в установленому Кабінетом Міністрів України порядку повноваження з надання адміністративних послуг бюджетній установі, що належить до сфери його управління.

{Статтю 14¹ доповнено новою частиною згідно із Законом [№ 5462-VI від 16.10.2012](#)}

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері соціального захисту осіб з інвалідністю, ветеранів війни, визначає доцільність надання державної допомоги підприємствам та організаціям громадських організацій осіб з інвалідністю у вигляді пільг з оподаткування, поворотної та безповоротної фінансової допомоги (далі - фінансова допомога), позик, сприяє в наданні пріоритетів при розміщенні державного замовлення, у працевлаштуванні осіб з інвалідністю та в інших формах, а також здійснює облік і контроль за використанням такої допомоги.

{Частина третя статті 14¹ в редакції Закону [№ 5462-VI від 16.10.2012](#)}

{Частина четверту статті 14¹ виключено на підставі Закону [№ 5462-VI від 16.10.2012](#)}

{Частина п'яту статті 14¹ виключено на підставі Закону [№ 5462-VI від 16.10.2012](#)}

{Частина шосту статті 14¹ виключено на підставі Закону [№ 5462-VI від 16.10.2012](#)}

{Частина сьому статті 14¹ виключено на підставі Закону [№ 5462-VI від 16.10.2012](#)}

{Частина восьму статті 14¹ виключено на підставі Закону [№ 5462-VI від 16.10.2012](#)}

{Частина дев'яту статті 14¹ виключено на підставі Закону [№ 5462-VI від 16.10.2012](#)}

{Частина десятую статті 14¹ виключено на підставі Закону [№ 5462-VI від 16.10.2012](#)}

{Закон доповнено статтею 14¹ згідно із Законом [№ 1926-III від 13.07.2000](#); в редакції Закону [№ 2960-IV від 06.10.2005](#)}

Стаття 14². Рішення про надання дозволу підприємствам та організаціям громадських організацій осіб з інвалідністю на право користування пільгами з оподаткування, отримання позик, фінансової допомоги, дотацій приймаються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері соціального захисту осіб з інвалідністю, ветеранів війни, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями, органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань соціальної політики, виходячи з техніко-економічного та соціального обґрунтування заходів, для здійснення яких використовуватимуться ці кошти.

{Частина перша статті 14² із змінами, внесеними згідно з Законами [№ 3483-IV від 23.02.2006](#), [№ 5462-VI від 16.10.2012](#)}

Рішення центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері соціального захисту осіб з інвалідністю, ветеранів війни, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань соціальної політики про надання дозволу підприємствам та організаціям громадських організацій осіб з інвалідністю на право користування пільгами з оподаткування або відмову в наданні такого дозволу має бути вмотивованим та базуватися на аналізі соціальної значимості відповідного підприємства, організації громадської організації осіб з інвалідністю та можливості працевлаштування осіб з інвалідністю.

{Частина друга статті 14² із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 5462-VI від 16.10.2012](#)}

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері соціального захисту осіб з інвалідністю, ветеранів війни, приймає рішення щодо:

{Абзац перший частини третьої статті 14² із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 5462-VI від 16.10.2012](#)}

надання дозволу підприємствам та організаціям громадських організацій осіб з інвалідністю на право користування пільгами з оподаткування;

доцільності надання підприємствам та організаціям громадських організацій осіб з інвалідністю позик, фінансової допомоги (крім фінансової допомоги на здійснення заходів щодо фізкультурно-спортивної реабілітації, яка надається за поданням Національного комітету спорту інвалідів України), дотацій з урахуванням фінансових можливостей Фонду соціального захисту інвалідів.

{Абзац третій частини третьої статті 14² із змінами, внесеними згідно з Законом [№ 3483-IV від 23.02.2006](#); в редакції Закону [№ 2249-VIII від 19.12.2017](#)}

Обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації, орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань соціальної політики приймають рішення з питань, зазначених у частині третій цієї статті, стосовно підприємств та організацій громадських організацій осіб з інвалідністю, що отримали за попередній податковий рік валовий дохід в обсязі, меншому за 8400 мінімальних заробітних плат.

{Частина четверта статті 14² із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 5462-VI від 16.10.2012](#)}

{Частина п'яту статті 14² виключено на підставі Закону [№ 5462-VI від 16.10.2012](#)}

Порядок і критерії надання дозволу на право користування пільгами з оподаткування, підстави для відмови в наданні такого дозволу та його скасування, а також порядок та умови надання позик, фінансової допомоги, дотацій підприємствам та організаціям громадських організацій осіб з інвалідністю визначаються Кабінетом Міністрів України з урахуванням пропозицій всеукраїнських громадських організацій осіб з інвалідністю.

{Частина шоста статті 14² із змінами, внесеними згідно з Законом [№ 3483-IV від 23.02.2006](#)}

{Закон доповнено статтею 14² згідно із Законом [№ 1926-III від 13.07.2000](#); в редакції Закону [№ 2960-IV від 06.10.2005](#)}

Стаття 14³. Рішення про скасування дозволу на право користування пільгами з оподаткування підприємством, організацією громадської організації осіб з інвалідністю приймається центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері соціального захисту осіб з інвалідністю, ветеранів війни, в разі:

{Абзац перший статті 14³ із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 5462-VI від 16.10.2012](#)}

отримання заяви від громадської організації осіб з інвалідністю щодо скасування зазначеного дозволу;

подання відповідних податкових органів та інших державних органів про порушення законодавства України підприємством, організацією громадської організації осіб з інвалідністю;

{Абзац третій статті 14³ із змінами, внесеними згідно із Законами [№ 406-VII від 04.07.2013](#), [№ 440-IX від 14.01.2020](#)}

неефективності виробничої діяльності та відсутності соціальної значимості за результатами аналізу центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері соціального захисту осіб з інвалідністю, ветеранів війни, соціально-економічних показників діяльності підприємства, організації громадської організації осіб з інвалідністю;

{Абзац четвертий статті 14³ із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 5462-VI від 16.10.2012](#)}

ліквідації підприємства, організації громадської організації осіб з інвалідністю.

{Закон доповнено статтею 14^а згідно із Законом [№ 1926-III від 13.07.2000](#); в редакції Закону [№ 2960-IV від 06.10.2005](#)}

Стаття 15. *{Частина першу статті 15 виключено на підставі Закону [№ 860-IV від 22.05.2003](#)}*

Місцеві органи громадських організацій осіб з інвалідністю, а також трудові колективи їх підприємств (об'єднань), установ і організацій вправі вносити в органи місцевого самоврядування пропозиції з питань соціального захисту осіб з інвалідністю.

Стаття 16. Порядок створення, діяльності і ліквідації громадських організацій осіб з інвалідністю регулюється законодавством України про громадські організації, статутами цих організацій, зареєстрованими у встановленому порядку.

ІV. ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ, ОСВІТА І ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Стаття 17. З метою реалізації творчих і виробничих здібностей осіб з інвалідністю та з урахуванням індивідуальних програм реабілітації їм забезпечується право працювати на підприємствах, в установах, організаціях, а також займатися підприємницькою та іншою трудовою діяльністю, яка не заборонена законом.

{Частина перша статті 17 в редакції Закону [№ 3483-IV від 23.02.2006](#)}

Підприємства, установи і організації за рахунок коштів Фонду соціального захисту інвалідів або за рішенням місцевої ради за рахунок власних коштів у разі потреби створюють спеціальні робочі місця для працевлаштування осіб з інвалідністю, здійснюючи для цього адаптацію основного і додаткового обладнання, технічного оснащення і пристосування тощо з урахуванням обмежених можливостей осіб з інвалідністю.

{Статтю 17 доповнено частиною згідно з Законом [№ 3483-IV від 23.02.2006](#); в редакції Закону [№ 2249-VIII від 19.12.2017](#)}

Відмова в укладенні трудового договору або в просуванні по службі, звільнення за ініціативою адміністрації, переведення особи з інвалідністю на іншу роботу без її згоди з мотивів інвалідності не допускається, за винятком випадків, коли за висновком медико-соціальної експертизи стан його здоров'я перешкоджає виконанню професійних обов'язків, загрожує здоров'ю і безпеці праці інших осіб, або продовження трудової діяльності чи зміна її характеру та обсягу загрожує погіршенню здоров'я осіб з інвалідністю.

{Частина третя статті 17 із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 2249-VIII від 19.12.2017](#)}

Стаття 18. Забезпечення прав осіб з інвалідністю на працевлаштування та оплачувану роботу, в тому числі з умовою про виконання роботи вдома, здійснюється шляхом їх безпосереднього звернення до підприємств, установ, організацій чи до державної служби зайнятості.

Підбір робочого місця здійснюється переважно на підприємстві, де настала інвалідність, з урахуванням побажань особи з інвалідністю, наявних у неї професійних навичок і знань, а також рекомендацій медико-соціальної експертизи.

{Частина друга статті 18 із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 2249-VIII від 19.12.2017](#)}

Підприємства, установи, організації, фізичні особи, які використовують найману працю, зобов'язані виділяти та створювати робочі місця для працевлаштування осіб з інвалідністю, у тому числі спеціальні робочі місця, створювати для них умови праці з урахуванням індивідуальних програм реабілітації і забезпечувати інші соціально-економічні гарантії, передбачені законодавством, надавати державній службі зайнятості інформацію, необхідну для організації працевлаштування осіб з інвалідністю, і звітувати Фонду соціального захисту інвалідів про зайнятість та працевлаштування осіб з інвалідністю у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

{Частина третя статті 18 в редакції Закону [№ 2249-VIII від 19.12.2017](#)}

Особам з інвалідністю, які не мають змоги працювати на підприємствах, в установах, організаціях, державна служба зайнятості сприяє у працевлаштуванні з умовою про виконання роботи вдома.

Особи з інвалідністю можуть залучатися до оплачуваних громадських робіт за їх згодою.

{Стаття 18 в редакції Закону [№ 3483-IV від 23.02.2006](#)}

Стаття 18¹. Особа з інвалідністю, яка не досягла пенсійного віку, не працює, але бажає працювати, має право бути зареєстрованою у державній службі зайнятості як безробітна.

{Частина перша статті 18¹ із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 2249-VIII від 19.12.2017](#)}

Рішення про визнання особи з інвалідністю безробітною і взяття її на облік для працевлаштування приймається центром зайнятості за місцем проживання особи з інвалідністю на підставі поданих нею рекомендації МСЕК та інших передбачених законодавством документів.

{Частина друга статті 18¹ із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 2249-VIII від 19.12.2017](#)}

Державна служба зайнятості здійснює пошук підходящої роботи відповідно до рекомендацій МСЕК, наявних у особи з інвалідністю кваліфікації та знань, з урахуванням її побажань.

{Частина третя статті 18¹ із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 2249-VIII від 19.12.2017](#)}

Державна служба зайнятості може за рахунок Фонду соціального захисту інвалідів надавати дотацію роботодавцям на створення спеціальних робочих місць для осіб з інвалідністю, зареєстрованих у державній службі зайнятості, а також проводити професійну підготовку, підвищення кваліфікації і перепідготовку цієї категорії осіб з інвалідністю у [порядку](#), встановленому Кабінетом Міністрів України.

{Частина четверта статті 18¹ в редакції Закону [№ 2249-VIII від 19.12.2017](#)}

{Закон доповнено статтею 18¹ згідно з Законом [№ 3483-IV від 23.02.2006](#)}

Стаття 19. Для підприємств, установ, організацій, у тому числі підприємств, організацій громадських організацій осіб з інвалідністю, фізичних осіб, які використовують найману працю, установлюється норматив робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю у розмірі чотирьох відсотків середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу за рік, а якщо працює від 8 до 25 осіб, - у кількості одного робочого місяця.

Підприємства, установи, організації, у тому числі підприємства, організації громадських організацій осіб з інвалідністю, фізичні особи, які використовують найману працю, самостійно розраховують кількість робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю відповідно до нормативу, встановленого частиною першою цієї статті, і забезпечують працевлаштування осіб з інвалідністю. При розрахунках кількість робочих місць округлюється до цілого значення.

Підприємства, установи, організації, у тому числі підприємства, організації громадських організацій осіб з інвалідністю, фізичні особи, які використовують найману працю, самостійно здійснюють працевлаштування осіб з інвалідністю у рахунок нормативів робочих місць виходячи з вимог [статті 18](#) цього Закону.

У межах зазначених нормативів здійснюється також працевлаштування осіб з інвалідністю унаслідок психічного розладу відповідно до [Закону України](#) «Про психіатричну допомогу».

Виконанням нормативу робочих місць у кількості, визначеній згідно з частиною першою цієї статті, вважається працевлаштування підприємством, установою, організацією, у тому числі підприємством, організацією громадських організацій осіб з інвалідністю, фізичною особою, яка використовує найману працю, осіб з інвалідністю, для яких це місце роботи є основним.

До виконання підприємствами, установами, організаціями, фізичними особами, які використовують найману працю, нормативу робочих місць, визначеного згідно з частиною першою цієї статті, може бути зараховано забезпечення роботою осіб з інвалідністю на підприємствах, в організаціях громадських організацій осіб з інвалідністю шляхом створення господарських об'єднань підприємствами, установами, організаціями, фізичними особами, які використовують найману працю, та підприємствами, організаціями громадських організацій осіб з інвалідністю з метою координації виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань.

Порядок реєстрації у Фонді соціального захисту інвалідів, його відділеннях, строки подання йому звітів про зайнятість та працевлаштування осіб з інвалідністю, зарахування кількості робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю, контролю за виконанням нормативу робочих місць та перевірки підприємств, установ, організацій, у тому числі підприємств, організацій громадських організацій осіб з інвалідністю, фізичних осіб, які використовують найману працю, щодо їх реєстрації у Фонді соціального захисту інвалідів, його відділеннях, подачі щорічного звіту, а також надання державній службі зайнятості інформації, необхідної для організації працевлаштування осіб з інвалідністю, визначаються Кабінетом Міністрів України.

{Частина сьома статті 19 із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 5462-VI від 16.10.2012](#); в редакції Закону [№ 2249-VIII від 19.12.2017](#)}

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, зайнятість населення, з метою контролю за виконанням нормативу робочих місць, передбаченого частиною першою цієї статті, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, здійснює перевірки підприємств, установ, організацій, у тому числі підприємств, організацій громадських організацій осіб з інвалідністю, фізичних осіб, які використовують найману працю, щодо реєстрації у Фонді соціального захисту інвалідів, подання ними звітів про зайнятість та працевлаштування осіб з інвалідністю, виконання нормативу робочих місць, призначених для працевлаштування осіб з інвалідністю, у тому числі шляхом його зарахування.

{Частина восьма статті 19 в редакції Законів [№ 5462-VI від 16.10.2012](#), [№ 2249-VIII від 19.12.2017](#)}

Підприємства, установи, організації, у тому числі підприємства, організації громадських організацій осіб з інвалідністю, фізичні особи, в яких за основним місцем роботи працює 8 і більше осіб, реєструються у відповідних відділеннях Фонду соціального захисту інвалідів за своїм місцезнаходженням і щороку подають цим відділенням звіт про зайнятість та працевлаштування осіб з інвалідністю.

{Частина дев'ята статті 19 в редакції Закону [№ 2249-VIII від 19.12.2017](#)}

Керівники підприємств, установ, організацій, у тому числі підприємств, організацій громадських організацій осіб з інвалідністю, фізичні особи, які використовують найману працю, у разі незабезпечення виконання нормативів робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю, неподання Фонду соціального захисту інвалідів звіту про зайнятість та працевлаштування осіб з інвалідністю несуть відповідальність у встановленому законом порядку.

{Частина десята статті 19 в редакції Закону [№ 2249-VIII від 19.12.2017](#)}

Норматив робочих місць, призначених для працевлаштування осіб з інвалідністю, порядок його встановлення визначаються виключно цим Законом. Якщо іншими законами встановлюються нормативи робочих місць, призначених для працевлаштування осіб з інвалідністю, або порядок їх встановлення, відмінні від зазначених у цьому Законі, застосовуються положення цього Закону.

{Стаття 19 в редакції Законів [№ 204/94-ВР від 14.10.94](#), [№ 2606-III від 05.07.2001](#); із змінами, внесеними згідно із Законами [№ 910-IV від 05.06.2003](#), [№ 1771-IV від 15.06.2004](#), [№ 2602-IV від 31.05.2005](#); в редакції Закону [№ 2960-IV від 06.10.2005](#)}

Стаття 20. Підприємства, установи, організації, у тому числі підприємства, організації громадських організацій осіб з інвалідністю, фізичні особи, які використовують найману працю, де середньооблікова чисельність працюючих осіб з інвалідністю менша, ніж встановлено нормативом, передбаченим [статтею 19](#) цього Закону, щороку сплачують відповідним відділенням Фонду соціального захисту інвалідів адміністративно-господарські санкції, сума яких визначається в розмірі середньої річної заробітної плати на відповідному підприємстві, в установі, організації, у тому числі на підприємстві, в організації громадських організацій осіб з інвалідністю, у фізичної особи, яка використовує найману працю, за кожне робоче місце, призначене для працевлаштування особи з інвалідністю і не зайняте особою з інвалідністю. Для підприємств, установ, організацій, у тому числі підприємств, організацій громадських організацій осіб з інвалідністю, фізичних осіб, де працює від 8 до 15 осіб, розмір адміністративно-господарських санкцій за робоче місце, призначене для працевлаштування особи з інвалідністю і не зайняте особою з інвалідністю, визначається в розмірі половини середньої річної заробітної плати на відповідному підприємстві, в установі, організації, у тому числі на підприємстві, в організації громадських організацій осіб з інвалідністю, у фізичної особи, яка використовує найману працю. Положення цієї частини не поширюється на підприємства, установи і організації, що повністю утримуються за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів.

{Частина перша статті 20 із змінами, внесеними згідно з Законом [№ 3483-IV від 23.02.2006](#); в редакції Закону [№ 2249-VIII від 19.12.2017](#)}

Порушення термінів сплати адміністративно-господарських санкцій тягне за собою нарахування пені. Пеня обчислюється виходячи з 120 відсотків річних облікової ставки Національного банку України, що діяла на момент сплати, нарахованої на повну суму недоїмки за весь її строк.

Сплату адміністративно-господарських санкцій і пені підприємства, установи, організації, у тому числі підприємства, організації громадських організацій осіб з інвалідністю, фізичні особи, які використовують найману працю, проводять відповідно до закону за рахунок прибутку, який залишається в їх розпорядженні після сплати всіх податків і зборів (обов'язкових платежів).

Адміністративно-господарські санкції розраховуються та сплачуються підприємствами, установами, організаціями, у тому числі підприємствами, організаціями громадських організацій осіб з інвалідністю, фізичними особами, зазначеними в частині першій цієї статті, самостійно в строк до 15 квітня року, наступного за роком, в якому відбулося порушення нормативу, встановленого [частиною першою](#) статті 19 цього Закону. При цьому до праводносин із стягнення адміністративно-господарських санкцій, передбачених цим Законом, не застосовуються строки, визначені [статтею 250](#) Господарського кодексу України.

У разі несплати адміністративно-господарських санкцій або пені чи неможливості їх сплати за рішенням суду їх стягнення в примусовому порядку може бути звернено на майно підприємства, установи, організації, у тому числі підприємства, організації громадських організацій осіб з інвалідністю, фізичної особи, яка використовує найману працю, в порядку, передбаченому законом.

{Частина п'ята статті 20 із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 5462-VI від 16.10.2012](#)}

Суми адміністративно-господарських санкцій і пені, що надійшли до державного бюджету, використовуються Фондом соціального захисту інвалідів для:

{Абзац перший частини шостої статті 20 в редакції Закону [№ 2249-VIII від 19.12.2017](#)}

фінансування цим Фондом заходів, які здійснюються центральними органами виконавчої влади та підпорядкованими їм установами, у тому числі спеціалізованими, і підприємствами, організаціями громадських організацій осіб з інвалідністю, щодо соціальної, трудової, фізкультурно-спортивної (за поданням Національного комітету спорту інвалідів України) та професійної реабілітації осіб з інвалідністю;

{Абзац другий частини шостої статті 20 в редакції Закону № 2249-VIII від 19.12.2017}

надання підприємствам, установам, організаціям, у тому числі підприємствам, організаціям громадських організацій осіб з інвалідністю, фізичним особам, які використовують найману працю, цільової позики (на поворотній основі з терміном повернення до трьох років) на створення робочих місць, призначених для працевлаштування осіб з інвалідністю, у межах коштів, передбачених на зазначені потреби у відповідному році. Цільові позики підприємствам та організаціям громадських організацій осіб з інвалідністю надаються лише за наявності рішення центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері соціального захисту осіб з інвалідністю, ветеранів війни;

{Абзац третій частини шостої статті 20 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5462-VI від 16.10.2012}

фінансування витрат на професійне навчання осіб з інвалідністю, у тому числі за направленням державної служби зайнятості, на професійне навчання осіб з інвалідністю із числа випускників спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), загальноосвітніх санаторних шкіл (шкіл-інтернатів), загальноосвітніх навчальних закладів на спеціалізованих робочих місцях підприємств, організацій осіб з інвалідністю;

{Абзац четвертий частини шостої статті 20 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5462-VI від 16.10.2012}

надання фінансової допомоги на здійснення заходів соціальної, трудової, фізкультурно-спортивної (за поданням Національного комітету спорту інвалідів України) та професійної реабілітації осіб з інвалідністю (відновлення працездатності шляхом забезпечення особи з інвалідністю технічними реабілітаційними засобами, створення умов для заняття фізичною культурою і спортом, оплата навчання та перекваліфікації, створення на робочому місці особи з інвалідністю належних санітарно-гігієнічних, виробничих і технічних умов згідно з індивідуальною програмою реабілітації особи з інвалідністю, випуск для осіб з інвалідністю спеціальної літератури та аудіозаписів для їх професійної підготовки), працевлаштування осіб з інвалідністю шляхом створення робочих місць, у тому числі спеціальних робочих місць, а також надання фінансової допомоги на технічне оснащення діючих робочих місць для працевлаштування на них осіб з інвалідністю та на технічне переоснащення виробництва підприємств, організацій громадських організацій осіб з інвалідністю з метою створення додаткових робочих місць і працевлаштування на них осіб з інвалідністю. Фінансова допомога надається лише за наявності рішення центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері соціального захисту осіб з інвалідністю, ветеранів війни;

{Абзац п'ятий частини шостої статті 20 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5462-VI від 16.10.2012; в редакції Закону № 2249-VIII від 19.12.2017}

надання підприємствам, установам, організаціям, у тому числі підприємствам, організаціям громадських організацій осіб з інвалідністю, фізичним особам, які використовують найману працю, дотацій на створення спеціальних робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю, зареєстрованих у державній службі зайнятості як безробітні або такі, що шукають роботу. Дотації надаються лише за наявності рішення центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері соціального захисту осіб з інвалідністю, ветеранів війни;

{Частина шосту статті 20 доповнено абзацом шостим згідно з Законом № 3483-IV від 23.02.2006; із змінами, внесеними згідно із Законом № 5462-VI від 16.10.2012}

на функціонування всеукраїнських, державних, міжрегіональних центрів професійної реабілітації осіб з інвалідністю і державних центрів соціальної реабілітації дітей з інвалідністю у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

{Частина шосту статті 20 доповнено абзацом сьомим згідно з Законом № 107-VI від 28.12.2007 - зміну визнано неконституційною згідно з Рішенням Конституційного Суду № 10-пн/2008 від 22.05.2008; в редакції Закону № 2457-VI від 08.07.2010}

У разі нецільового використання фінансової допомоги, позики або їх частин підприємствами, установами, організаціями, у тому числі підприємствами, організаціями

громадських організацій осіб з інвалідністю, фізичними особами, які використовують найману працю, або створення ними робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю у меншій кількості, ніж передбачалося умовами надання позики чи поворотної фінансової допомоги, відповідна сума цих коштів, проіндексована з урахуванням рівня інфляції, підлягає поверненню до державного бюджету на підставі відповідного рішення Фонду соціального захисту інвалідів.

{Частина сьома статті 20 із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 5462-VI від 16.10.2012](#); в редакції Закону [№ 2249-VIII від 19.12.2017](#)}

Порядок сплати адміністративно-господарських санкцій і пені до відділень Фонду соціального захисту інвалідів, їх акумуляції, обліку та контролю за їх використанням, а також з урахуванням пропозицій всеукраїнських громадських організацій осіб з інвалідністю - використання цих коштів встановлюється законом.

{Частина восьма статті 20 в редакції Законів [№ 5462-VI від 16.10.2012](#), [№ 2249-VIII від 19.12.2017](#)}

Спори, що виникають із правовідносин за [статтями 19 і 20](#) цього Закону, вирішуються Фондом соціального захисту інвалідів або в судовому порядку.

{Частина дев'ята статті 20 в редакції Закону [№ 2249-VIII від 19.12.2017](#)}

Фонд соціального захисту інвалідів, його відділення мають право захищати свої права та законні інтереси, у тому числі в суді.

{Частина десята статті 20 в редакції Закону [№ 2249-VIII від 19.12.2017](#)}

{Стаття 20 в редакції Законів [№ 204/94-ВР від 14.10.94](#), [№ 2606-III від 05.07.2001](#); із змінами, внесеними згідно із Законами [№ 1344-IV від 27.11.2003](#), [№ 1771-IV від 15.06.2004](#), [№ 2285-IV від 23.12.2004](#), [№ 2505-IV від 25.03.2005](#), [№ 2602-IV від 31.05.2005](#); в редакції Закону [№ 2960-IV від 06.10.2005](#)}

{Щодо дії статті 20 див. Закон [№ 3235-IV від 20.12.2005](#)}

Стаття 21. Держава гарантує особам з інвалідністю дошкільне виховання, здобуття освіти на рівні, що відповідає їх здібностям і можливостям.

Дошкільне виховання, навчання осіб з інвалідністю здійснюється в загальних або спеціальних дошкільних та навчальних закладах.

Професійна підготовка або перепідготовка осіб з інвалідністю здійснюється з урахуванням медичних показань і протипоказань для наступної трудової діяльності. Вибір форм і методів професійної підготовки провадиться згідно з висновками медико-соціальної експертизи.

При навчанні, професійній підготовці або перепідготовці осіб з інвалідністю поряд із загальними допускається застосування альтернативних форм навчання.

Обдаровані діти з інвалідністю мають право на безплатне навчання музики, образотворчого, художньо-прикладного мистецтва у загальних навчальних закладах або спеціальних позашкільних навчальних закладах.

Навчальні заклади надають освітні послуги особам з інвалідністю нарівні з іншими громадянами, у тому числі шляхом створення належного кадрового, матеріально-технічного забезпечення та забезпечення розумного пристосування, що враховує індивідуальні потреби особи з інвалідністю.

{Статтю 21 доповнено частиною шостою згідно із Законом [№ 4213-VI від 22.12.2011](#)}

Стаття 22. Для реалізації права на професійну (професійно-технічну), фахову передвищу та вищу освіту особами з інвалідністю заклади професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти створюють їм необхідні умови для здобуття відповідної освіти.

{Частина перша статті 22 в редакції Закону [№ 2745-VIII від 06.06.2019](#)}

Прийом на навчання до закладів вищої та фахової передвищої освіти осіб з інвалідністю проводиться на конкурсній основі відповідно до Умов прийому на навчання до закладів вищої та фахової передвищої освіти, затверджених центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти і науки.

{Частина друга статті 22 в редакції Закону № 2745-VIII від 06.06.2019}

Спеціальні умови для здобуття вищої освіти за державним замовленням і за рахунок цільових пільгових державних кредитів надаються:

особам з інвалідністю, які не спроможні відвідувати навчальний заклад (за рекомендацією органів охорони здоров'я та соціального захисту населення);

особам, у яких є захворювання, зазначені у Переліку захворювань та патологічних станів, що можуть бути перешкодою для проходження зовнішнього незалежного оцінювання;

особам з інвалідністю I, II групи і дітям з інвалідністю віком до 18 років, яким не протипоказане навчання за обраною спеціальністю.

Приєм до професійно-технічного навчального закладу проводиться шляхом конкурсного відбору вступників на навчання.

У разі складення вступних іспитів з позитивним результатом до професійно-технічних навчальних закладів поза конкурсом зараховуються діти з інвалідністю та особи з інвалідністю, яким не протипоказане навчання за обраною спеціальністю.

За інших рівних умов переважне право на зарахування до професійно-технічних навчальних закладів мають особи з інвалідністю та діти з малозабезпечених сімей, у яких:

обидва батьки є особами з інвалідністю;

один з батьків є особою з інвалідністю, а інший помер;

одинок матір є особою з інвалідністю;

батько є особою з інвалідністю та виховує дитину без матері.

Під час навчання зазначеним категоріям громадян стипендія (у разі призначення) та пенсія (державна соціальна допомога особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю) виплачуються у повному розмірі.

{Стаття 22 із змінами, внесеними згідно із Законами № 232-IV від 21.11.2002, № 1000-V від 03.05.2007, № 1774-VIII від 06.12.2016; в редакції Закону № 2249-VIII від 19.12.2017}

Стаття 23. Жестова мова як мова осіб з вадами слуху є засобом спілкування та навчання і захищається державою.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування:

сприяють поширенню жестової мови та заохоченню мовної самобутності осіб з вадами слуху;

гарантують збереження, вивчення і всебічний розвиток жестової мови, її використання як засобу виховання, навчання, викладання, спілкування і творчості;

забезпечують можливість комунікації осіб з інвалідністю з вадами слуху в органах, установах та закладах соціального захисту населення, правоохоронних органах, органах пожежної безпеки, аварійно-рятувальних службах, закладах охорони здоров'я, навчальних закладах тощо;

сприяють наданню послуг перекладачів жестової мови громадянам України з вадами слуху, які користуються жестовою мовою;

створюють умови для наукового вивчення жестової мови;

сприяють використанню жестової мови в офіційних відносинах.

Телерадіоорганізації (незалежно від форми власності та відомчого підпорядкування) забезпечують субтитрування або переклад на жестову мову офіційних повідомлень, кіно-, відеофільмів, передач і програм у порядку та на умовах, визначених Кабінетом Міністрів України.

{Стаття 23 в редакції Законів № 1773-IV від 15.06.2004, № 4213-VI від 22.12.2011}

Стаття 24. Після закінчення навчального закладу особам з інвалідністю надається право вибору місця роботи з наявних варіантів або надається за їх бажанням право вільного працевлаштування.

При відмові у прийнятті на роботу, ненаданні роботи за спеціальністю особі з інвалідністю, направленій за розподілом після закінчення навчального закладу, або при недодержанні інших умов трудового договору і законодавства про працю підприємство,

установа та організація, фізична особа, яка використовує найману працю відшкодовує витрати на її проїзд до місця роботи і назад до місця, де вона проживає, а також витрати на проїзд супровідника, якщо він є необхідним.

{Частина друга статті 24 із змінами, внесеними згідно із Законами № 1276-VI від 16.04.2009, № 4213-VI від 22.12.2011, № 2249-VIII від 19.12.2017}

Стаття 25. Підприємства, установи та організації, фізичні особи, які використовують найману працю, створюють безпечні і не шкідливі для здоров'я умови праці, вживають заходів до запобігання інвалідності та відновлення працездатності осіб з інвалідністю. У разі працевлаштування особам з інвалідністю забезпечують розумне пристосування робочих місць.

{Частина перша статті 25 в редакції Закону № 4213-VI від 22.12.2011}

За особами з інвалідністю внаслідок трудового каліцтва або професійного захворювання, які проходять професійну реабілітацію, у тому числі професійну підготовку і перепідготовку згідно з індивідуальною програмою реабілітації, якщо з моменту встановлення інвалідності минуло не більше року, зберігається середній заробіток за попереднім місцем роботи із зарахуванням пенсії по інвалідності протягом строку, передбаченого програмою. У таких випадках відшкодування витрат з урахуванням сплачених сум пенсій здійснюється підприємством, установою та організацією чи фізичною особою, яка використовує найману працю, під час роботи в яких настала інвалідність.

{Частина друга статті 25 із змінами, внесеними згідно із Законом № 4213-VI від 22.12.2011}

V. СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ БЕЗПЕРЕШКОДНОГО ДОСТУПУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ДО СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Стаття 26. Підприємства, установи та організації зобов'язані створювати умови для безперешкодного доступу осіб з інвалідністю (у тому числі осіб з інвалідністю, які використовують засоби пересування та собак-поводирів) до об'єктів фізичного оточення. Власники та виробники транспортних засобів, виробники та замовники інформації (друковані засоби масової інформації, телерадіоорганізації тощо), оператори та провайдери телекомунікацій повинні забезпечувати надання послуг і виробництво продукту з урахуванням потреб осіб з інвалідністю.

На об'єктах фізичного оточення і транспорті загального користування розміщуються знаки, що застосовуються в міжнародній практиці для позначення їх доступності для осіб з інвалідністю.

{Абзац другий статті 26 набирає чинності з 1 січня 2013 року - див. пункт 1 розділу II Закону № 4213-VI від 22.12.2011}

На об'єктах фізичного оточення інформація, що оприлюднюється, дублюється рельєфним літерно-цифровим або рельєфно-крапковим шрифтом (шрифтом Брайля).

{Абзац третій статті 26 набирає чинності з 1 січня 2013 року - див. пункт 1 розділу II Закону № 4213-VI від 22.12.2011}

Нумерація поверхів, кабінетів на об'єктах фізичного оточення наноситься рельєфним літерно-цифровим шрифтом.

{Абзац четвертий статті 26 набирає чинності з 1 січня 2013 року - див. пункт 1 розділу II Закону № 4213-VI від 22.12.2011}

{Стаття 26 із змінами, внесеними згідно із Законом № 860-IV від 22.05.2003; в редакції Закону № 4213-VI від 22.12.2011}

Стаття 27. Планування і забудова населених пунктів, формування мікрорайонів, проектування, будівництво і реконструкція об'єктів фізичного оточення без пристосування для використання особами з інвалідністю не допускаються. Зазначена діяльність здійснюється з урахуванням думки громадських організацій осіб з інвалідністю.

У разі якщо діючі об'єкти неможливо повністю пристосувати для потреб осіб з інвалідністю, за погодженням з громадськими організаціями осіб з інвалідністю здійснюється їх розумне пристосування з урахуванням універсального дизайну.

Фінансування зазначених заходів здійснюється за рахунок власників (балансоутримувачів) об'єктів або орендарів згідно із договором оренди.

{Стаття 27 в редакції Закону [№ 4213-VI від 22.12.2011](#)}

Стаття 28. Підприємства, організації та фізичні особи - підприємці, що здійснюють транспортне обслуговування населення, зобов'язані забезпечити спеціальне обладнання транспортних засобів, вокзалів, аеропортів та інших об'єктів, яке б дало змогу особам з інвалідністю безперешкодно користуватися їх послугами.

{Частина перша статті 28 із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 4213-VI від 22.12.2011](#)}

У тих випадках, коли діючі транспортні засоби не можуть бути пристосовані для використання особами з інвалідністю, органи місцевого самоврядування створюють інші можливості для їх пересування.

При проектуванні і створенні нових засобів пересування, реконструкції і будівництві аеропортів, залізничних вокзалів і автовокзалів, морських і річкових портів обов'язково передбачається можливість їх використання особами з інвалідністю.

Транспорт загального користування (залізничний, морський, річковий, автомобільний, авіаційний, а також міський електротранспорт, у тому числі метрополітен) з метою врахування обмежених можливостей осіб з інвалідністю забезпечується зовнішніми звуковими інформаторами номера і кінцевих зупинок маршруту, текстовими та звуковими системами у салоні для обов'язкового оголошення зупинок.

{Статтю 28 доповнено частиною четвертою згідно із Законом [№ 4213-VI від 22.12.2011](#) - набирає чинності з 1 січня 2013 року - див. [пункт 1](#) розділу II Закону [№ 4213-VI від 22.12.2011](#)}

Транспортні засоби загального користування, що виготовляються в Україні або ввозяться на митну територію України, мають бути пристосовані для користування особами з інвалідністю з вадами зору, слуху та з ураженнями опорно-рухового апарату, а також передбачати можливість встановлення зовнішніх звукових інформаторів номера і кінцевих зупинок маршруту, текстових та звукових систем у салоні для оголошення зупинок.

{Статтю 28 доповнено частиною п'ятою згідно із Законом [№ 4213-VI від 22.12.2011](#) - набирає чинності з 1 січня 2013 року - див. [пункт 1](#) розділу II Закону [№ 4213-VI від 22.12.2011](#)}

Стаття 29. Особи з інвалідністю забезпечуються житлом у порядку і на умовах, передбачених чинним законодавством і з урахуванням положень цього Закону.

Особи з інвалідністю та сім'ї, в яких є діти з інвалідністю, мають переважне право на поліпшення житлових умов в порядку, передбаченому чинним законодавством.

Стаття 30. Жилі приміщення, займані особами з інвалідністю або сім'ями, у складі яких вони є, під'їзди, сходові площадки будинків, в яких мешкають особи з інвалідністю, мають бути обладнані спеціальними засобами і пристосуваннями відповідно до індивідуальної програми реабілітації, а також телефонним зв'язком.

Обладнання зазначених жилих приміщень здійснюється органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами і організаціями, у віданні яких знаходиться житловий фонд.

Обладнання індивідуальних жилих будинків, в яких проживають особи з інвалідністю, здійснюється підприємствами, установами і організаціями, з вини яких настала інвалідність, а в інших випадках - відповідними органами місцевого самоврядування.

У разі невідповідності житла особи з інвалідністю вимогам, визначеним висновком медико-соціальної експертизи, і неможливості його пристосування до потреб особи з інвалідністю може провадитись заміна жилої площі.

Органи місцевого самоврядування забезпечують виділення земельних ділянок особам з інвалідністю із захворюваннями опорно-рухового апарату під будівництво гаражів для автомобілів з ручним керуванням поблизу місця їх проживання.

Власники спеціально обладнаних чи відведених майданчиків для паркування забезпечують виділення та облаштування в межах майданчиків місць для безоплатного паркування транспортних засобів, якими керують водії з інвалідністю або водії, які перевозять осіб з інвалідністю. Водії з інвалідністю або водії, які перевозять осіб з інвалідністю, у тому числі на транспортних засобах, що належать підприємствам, установам, організаціям, які здійснюють діяльність у сфері соціального захисту населення, та громадським організаціям осіб з інвалідністю, мають право на встановлення на транспортному засобі розпізнавального знака "Водій з інвалідністю" та під час перевезення осіб з інвалідністю користуються всіма перевагами, що надаються водіям з інвалідністю. Водії, які керують транспортними засобами, на яких встановлений розпізнавальний знак "Водій з інвалідністю", повинні мати при собі документи, що підтверджують інвалідність водія або одного з пасажирів. Кількість місць, призначених для безоплатного паркування транспортних засобів, якими керують водії з інвалідністю або водії, які перевозять осіб з інвалідністю, становить не менше 10 відсотків загальної кількості місць на спеціально обладнаних чи відведених майданчиках для паркування, але не менше одного місця з позначенням таких місць відповідними дорожніми знаками або дорожньою розміткою.

{Статтю 30 доповнено частиною шостою згідно із Законом [№ 2409-VI від 01.07.2010](#); в редакції Закону [№ 2109-VIII від 22.06.2017](#)}

Якщо власники спеціально обладнаних чи відведених майданчиків для паркування не забезпечили виділення та облаштування місць, призначених для безоплатного паркування транспортних засобів, якими керують водії з інвалідністю або водії, які перевозять осіб з інвалідністю, такими місцями на відповідних майданчиках вважаються місця, на яких розміщені транспортні засоби, якими керують водії з інвалідністю або водії, які перевозять осіб з інвалідністю.

{Статтю 30 доповнено частиною сьомою згідно із Законом [№ 2409-VI від 01.07.2010](#); в редакції Закону [№ 2109-VIII від 22.06.2017](#)}

Місця для безоплатного паркування транспортних засобів, передбачені частиною шостою цієї статті, також виділяються на спеціально обладнаних чи відведених майданчиках, у тому числі біля житлових будинків (крім індивідуальних житлових будинків) та інших будівель, їх власниками/співвласниками (управителями) або орендарями, на проїзних частинах автомобільних доріг і тротуарах (із числа місць для зупинки та стоянки транспортних засобів) - органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування (суб'єктами господарювання, якщо їм у встановленому порядку передано відповідні частини доріг і тротуарів для ведення господарської діяльності) з позначенням таких місць відповідними дорожніми знаками або дорожньою розміткою.

{Частина статті 30 в редакції Закону [№ 2109-VIII від 22.06.2017](#)}

Місця для транспортних засобів, передбачені частинами шостою і восьмою цієї статті, визначені на спеціально обладнаних чи відведених майданчиках біля будівель і будинків, мають бути розміщені максимально близько до входу до таких будівель і будинків, а на окремих спеціально обладнаних чи відведених майданчиках - максимально близько до в'їзду на такі майданчики.

{Частина статті 30 в редакції Закону [№ 2109-VIII від 22.06.2017](#)}

На всіх автостоянках незалежно від форми власності, які є суб'єктами господарської діяльності чи належать цим суб'єктам, на яких надаються послуги із зберігання транспортних засобів, що належать громадянам (крім автостоянок - гаражних кооперативів), і охороняються, облаштовуються місця для безоплатного зберігання (за рахунок коштів місцевих бюджетів) транспортних засобів, зазначених у частині шостій цієї статті. Кількість місць на автостоянці для безоплатного зберігання транспортних засобів встановлюється за

поданням відповідного органу місцевого самоврядування відповідно до потреби з позначенням цих місць дорожніми знаками та відповідною розміткою.

{Статтю 30 доповнено частиною згідно із Законом [№ 2409-VI від 01.07.2010](#)}

Порядок надання пільг власникам транспортних засобів, зазначених у частині шостій цієї статті, на безоплатне паркування на спеціально обладнаних чи відведених майданчиках для паркування та на безоплатне зберігання на автостоянках, на яких надаються послуги щодо зберігання транспортних засобів (крім автостоянок - гаражних кооперативів), визначається Кабінетом Міністрів України.

{Статтю 30 доповнено частиною згідно із Законом [№ 2409-VI від 01.07.2010](#)}

Стаття 31. Виконавчі комітети органів місцевого самоврядування не можуть вилучати частину жилої площі, збудованої за рахунок коштів громадських організацій осіб з інвалідністю, у тому числі господарським способом або з залученням їх коштів в порядку пайової участі.

Стаття 32. Особи з інвалідністю, влаштовані в будинки-інтернати або в інші установи соціальної допомоги, мають право на збереження за ними жилої площі протягом 12 місяців. При більш тривалих строках звільнена жила площа передається для задоволення потреб у житлі іншим особам з інвалідністю, які потребують поліпшення житлових умов.

Стаття 33. Діти з інвалідністю з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які проживають у сім'ях піклувальників, прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу, державних або інших соціальних установах, після досягнення повноліття мають право на позачергове одержання житла і матеріальну допомогу на його упорядження у разі, якщо за висновком медико-соціальної експертизи вони можуть здійснювати самообслуговування і вести самостійний спосіб життя.

{Стаття 33 в редакції Закону [№ 2394-VI від 01.07.2010](#)}

Стаття 34. Місцеві органи виконавчої влади зобов'язані забезпечувати особам з інвалідністю необхідні умови для вільного доступу і користування культурно-видовищними закладами і спортивними спорудами, для занять фізкультурою і спортом, а також забезпечувати надання спеціального спортивного інвентаря.

{Частина перша статті 34 із змінами, внесеними згідно із Законами [№ 860-IV від 22.05.2003](#), [№ 5462-VI від 16.10.2012](#)}

Особи з інвалідністю користуються переліченими послугами безплатно або на пільгових умовах згідно з рішеннями органів місцевого самоврядування за участю громадських організацій осіб з інвалідністю.

Стаття 35. Особи з інвалідністю забезпечуються засобами спілкування, що полегшують їх взаємодію між собою та з іншими категоріями населення. Порядок і умови такого забезпечення передбачаються місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування за участю громадських організацій осіб з інвалідністю.

Особи з інвалідністю першої та другої груп мають право на позачергове і пільгове встановлення квартирних телефонів за рахунок видатків, що здійснюються з місцевих бюджетів і враховуються під час визначення обсягу міжбюджетних трансфертів. Порядок і умови встановлення телефонів особам з інвалідністю визначаються Кабінетом Міністрів України з урахуванням пропозицій всеукраїнських громадських організацій осіб з інвалідністю.

{Частина друга статті 35 із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 4213-VI від 22.12.2011](#)}

Особам з інвалідністю першої, другої груп і сім'ям, у складі яких є двоє або більше осіб з інвалідністю, оплата послуг електрозв'язку за місцеві телефонні розмови з квартирних телефонів за почасовим (похвилинним, посекундним) обліком їх тривалості встановлюється тільки за їх згодою.

{Частина третя статті 35 із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 2249-VIII від 19.12.2017](#)}

Особам з інвалідністю першої, другої груп по зору надається право безплатного користування радіотрансляційною точкою.

Держава здійснює підтримку засобів масової інформації, видавництв, підприємств та організацій, які випускають спеціальну літературу, звукову та відеопродукцію для осіб з інвалідністю.

При розробці, виробництві та встановленні засобів зв'язку та інформації враховуються можливості їх використання особами з інвалідністю.

Особам з інвалідністю по слуху послуги із сурдоперекладу та сурдотехніка надаються відповідно до [Закону України "Про соціальні послуги"](#) в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

{Стаття 35 в редакції Закону [№ 1773-IV від 15.06.2004](#)}

VI. МАТЕРІАЛЬНЕ, СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВЕ І МЕДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Стаття 36. Матеріальне, соціально-побутове і медичне забезпечення осіб з інвалідністю здійснюється у вигляді грошових виплат (пенсій, допомог, одноразових виплат), забезпечення медикаментами, технічними й іншими засобами, включаючи друковані видання із спеціальним шрифтом, звукопідсилюючу апаратуру та аналізатори, а також шляхом надання послуг по медичній, соціальній, трудовій і професійній реабілітації, побутовому та торговельному обслуговуванню.

{Стаття 36 із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 1773-IV від 15.06.2004](#)}

Стаття 37. Види необхідної матеріальної, соціально-побутової і медичної допомоги особам з інвалідністю визначаються органами медико-соціальної експертизи в індивідуальній програмі реабілітації. Допомога подається за рахунок коштів Фонду соціального захисту інвалідів.

Стаття 38. Особам з інвалідністю і дітям з інвалідністю надаються безоплатно або на пільгових умовах на підставі індивідуальної програми реабілітації послуги із соціально-побутового і медичного обслуговування, технічні та інші засоби реабілітації (засоби для пересування, протезні вироби, сурдотехнічні засоби, мобільні телефони для письмового спілкування тощо), вироби медичного призначення (індивідуальні пристрої, протези очей, зубів, щелеп, окуляри, слухові та голосоутворювальні апарати, ендопротези, сечо- та калоприймачі тощо), а також автомобілі, крісла колісні з електроприводом - за наявності відповідного медичного висновку.

{Частина перша статті 38 в редакції Закону [№ 1760-VI від 15.12.2009](#), [№ 688-VIII від 15.09.2015](#)}

Особі з інвалідністю, законному представнику недієздатної особи з інвалідністю чи дитини з інвалідністю автомобіль, виданий безоплатно чи на пільгових умовах, у тому числі визнаний гуманітарною допомогою, за бажанням може бути безоплатно переданий у власність після закінчення 10-річного строку експлуатації у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

{Статтю 38 доповнено новою частиною згідно із Законом [№ 688-VIII від 15.09.2015](#); із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 2249-VIII від 19.12.2017](#)}

Після смерті особи з інвалідністю, дитини з інвалідністю автомобіль, виданий безоплатно чи на пільгових умовах, у тому числі визнаний гуманітарною допомогою, за бажанням членів її сім'ї може бути переданий у їх власність безоплатно у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Технічні та інші засоби реабілітації можуть бути залишені у власності членів сім'ї померлої особи з інвалідністю, дитини з інвалідністю у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

{Статтю 38 доповнено новою частиною згідно із Законом [№ 1760-VI від 15.12.2009](#); із змінами, внесеними згідно із Законами [№ 2171-VI від 11.05.2010](#), [№ 2249-VIII від 19.12.2017](#)}

Особи з інвалідністю, які отримують пенсію, що не перевищує мінімального розміру пенсії, або державну соціальну допомогу, призначену замість пенсії, діти з інвалідністю мають право на безплатне придбання лікарських засобів за рецептами лікарів у разі амбулаторного лікування.

Особи з інвалідністю першої і другої груп мають право при амбулаторному лікуванні на придбання лікарських засобів за рецептами лікарів з оплатою 50 відсотків їх вартості.

Особи з інвалідністю і діти з інвалідністю за наявності медичних показань мають право на безплатне забезпечення санаторно-курортними путівками.

Особи з інвалідністю першої та другої груп мають право на позачергове обслуговування в касах міського та міжміського транспорту, а також на підприємствах, установах та організаціях усіх форм власності та підпорядкування, які надають будь-які послуги населенню.

{Статтю 38 доповнено частиною згідно із Законом [№ 2424-VI від 02.07.2010](#)}

Інформація про право на позачергове обслуговування має бути розташована на видному місці.

{Статтю 38 доповнено частиною згідно із Законом [№ 2424-VI від 02.07.2010](#)}

Порядок та умови забезпечення осіб з інвалідністю і дітей з інвалідністю лікарськими, технічними та іншими засобами реабілітації, виробами медичного призначення, санаторно-курортними путівками, автомобілями, а також переліки технічних та інших засобів реабілітації і виробів медичного призначення визначає Кабінет Міністрів України.

{Частина статті 38 в редакції Закону [№ 1760-VI від 15.12.2009](#)}

{Стаття 38 в редакції Закону [№ 1773-IV від 15.06.2004](#)}

Стаття 38¹. Транспортне обслуговування осіб з інвалідністю здійснюється на пільгових умовах.

Особи з інвалідністю I та II групи, діти з інвалідністю та особи, які супроводжують осіб з інвалідністю I групи або дітей з інвалідністю (не більше однієї особи, яка супроводжує особу з інвалідністю I групи або дитину з інвалідністю), мають право на безплатний проїзд у пасажирському міському транспорті (крім таксі) за наявності посвідчення чи довідки, зазначених у цьому Законі, а в разі запровадження автоматизованої системи обліку оплати проїзду - також електронного квитка, який видається на безоплатній основі.

{Частини другу та третю статті 38¹ викладено в редакції Закону [№ 76-VIII від 28.12.2014](#); із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 1812-VIII від 17.01.2017](#)}

{Установити, що норми змін по Закону [№ 76-VIII від 28.12.2014](#) в частині вилучення пільгового проїзду окремих категорій громадян набувають чинності з 1 червня 2015 року, крім норм щодо забезпечення пільговим проїздом осіб з інвалідністю I та II групи, дітей з інвалідністю, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, учнів із малозабезпечених сімей та осіб, які їх супроводжують і які супроводжують особу з інвалідністю I групи, учасників бойових дій - додатково див. [пункт 11](#) розділу III Закону [№ 76-VIII від 28.12.2014](#)}

Особи з інвалідністю, діти з інвалідністю та особи, які супроводжують осіб з інвалідністю першої групи або дітей з інвалідністю (не більше однієї особи, яка супроводжує особу з інвалідністю або дитину з інвалідністю), мають право на 50-відсоткову знижку вартості проїзду на внутрішніх лініях (маршрутах) повітряного, залізничного, річкового та автомобільного транспорту в період з 1 жовтня по 15 травня.

Пільгове перевезення осіб з інвалідністю здійснюють усі підприємства транспорту незалежно від форми власності та підпорядкування відповідно до [Закону України "Про транспорт"](#).

Звуження змісту та обсягу права осіб з інвалідністю на пільговий проїзд транспортом не допускається.

{Частина статті 38¹ в редакції Закону [№ 4213-VI від 22.12.2011](#)}

Порядок транспортного обслуговування осіб з інвалідністю та дітей з інвалідністю на пільгових умовах визначається нормативно-правовими актами, що регламентують правила користування громадянами повітряним, залізничним, річковим, автомобільним та міським електричним транспортом.

{Статтю 38¹ доповнено частиною згідно із Законом [№ 107-VI від 28.12.2007](#) - зміну визнано неконституційною згідно з Рішенням Конституційного Суду [№ 10-пн/2008 від 22.05.2008](#); в редакції Закону [№ 4213-VI від 22.12.2011](#)}

{Закон доповнено статтею 38¹ згідно із Законом [№ 1773-IV від 15.06.2004](#)}

Стаття 38². Пільги, передбачені цим Законом, зберігаються за особами з інвалідністю та дітьми з інвалідністю незалежно від виду виплачуваної пенсії або допомоги, призначеної замість пенсії.

У випадках, коли іншими нормативно-правовими актами передбачені норми, що підвищують встановлений цим Законом рівень соціального захисту осіб з інвалідністю, застосовуються положення тих нормативно-правових актів, які визначають найбільший рівень соціального захисту осіб з інвалідністю.

Якщо особа з інвалідністю має право на одну і ту ж пільгу за цим Законом і одночасно за іншим нормативно-правовим актом, пільга їй надається лише за одним з них за її вибором (незалежно від підстави встановлення пільги).

{Частина третя статті 38² із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 2249-VIII від 19.12.2017](#)}

{Закон доповнено статтею 38² згідно із Законом [№ 1773-IV від 15.06.2004](#)}

Стаття 39. Особа з інвалідністю має право вибору конкретного виду соціальної допомоги.

Особа з інвалідністю може відмовитися від того чи іншого виду соціальної допомоги, якщо вона не повною мірою відповідає її потребам. У такому разі особа з інвалідністю вправі самостійно вирішувати питання про забезпечення себе конкретним видом допомоги за рахунок власних коштів з урахуванням компенсації вартості аналогічного виду соціальної допомоги, що подається державним органом.

{Частина друга статті 39 із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 2249-VIII від 19.12.2017](#)}

Стаття 40. Конкретні умови і порядок пенсійного забезпечення і надання допомоги та інших соціальних послуг визначаються законодавством про пенсійне забезпечення в Україні і актами Кабінету Міністрів України з відповідних питань.

{Стаття 40 із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 5462-VI від 16.10.2012](#)}

Стаття 41. Підприємствам та організаціям, що спеціалізуються на виробництві товарів, протезно-ортопедичних виробів та виробів фізкультурно-спортивного призначення, спеціальних технічних засобів і пристосувань для осіб з інвалідністю, встановлюються пільги по оподаткуванню в порядку і на умовах, встановлених законодавством України.

{Стаття 41 із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 200/94-ВР від 13.10.94](#)}

Стаття 42. Особи, винні у порушенні вимог цього Закону, несуть установлену законом матеріальну, дисциплінарну, адміністративну чи кримінальну відповідальність.

{Закон доповнено статтею 42 згідно із Законом [№ 4213-VI від 22.12.2011](#)}

<p>Голова Верховної Ради Української РСР</p>	<p>Л. КРАВЧУК</p>
<p>м. Київ 21 березня 1991 року № 875-ХІІ</p>	

ЯК МИ СТАВИМОСЬ ДО ІНВАЛІДІВ У СУСПІЛЬСТВІ

Емблема Міжнародної екуменічної спільноти «Лярш-Ковчег»

Емблема Міжнародного християнського руху спільнот «Віра і Світло»

Емблема Благодійної організації Благодійний фонд «Карітас-Львів УГКЦ»

Центр Дозвілля

Емблема Центру «Емаус»